

E. J. Senkler
May 23. 1861.

M. ANNÆI LUCANI

OPERA.

OXONII,

JOHANNES HENRICUS PARKER;

ET LONDINI, 377, STRAND.

M DCCC L.

OXONII:
EXCUDEBAT I. SHRIMPTON.

EDITORIS MONITUM.

In hac editione textum C. Weisii (Quedlinb. 1835,) secuti sumus nisi perpaucis in locis ubi textum Nisardianum (Parisiis 1837,) admisimus; notas perpaucas ex Nisardi editione plerumque desumptas, adjecimus. Poetæ vitam ex Suetonio præposuimus. Indicem denique Nominum Propriorum præbuimus.

Oxonii,
1850.

M. ANNÆI LUCANI VITA.

EX C. SUETONII TRANQUILLI LIBRO DE CLARIS POETIS.

M. Annæus Lucanus Cordubensis prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine. Dein Civile bellum, quod cum Pompeio a Cæsare gestum est, recitavit. Qui tantæ levitatis et immoderatæ linguæ fuit, ut in præfatione quadam ætatem et initia sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere, *Et quantum mihi restat ad culicem?* Hic initio adolescentiæ, cum ob infestum matrimonium patrem suum ruri agere longissimè cognovisset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus, atque etiam quæstura honoratus. Non tamen permansit in gratia. Siquidem ægre ferens recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui causa, indicto Senatu, Neronem recessisse; neque verbis adversus Principem, neque factis extantibus posthæc temperavit.

Adeo ut quondam in latrinis publicis, clariore cum strepitu ventris emisso, hemistichium Neronis, magna consessorum fuga, pronuntiarit: *Sub terris tonuisse*

putes. Sed et famoso carmine cum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum pene signifer Pisonianæ conjurationis extitit, multus in gloria tyrannicidarum palam prædicanda; ac plenus minarum; usque eo intemperans, ut Cæsaris caput proximo cuique jactaret. Verum detecta conjuratione, nequaquam parem animi constantiam præstitit. Facile enim confessus, et ad humillimas devolutus preces, matrem quoque innoxiam inter socios nominavit, sperans impietatem sibi apud parricidam Principem profuturam. Impetrato autem mortis libero arbitrio, codicillos ad patrem corrigendos quibusdam versibus suis exaravit; epulatusque largiter, brachia ad secandas venas medico præbuit. Poemata ejus etiam prælegi memini: confici vero ac venalia proponi, non tantum operose ac diligenter, sed inepte quoque.

I.

318.

Fame undique coorta, rei frumentariæ præfectus est Pompeius. Itaque dictitabat Clodius. Non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scriberetur, factam esse famem.

429.

Apud Eburones Viturius Sabinus et Aruncnlus Cotta cum quinque cohortibus fraude Ambiorigis occupati et cæsi sunt. v. Comm. Cæs. de Bell. Gall. V.

435—440.

Hi versus solum in MSS. recentioribus reperiuntur.

550.

Peracto nocturno sacrificio, Latinæ (feriæ) finitæ erant.

574, 575.

Agave filium suum Penthea dilaniavit, Lycurgus, rex Thraciæ, quum Bacchi odio vites exscinderet, sibi crura præcidit.

596

A Gabiis, Volscorum oppido, mos ortus.

639.

Nigidii Figuli, Pythagorei, summi astrologi meminit Cicero.

II.

114.

Dederat quippe hoc suis signum ut interficerent quoscunque ille non resalutasset, aut quibus manum ad osculandum non porrexisset.

328.

Marcia, Philippi filia, Catoni nupta, et ab eo in matrimonium Hostensio amico concessa, quo defuncto, viro priori rediit.

359.

Infaustum existimabatur novam nuptam pedibus limen tangere, in transgressu autem suffulta a pronubis intrabat aut transiliebat.

463.

Adventu Curionis cognito, profugerat.

466.

Atius Varus intellecto decuriones Auximi, Picenorum oppidi, partes Cæsaris secuturos, in Africam profugit.

479.

Domitius Ænobarbus. Poeta noster Neronis proavum collaudat, favorem imperatoris conciliandi gratia.

543.

Apud Cethegos mos erat nudum habere humerum brachiumque dextrum.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.
Hor. Ep. ad Pis.

III.

10.

Julia, C. Cæsaris filia, Pompeio nupta. v. supra, l. 113.

23.

Cornelia, P. Crasso qui apud Parthos periit, prius nupta fuerat.

168.

Invidiose in Cæsarem, ære alieno prius oppressum.

474.

Testudo proprie erat tabulatum ex trabibus factum, coriis contextum adversus tela. Subita autem testudo quæ et hic innuitur, erat series scutorum supra capita sublatorum continuata in modum squammarum qua protecti milites, sagittas, saxa, telaque alia declinabant.

511.

Naves tutelare numere in puppi pictum gerebant unde hic navis locus Tutela sive Cautela appellabatur, et apud nautas magna in veneratione habebatur.

605.

Imitatio Virgiliana :—

Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis gratusque parentibus error ;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
Æn., lib. x. 391—393.

IV.

319.

Hoc fecisse dicuntur in Romanos instantes, Jugurtha, Numidiæ, Mithridates, Ponti, Juba, Mauritaniæ rex.

V.

5.

Primo Kal. Januarii consulum cujusque anni Fastis præfigebantur nomina.

53.

Phocæenses ab urbe Asiæ Phocæa condiderunt Massiliam ; non Phocenses a Phocide regione circa Parnassum.

374.

Decem dierum itineribus. In expeditione enim militum, certo itinere confecto, quotidie castra metabantur.

VI.

17.

Dyrrhachium conditum a Corcyræis: Corcyra a Corinthiis. Corinthus autem *Ephyra* dicta erat ab Ephyra nympha, Oceani et Tethyos filia.

356.

Magnesia in Thessalia civitas, patria Philoctetæ, quem Hercules donavit sagittis, incensæ ab eo in Œta pyræ pretio.

454.

| Sic Virg.:—

Quæritur et nascentis equi de fronte revulsus
Et matri præreptus amor. Æn. iv. 515.

673.

Cervi spiritu serpentes a latebris extrahunt, cornu elidunt et vorant. *Ἔλαφος ἀπὸ τοῦ ἑλεῖν τοὺς ὄφεις.* Plat.

675.

Piscis qui carinis adhærens naves retinere creditur: unde et nomen *ἔχων τὰς νῆας.*

676.

Ætites lapis in aquilæ nido repertus, qui concussus sonat, postquam tepefactus est sub aquila feta insidente nido. Plin. ix. 3; xxxvi. 21.

792.

L. Junius Brutus, primus cum Tarquinio Collatino fruitur læta spe Cæsaris olim interficiendi a sua progenie.

809.

Jul. Cæsaris et insequentium Imperatorum per ἀποθέωσιν in Martio Campo solenni funere relatorum in numerum deorum.

VII.

2.

Hoc loco "retorsit," non "retro torsit," (ut vult Farnabius,) sed "iterum torsit," valet.

Romani credebant cœlum ex occasu in orientem, solem vero ex oriente in occasum tendere. Hinc Ovidius

Nitor in adversum, nec me, qui cætera, vincit
Impetus, et rapido contrarius evehor orbi.

193.

Aliis, urbs in agro Patavino: aliis fluvius. Mihi fons videtur esse ex Suetonio in Tib.

194.

Antenor potuit mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum et fontem superare Timavi.

Æn. 1.

430.

Neque Sarmatis urbis loca designat Consul succinctus, quod fiebat aratro subjunctis vacca et tauro, et ducto sulco ubi mœnia ponerentur.

607.

Quia successurum se Cæsari in bellum Gallicum speraverat. Grotius.

676.

Alii "fatisque probatum." Forte scripserit Lucanus "rogatum" ut allusio sit ad legum rogationes. Grotius.

VIII.

124.

Non habetur in antiquis Codicibus hic versus. R. Stephan. Hic versus non est in septem libris manuscriptis. Pulm.

237.

Syriæ ad Euphratem oppidum ab Alexandro Macedone conditum. Pellæum Macedonicum: Pella enim est urbs Macedoniæ.

372.

Per opaca vallium, inquiunt. Quid si noctis? neque enim noctu fugientem insequi Crassum sustinebant Parthi.

843.

Ossa suorum peregre defunctorum amici solebant in sinu referre.

Rettulit ossa sinu cari Nigrina mariti. Mart.

864.

Vid. supra, 606 :—
Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit et terra mœsto cum murmure condit.

IX.

177.

Palmatas, id est palmarum foliis distinctas quas gerebant triumphantes.

648.

Alii "abducere," i. e. Hoc potuit terram, i. e. quidquid terrenum et molle est, abducere et subtrahere mundo et totum in saxum quasi unum convertere.

809.

De sparsione croci theatrali multa docemur ex antiquis auctoribus per latentes facta fistulas; non ex signis. Ex hoc tamen loco viri magni Lipsius et Scaliger pronunciaverunt odoratum hunc imbrem per theatrum non modo ex fistulis sparsum fuisse sed etiam ex signis et statuis undique perforatis, quales ad ornatum plurimas ibi fuisse constat.

X.

117.

Pro Mareotica quod vulgata habet et omnes libri, Cortius, Salmatium secutus, dedit Meroetica ideo quod in

insula Meroe et apud Æthiopes crebra ea arbor provenerit; quemadmodum ipse poeta infra habet vs. 303. nigris Meroe fæcunda colonis, læta comis ebeni. Verum. Sed nullibi legitur Meroetica.

187.

Eudoxus, auditor Platonis, cum Chrysippo medico in Ægyptum profectus, anni rationem reversus Græcis tradidit. et Ephemeridas scripsit.

281.

Bellum destinarat Cambyses contra Æthiopes, deficiente autem in itinère commeatu, ingens fames exercitum invasit: unde decimum quemque milite sorte ductum edebant.

356, "Sed donata Pharos."

Sed palam donatum est Cleopatræ a Cæsare Ægypti regnum.

403.

Apud Achillam Gabiniani erant milites qui jam in consuetudinem Alexandriæ atque licentiam venerant, et nomen disciplinamque populi Romani dedidicerant. Vid. Cæs. Comm. De Bell. Civ. III.

521, "Arsinoe."

Filia minor Ptolemæi quam summa imperii potitam Marcus Antonius Romam secum duxit, ubi ejus jussu interfecta est.

M. ANNÆI LUCANI

P H A R S A L I Æ

LIBER PRIMUS.

Bella per Emathios plus quam civilia campos
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera dextra,
Cognatasque acies, et rupto fœdere regni,
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.
  Quis furor, o cives, quæ tanta licentia ferri,
Gentibus invisis Latium præbere cruorem ?
Quumque superba foret Babylon spolianda tropæis
Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos ?
Heu quantum terræ potuit pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextræ,
Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit,
Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis,
Et qua bruma rigens, ac nescia vere remitti,
Adstringit Scythico glacialem frigore pontum !
Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes,
Et gens si qua jacet nascenti conscia Nilo.
Tunc, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
Totum sub Latias leges quum miseris orbem,

In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.
At nunc semirutis pendent quod mœnia tectis
Urbibus Italiæ, lapsisque ingentia muris
Saxa jacent, nulloque domus custode tenentur,
Rarus et antiquis habitator in urbibus errat,
Horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis,
Non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Pœnus erit: nulli penitus discindere ferro
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextræ.
Quod si non aliam venturo fata Neroni
Invenere viam, magnoque æterna parantur
Regna deis, cœlumque suo servire tonanti
Non nisi sævorum potuit post bella Gigantum:
Jam nihil, o superi, querimur: scelera ipsa nefasque
Hac mercede placent: diros Pharsalia campos
Impleat, et Pœni saturentur sanguine manes;
Ultima funesta concurrant prœlia Munda.
His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores
Accedant fatis; et quas premit aspera classes
Leucas; et ardenti servilia bella sub Ætna:
Multum Roma tamen debet civilibus armis,
Quod tibi res acta est. Te, quum, statione peracta,
Astra petes serus, prælati regia cœli
Excipiet, gaudente polo, seu sceptra tenere,
Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,
Telluremque nihil mutato sole timentem
Igne vago lustrare juvet: tibi numine ab omni
Cedetur, jurique tuo natura relinquet,
Quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe,
Nec polus aversi calidus qua vergitur Austri,
Unde tuam videas obliquo sidere Romam.
Ætheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. Librati pondera cœli
Orbe tene medio: pars ætheris illa sereni

Tota vacet, nullæque obstent a Cæsare nubes.
Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,
Inque vicem gens omnis amet: Pax missa per orbem
Ferrea belligeri compescat limina Jani.
Sed mihi jam numen: nec, si te pectore vates
Accipio, Cirrhæa velim secreta moventem
Sollicitare deum, Bacchumque avertere Nysa.
Tu satis ad dandas Romana in carmina vires.
Fert animus causas tantarum expromere rerum,
Immensumque aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
Invida fatorum series, summisque negatum
Stare diu; nimioque graves sub pondere lapsus;
Nec se Roma ferens. Sic, quum, compage soluta,
Sæcula tot mundi suprema coegerit hora.
Antiquum repetent iterum chaos omnia; mixtis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere litora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, et, obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi: totaque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.
In se magna ruunt: lætis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum. Nec gentibus ullis
Commodat in populum, terræ pelagique potentem,
Invidiam Fortuna suam. Tu causa malorum,
Facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam
In turbam missi feralia fœdera regni.
O male concordes nimiaque cupidine cæci,
Quid miscere juvat vires, orbemque tenere
In medio? Dum terra fretum, terramque levabit
Aër, et longi volvent Titana labores,
Noxque diem cœlo totidem per signa sequetur,
Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit. Nec gentibus ullis
Credite, nec longe fatorum exempla petantur.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.
Nec pretium tanti tellus pontusque furoris
Tunc erat : exiguum dominos commisit asylum.
  Temporis angusti mansit concordia discors ;
Paxque fuit non sponte ducum. Nam sola futuri
Crassus erat belli medius mora. Qualiter, undas
Qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos,
Nec patitur conferre fretum ; si terra recedat,
Ionium Ægæo franget mare : sic, ubi, sæva
Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,
Parthica Romanos solverunt damna furores.
Plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,
Arsacidæ : bellum victis civile dedistis.
Dividitur ferro regnum : populique potentis,
Quæ mare, quæ terras, quæ totum continet orbem,
Non cepit fortuna duos. Nam pignora juncti
Sanguinis, et diro ferales omine tedas
Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, sæva
Intercepta manu. Quod si tibi fata dedissent
Majores in luce moras, tu sola furentes
Inde virum poteras atque hinc retinere parentem,
Armatasque manus excusso jungere ferro,
Ut generos mediæ soceris junxere Sabinæ.
Morte tua discussa fides, bellumque movere
Permissum ducibus. Stimulos dedit æmula virtus.
Tu, nova ne veteres obscurent facta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne, times : te jam series ususque laborum
Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
Nec quemquam jam ferre potest Cæsarve priorem,
Pompeiusve parem. Quis justius induit arma,
Scire nefas : magno se judice quisque tuetur :
Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.
Nec coiere pares : alter, vergentibus annis
In senium, longoque togæ tranquillior usu,

Dedidicit jam pace ducem; famæque petitor,
Multa dare in vulgus; totus popularibus auris
Impelli, plausuque sui gaudere theatri:
Nec reparare novas vires, multumque priori
Credere fortunæ. Stat magni nominis umbra:
Qualis frugifero quercus sublimis in agro,
Exuvias veteres populi sacrataque gestans
Dona ducum, nec jam validis radicibus hærens,
Pondere fixa suo est; nudosque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram;
Et quamvis primo nutet casura sub Euro,
Tot circum silvæ firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum
Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus
Stare loco: solusque pudor, non vincere bello.
Acer et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,
Ferre manum, et numquam temerando parcere ferro:
Successus urgere suos, instare favori
Numinis: impellens, quidquid sibi, summa petenti,
Obstaret, gaudensque viam fecisse ruina.
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen
Ætheris impulsi sonitu mundique fragore
Emicuit, rupitque diem, populosque paventes
Terruit, obliqua præstringens lumina flamma.
In sua templa furit: nullaque exire vetante
Materia, magnamque cadens, magnamque revertens
Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.
Hæ ducibus causæ suberant: sed publica belli
Semina, quæ populos semper mersere potentes.
Namque ut opes mundo nimias fortuna subacto
Intulit, et rebus mores cessere secundis,
Prædaque et hostiles luxum suasere rapinæ:
Non auro tectisque modus: mensasque priores
Aspernata fames: cultus, gestare decoros
Vix nuribus, rapuere mares: fœcunda virorum
Paupertas fugitur; totoque accersitur orbe,

Quo gens quæque perit. Tum longos jungere fines
Agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones
Longa sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde iræ faciles; et, quod suasisset egestas,
Vile nefas; magnumque decus, ferroque petendum,
Plus patria potuisse sua; mensuraque juris
Vis erat: hinc leges et plebiscita coactæ,
Et cum consulibus turbantes jura tribuni:
Hinc rapti fasces pretio, sectorque favoris
Ipse sui populus; letalisque ambitus urbi,
Annua venali referens certamina Campo:
Hinc usura vorax, avidumque in tempora fœnus,
Et concussa fides, et multis utile bellum.
 Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa duci Patriæ trepidantis imago
Clara per obscuram vultu mœstissima noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
Et gemitu permixta loqui: "Quo tenditis ultra?
Quo fertis mea signa, viri? Si jure venitis,
Si cives, huc usque licet." Tum perculit horror
Membra ducis; riguere comæ, gressusque coercens
Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
Mox ait: "O magnæ qui mœnia prospicis urbis
Tarpeia de rupe, Tonans, Phrygiique penates
Gentis Iuleæ, et rapti secreta Quirini,
Et residens celsa Latialis Jupiter Alba,
Vestalesque foci, summique o numinis instar
Roma, fave cœptis. Non te furialibus armis
Persequor. En, adsum, victor terraque marique
Cæsar, ubique tuus, liceat modo, nunc quoque, miles.

Ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem."
Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
Signa tulit propere : sicut squalentibus arvis
Æstiferæ Libyes viso leo comminus hoste
Subsedit dubius, totam dum colligit iram ;
Mox ubi se sævæ stimulavit verbere caudæ
Erexitque jubas, vasto et grave murmur hiatu
Infremuit : tum, torta levis si lancea Mauri
Hæreat, aut latum subeant venabula pectus,
Per ferrum, tanti securus vulneris, exit.
Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, quum fervida canduit æstas :
Perque imas serpit valles, et Gallica certus
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.
Tum vires præbebat hiems, atque auxerat undas
Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,
Et madidis Euri resolutæ flatibus Alpes.
Primus in obliquum sonipes opponitur amnem,
Excepturus aquas : molli tum cetera rumpit
Turba vado faciles jam fracti fluminis undas.
Cæsar ut adversam, superato gurgite, ripam
Attigit, Hesperiæ vetitis et constitit arvis :
" Hic," ait, " hic pacem temerataque jura relinquo ;
Te, Fortuna, sequor. Procul hinc jam fœdera sunto.
Credidimus fatis. Utendum est judice bello."
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger, et torto Balearis verbere fundæ
Ocior, et missa Parthi post terga sagitta ;
Vicinumque minax invadit Ariminum. Ignes[a]
Solis lucifero fugiebant astra relicto,
Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur. Seu sponte deum, seu turbidus Auster
Impulerit, mœstam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere miles
Signa foro, stridor lituum clangorque tubarum

[a] *Et ignes* Oudendorp, *Ut ignes* Nisard.

Non pia concinuit cum rauco classica cornu.
Rupta quies populi, stratisque excita juventus
Diripuit sacris adfixa penatibus arma,
Quæ pax longa dabat: nuda jam crate fluentes
Invadunt clypeos, curvataque cuspide pila,
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.
Ut notæ fulsere aquilæ Romanaque signa,
Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar,
Diriguere metu, gelidus pavor occupat artus,
Et tacito mutos volvunt in pectore questus:
" O male vicinis hæc mœnia condita Gallis,
O tristi damnata loco! Pax alta per omnes
Et tranquilla quies populos: nos præda furentum
Primaque castra sumus. Melius, Fortuna, dedisses
Orbe sub Eoo sedem gelidaque sub Arcto,
Errantesque domos, Latii quam claustra tueri.
Nos primi Senonum motus, Cimbrumque furentem
Vidimus, et Martem Libyes, cursumque furoris
Teutonici. Quoties Romam Fortuna lacessit,
Hac iter est bellis." Gemitu sic quisque latenti,
Non ausus timuisse palam: vox nulla dolori
Credita: sed quantum, volucres cum bruma coercet,
Rura silent, mediusque tacet sine murmure pontus,
Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras:
Ecce faces belli, dubiæque in prœlia menti
Urgentes addunt stimulos cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras: justos Fortuna laborat
Esse ducis motus, et causas invenit armis.
Expulit ancipiti discordes urbe tribunos
Victo jure minax jactatis curia Gracchis.
Hos jam mota ducis vicinaque signa petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, et armatos plebi miscere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas
Conspexit: " Dum voce tuæ potuere juvari,

Cæsar," ait, "partes, quamvis nolente senatu,
Traximus imperium tunc, quum mihi Rostra tenere
Jus erat, et dubios in te transferre Quirites.
Sed postquam leges bello siluere coactæ,
Pellimur e patriis laribus, patimurque volentes
Exsilium: tua nos faciet victoria cives.
Dum trepidant nullo firmatæ robore partes,
Tolle moras. Semper nocuit differre paratis.
Par labor atque metus pretio majore petuntur.
Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prœlia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia lauros.
Livor edax tibi cuncta negat; gentesque subactas
Vix impune feres. Socerum depellere regno
Decretum genero est. Partiri non potes orbem:
Solus habere potes." Sic postquam fatus, et ipsi
In bellum prono tantum tamen addidit iræ,
Accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus sonipes, quamvis jam carcere clauso
Immineat foribus, pronusque repagula laxet.
Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:
Utque satis trepidum, turba coeunte, tumultum
Composuit, vultu dextraque silentia jussit:
"Bellorum o socii, qui, mille pericula Martis
Mecum," ait, "experti, decimo jam vincitis anno,
Hoc cruor Arctois meruit diffusus in arvis,
Vulneraque et mortes, hiemesque sub Alpibus actæ?
Non secus ingenti bellorum Roma tumultu
Concutitur, quam si Pœnus transcenderit Alpes
Hannibal. Implentur valido tirone cohortes:
In classem cadit omne nemus: terraque marique
Jussus Cæsar agi. Quid? si mihi signa jacerent
Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces
Gallorum populi? Nunc, quum Fortuna secundis

Mecum rebus agat, superique ad summa vocantes,
Tentamur. Veniat dux longa pace solutus,
Milite cum subito, partesque in bella togatæ,
Marcellusque loquax, et nomina vana Catones.
Scilicet extremi Pompeium emtique clientes
Continuo per tot sociabunt tempora regno?
Ille reget currus, nondum patientibus annis?
Ille semel raptos numquam dimittet honores?
Quid jam rura[b] querar totum suppressa per orbem,
Ac jussam servire famem? Quis castra timenti
Nescit mixta foro? gladii quum triste minantes
Judicium insolita trepidum cinxere corona,
Atque auso medias perrumpere milite leges
Pompeiana reum clauserunt signa Milonem?
Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,
Bella nefanda parat, suetus civilibus armis,
Et docilis Sullam scelerum vicisse magistrum.
Utque feræ tigres numquam posuere furorem,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,
Altus cæsorum pavit cruor armentorum;
Sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum
Durat, Magne, sitis. Nullus semel ore receptus
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
Quis scelerum modus est? Ex hoc te jam, improbe, regno
Ille tuus saltem doceat discedere Sulla.
Post Cilicasne vagos, et lassi Pontica regis
Prœlia, barbarico vix consummata veneno,
Ultima Pompeio dabitur provincia Cæsar,
Quod non, victrices aquilas deponere jussus,
Paruerim? Mihi si merces erepta laborum est,
His saltem longi, non cum duce, præmia belli
Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
Conferet exsanguis quo se post bella senectus?
Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,

[b] *jura* Farnab.

Quæ noster veteranus aret? quæ mœnia fessis?
An melius fient piratæ, Magne, coloni?
Tollite jampridem victricia, tollite signa:
Viribus utendum est, quas fecimus: arma tenenti
Omnia dat, qui justa negat. Nec numina deerunt:
Nam nec præda meis, neque regnum quæritur armis:
Detrahimus dominos urbi servire paratæ."
Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit: pietas patriique penates
Quamquam cæde feras mentes animosque tumentes
Frangunt; sed diro ferri revocantur amore
Ductorisque metu. Summi tunc munera pili
Lælius, emeritique gerens insignia doni,
Servati civis referentem præmia quercum:
"Si licet," exclamat, "Romani maxime rector
Nominis, et jus est, veras expromere voces;
Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires,
Conquerimur. Deeratne tibi fiducia nostri?
Dum movet hæc calidus spirantia corpora sanguis,
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiere togam, regnumque senatus?
Usque adeo miserum est, civili vincere bello?
Duc age per Scythiæ populos, per inhospita Syrtis
Litora, per calidas Libyæ sitientis arenas.
Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compescuit undas:
Fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum.
Jussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.
Nec civis meus est, in quem tua classica, Cæsar,
Audiero. Per signa decem felicia castris,
Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos;
Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viscera partu
Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra;
Si spoliare deos, ignemque immittere templis,
Numina miscebit castrensis flamma Monetæ;

Castra super Tusci si ponere Tybridis undas,
Hesperios audax veniam metator in agros.
Tu quoscumque voles in planum effundere muros,
His aries actus disperget saxa lacertis :
Illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
Roma sit." His cunctæ simul adsensere cohortes,
Elatasque alte, quæcumque ad bella vocaret,
Promisere manus. It tantus ad æthera clamor,
Quantus, piniferæ Boreas quum Thracius Ossæ
Rupibus incubuit, curvato robore pressæ
Fit sonus, aut rursus redeuntis in æthera silvæ.
Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt, ne quo languore moretur
Fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat, et Romam motis petit undique signis.
Deseruere cavo tentoria fixa Lemano,
Castraque, quæ, Vogesi curvam super ardua rupem,
Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
Hi vada liquerunt Isaræ, qui, gurgite ductus
Per tam multa suo, famæ majoris in amnem
Lapsus, ad æquoreas nomen non pertulit undas.
Solvuntur flavi longa statione Rutheni :
Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,
Finis et Hesperiæ, promoto limite, Varus :
Quaque sub Herculeo sacratus numine portus
Urget rupe cava pelagus : non Corus in illum
Jus habet, aut Zephyrus : solus sua litora turbat
Circius, et tuta prohibet statione Monœci.
Quaque jacet litus dubium, quod terra fretumque
Vindicat alternis vicibus, quum funditur ingens
Oceanus, vel quum refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
Destituatque ferens ; an sidere mota secundo
Tethyos unda vagæ lunaribus æstuet horis ;
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera ducat,

Quærite, quos agitat mundi labor: at mihi semper
Tu, quæcumque moves tam crebros causa meatus,
Ut superi voluere, late. Tunc rura Nemetis
Qui tenet, et ripas Aturi, qua litore curvo
Molliter admissum claudit Tarbellicus æquor,
Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste:
Et Biturix, longisque leves Suessones in armis:
Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto,
Optima gens flexis in gyrum Sequana frenis:
Et docilis rector rostrati Belga covini:
Arvernique ausi Latios se fingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi; nimiumque rebellis
Nervius, et cæsi pollutus sanguine Cottæ:
Et qui te laxis imitantur, Sarmata, braccis,
Vangiones: Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuere tubæ: qua Cinga pererrat
Gurgite: qua Rhodanus raptum velocibus undis
In mare fert Ararim: qua montibus ardua summis
Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:
[Pictones immunes subigunt sua rura; nec ultra
Instabiles Turonas circumsita castra coercent.
In nebulis, Meduana, tuis marcere perosus
Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda;
Inclyta Cæsareis Genabos dissolvitur alis.]
Tu quoque lætatus converti prœlia, Trevir:
Et nunc tonse Ligur, quondam per colla decora
Crinibus effusis toti prælate Comatæ:
Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.
Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremtas
Laudibus in longum vates dimittitis ævum,
Plurima securi fudistis carmina, Bardi.
Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
Sacrorum, Druidæ, positis repetistis ab armis.
Solis nosse deos et cœli numina vobis,

Aut solis nescire datum. Nemora alta remotis
Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbræ
Non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
Orbe alio: longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est. Certe populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo, quos ille timorum
Maximus haud urget, leti metus. Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: et ignavum, redituræ parcere vitæ.
Et vos, cirrigeros bellis arcere Caycos
Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces
Deseritis ripas, et apertum gentibus orbem.
  Cæsar, ut immensæ collecto robore vires
Audendi majora fidem fecere, per omnem
Spargitur Italiam, vicinaque mœnia complet.
Vana quoque ad veros accessit fama timores,
Irrupitque animos populi, cladem que futuram
Intulit, et velox properantis nuntia belli
Innumeras solvit falsa in præconia linguas.
Est, qui, tauriferis ubi se Mevania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Adferat, et, qua Nar Tiberino illabitur amni,
Barbaricas sævi discurrere Cæsaris alas:
Ipsum, omnes aquilas collataque signa ferentem,
Agmine non uno densisque incedere castris.
Nec, qualem meminere, vident: majorque ferusque
Mentibus occurrit, victoque immanior hoste.
Hunc inter Rhenum populos Alpesque jacentes,
Finibus Arctois patriaque a sede revulsos,
Pone sequi, jussamque feris a gentibus urbem,
Romano spectante, rapi. Sic quisque pavendo
Dat vires famæ: nulloque auctore malorum,
Quæ finxere timent. Nec solum vulgus inani
Perculsum terrore pavet: sed curia et ipsi
Sedibus exsiluere Patres, invisaque belli

Consulibus fugiens mandat decreta senatus.
Tunc quæ tuta petant, et quæ metuenda relinquant,
Incerti, quo quemque fugæ tulit impetus, urgent
Præcipitem populum, serieque hærentia longa
Agmina prorumpunt. Credas, aut tecta nefandas
Corripuisse faces, aut jam, quatiente ruina,
Nutantes pendere domos: sic turba per urbem
Præcipiti lymphata gradu, velut unica rebus
Spes foret adflictis, patrios excedere muros,
Inconsulta ruit. Qualis, quum turbidus Auster
Repulit a Libycis immensum Syrtibus æquor,
Fractaque veliferi sonuerunt pondera mali,
Desilit in fluctus, deserta puppe, magister
Navitaque, et, nondum sparsa compage carinæ,
Naufragium sibi quisque facit: sic, urbe relicta,
In bellum fugitur. Nullum jam languidus ævo
Evaluit revocare parens, conjunxve maritum
Fletibus, aut patrii, dubiæ dum vota salutis
Conciperent, tenuere Lares: nec limine quisquam
Hæsit et extremo tunc forsitan urbis amatæ
Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
O faciles dare summa deos, eademque tueri
Difficiles! Urbem, populis victisque frequentem
Gentibus, et generis, coeat si turba, capacem
Humani, facilem venturo Cæsare prædam
Ignavæ liquere manus. Quum pressus ab hoste
Clauditur externis miles Romanus in oris,
Effugit exiguo nocturna pericula vallo,
Et subitus rapti munimine cespitis agger
Præbet securos intra tentoria somnos:
Tu tantum audito bellorum nomine, Roma,
Desereris; nox una tuis non credita muris.
Danda tamen venia est, tantorum danda pavorum:
Pompeio fugiente, timent. Tum ne qua futuri
Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati
Pejoris manifesta fides, superique minaces

Prodigiis terras implerunt, æthera, pontum.
Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Sideris, et terris nutantem regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno,
Et varias ignis denso dedit aëre formas:
Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas
Emicuit cœlo. Tacitum sine nubibus ullis
Fulmen, et Arctois rapiens e partibus ignem,
Percussit Latiale caput: stellæque minores,
Per vacuum solitæ noctis decurrere tempus,
In medium venere diem: cornuque coacto
Jam Phœbe toto fratrem quum redderet orbe,
Terrarum subita percussa expalluit umbra.
Ipse caput medio Titan quum ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus,
Involvitque orbem tenebris, gentesque coegit
Desperare diem: qualem fugiente per ortus
Sole Thyesteæ noctem duxere Mycenæ.
Ora ferox Siculæ laxavit Mulciber Ætnæ;
Nec tulit in cœlum flammas, sed vertice prono
Ignis in Hesperium cecidit latus. Atra Charybdis
Sanguineum fundo torsit mare. Flebile sævi
Latravere canes. Vestali raptus ab ara
Ignis; et ostendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,
Thebanos imitata rogos. Tunc cardine tellus
Subsedit, veteremque, jugis nutantibus, Alpes
Discussere nivem. Tethys majoribus undis
Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.
Indigetes flevisse deos, urbisque laborem
Testatos sudore Lares, delapsaque templis
Dona suis, dirasque diem fœdasse volucres
Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis
Audaces media posuisse cubilia Roma.

Tunc pecudum faciles humana ad murmura linguæ,
Monstrosique hominum partus numeroque modoque
Membrorum, matremque suus conterruit infans:
Diraque per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur. Tunc, quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinere deos: crinemque rotantes
Sanguineum populis ulularunt tristia Galli.
Compositis plenæ gemuerunt ossibus urnæ.
Tunc fragor armorum, magnæque per avia voces
Auditæ nemorum: et venientes comminus umbræ.
Quique colunt junctos extremis mœnibus agros,
Diffugiunt: ingens urbem cingebat Erinnys,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentesque comas: Thebanam qualis Agaven
Impulit, aut sævi contorsit tela Lycurgi
Eumenis: aut qualem jussu Junonis iniquæ
Horruit Alcides, viso jam Dite, Megæram.
Insonuere tubæ, et quanto clamore cohortes
Miscentur, tantum nox atra silentibus umbris
Edidit. Et medio visi consurgere Campo
Tristia Sullani cecinere oracula manes:
Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugere sepulchro.
Hæc propter placuit Tuscos de more vetusto
Acciri vates. Quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit desertæ mœnia Lucæ,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, et monitus volitantis in aëre pennæ,
Monstra jubet primum, nullo quæ semine discors
Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos
Ex utero fetus infaustis urere flammis.
Mox jubet et totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, et festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.
Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,

Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.
Tunc qui fata deum secretaque carmina servant,
Et lotam parvo revocant Almone Cybelen:
Et doctus volucres augur servare sinistras:
Septemvirque epulis festis, Titiique sodales,
Et Salius, læto portans ancilia collo:
Attollensque apicem generoso vertice Flamen.
Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
Circueunt, Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, et terræ mœsto cum murmure condit,
Datque locis nomen sacris. Tunc admovet aris
Electa cervice marem. Jam fundere Bacchum
Ceperat, obliquoque molas inducere cultro:
Impatiensque diu non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent quum torva ministri,
Deposito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo
Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.
Palluit attonitus sacris feralibus Aruns,
Atque iram superum raptis quæsivit in extis.
Terruit ipse color vatem: nam pallida tetris
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus adsperso variabat sanguine livor.
Cernit tabe jecur madidum: venasque minaces
Hostili de parte videt. Pulmonis anheli
Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.
Cor jacet: et saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt: produntque suas omenta latebras.
Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,
Ecce, videt capiti fibrarum increscere molem
Alterius capitis: pars ægra et marcida pendet,
Pars micat et celeri venas movet improba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: "Vix fas, superi, quæcumque monetis
Prodere me populis; neque enim tibi summe litavi

Jupiter hoc sacrum: cæsique in pectora tauri
Inferni venere dei. Non fanda timemus:
Sed venient majora metu. Dî visa secundent,
Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis
Finxerit ista Tages." Flexa sic omina Tuscus
Involvens multaque tegens ambage canebat.
At Figulus, cui cura deos secretaque cœli
Nosse fuit, quem non stellarum Ægyptia Memphis
Æquaret visu, numerisque moventibus astra,
"Aut hic errat," ait, "nulla cum lege per ævum
Mundus, et incerto discurrunt sidera motu:
Aut, si fata movent, Urbi generique paratur
Humano matura lues. Terræne dehiscent,
Subsidentque urbes? an tollet fervidus aër
Temperiem? segetes tellus infida negabit?
Omnis an infusis miscebitur unda venenis?
Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
Sævitiam? Extremi multorum tempus in unum
Convenere dies. Summo si frigida cœlo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
Si sævum radiis Nemeæum, Phœbe, Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
Hi cessant ignes: tu, qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
Quid tantum, Gradive, paras? Nam mitis in alto
Jupiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sidus hebet, motuque celer Cyllenius hæret,
Et cœlum Mars solus habet. Cur signa meatus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
Ensiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies: ferrique potestas
Confundet jus omne manu: scelerique nefando
Nomen erit virtus: multosque exibit in annos

Hic furor. Et superos quid prodest poscere finem ?
Cum domino pax ista venit. Duc, Roma, malorum
Continuam seriem, clademque in tempora multa
Extrahe, civili tantum jam libera bello."
Terruerant satis hæc pavidam præsagia plebem :
Sed majora premunt. Nam qualis vertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo :
Talis et attonitam rapitur matrona per urbem,
Vocibus his prodens urgentem pectora Phœbum :
" Quo feror, o Pæan ? Qua me super æthera raptam
Constituis terra ? Video Pangæa nivosis
Cana jugis, latosque Hæmi sub rupe Philippos.
Quis furor hic, o Phœbe, doce : quo tela manusque
Romanæ miscent acies, bellumque sine hoste est ?
Quo diversa feror ? Primos me ducis in ortus,
Qua mare Lagei mutatur gurgite Nili.
Hunc ego, fluminea deformis truncus arena
Qui jacet, agnosco : dubiam super æquora Syrtin
Arentemque feror Libyen, quo tristis Erinnys
Transtulit Emathias acies. Nunc desuper Alpis
Nubiferæ colles, atque aëriam Pyrenen
Abripimur. Patriæ sedes remeamus in urbis,
Impiaque in medio peraguntur bella senatu.
Consurgunt partes iterum, totumque per orbem
Rursus eo. Nova da mihi cernere litora Ponti,
Telluremque novam : vidi jam, Phœbe, Philippos."
Hæc ait, et lasso jacuit defecta furore.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER SECUNDUS.

Jamque iræ patuere deûm, manifestaque belli
Signa dedit mundus: legesque et fœdera rerum
Præscia monstrifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. Cur hanc tibi, rector Olympi,
Sollicitis visum mortalibus addere curam,
Noscant venturas ut dira per omina clades?
Sive parens rerum quum primum informia regna
Materiemque rudem flamma cedente recepit,
Finxit in æternum causas, qua cuncta coercet,
Se quoque lege tenens, et sæcula jussa ferentem
Fatorum immoto divisit limite mundum:
Sive nihil positum est, sed Fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, et habet mortalia casus:
Sit subitum, quodcumque paras: sit cæca futuri
Mens hominum fati: liceat sperare timenti.
  Ergo ubi concipiunt, quantis sit cladibus orbi
Constatura fides superum, ferale per urbem
Justitium: latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.
Tunc questus tenuere suos, magnusque per omnes
Errabat sine voce dolor. Sic funere primo
Attonitæ tacuere domus, quum corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine soluto

Exigit ad sævos famularum brachia planctus:
Sed quum membra premit fugiente rigentia vita,
Vultusque exanimes, oculosque in morte natantes,
Necdum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,
Miraturque malum. Cultus matrona priores
Deposuit: mœstæque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis sparsere deos, hæ pectora duro
Adfixere solo, lacerasque in limine sacro
Attonitæ fudere comas, votisque vocari
Adsuetas crebris feriunt ululatibus aures.
Nec cunctæ summi templo jacuere Tonantis:
Divisere deos, et nullis defuit aris
Invidiam factura parens: quarum una madentes
Scissa genas, planctu liventes atra lacertos,
"Nunc," ait, "o miseræ contundite pectora matres,
Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,
Et summis servate malis: nunc flere potestas,
Dum peudet fortuna ducum: quum vicerit alter,
Gaudendum est." His se stimulis dolor ipse lacessit.
Nec non bella viri diversaque castra petentes
Effundunt justas in numina sæva querelas:
"O miseræ sortis, quod non in Punica nati
Tempora, Cannarum fuimus Trebiæque juventus.
Non pacem petimus, superi: date gentibus iras:
Nunc urbes excite feras: conjuret in armis
Mundus: Achæmeniis decurrant Medica Susis
Agmina: Massageten Scythicus non adliget Ister:
Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis, et indomitum Rheni caput: omnibus hostes
Reddite nos populis: civile avertite bellum.
Hinc Dacus premat, inde Getes: occurrat Iberis
Alter, ad Eoas hic vertat signa pharetras:
Nulla vacet tibi, Roma, manus. Vel perdere nomen
Si placet Hesperium, superi, collapsus in ignem
Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.
Sæve parens, utrasque simul partesque ducesque,

Dum nondum meruere, feri. Tantone novorum
Proventu scelerum quærunt, uter imperet Urbi?
Vix tanti fuerat, civilia bella movere,
Ut neuter." Tales pietas peritura querelas
Egerit. At miseros angit sua cura parentes,
Oderuntque gravis vivacia fata senectæ,
Servatosque iterum bellis civilibus annos.
Atque aliquis, magno quærens exempla timori,
"Non alios," inquit, "motus tunc fata parabant,
Quum post Teutonicos victor Libycosque triumphos
Exsul limosa Marius caput abdidit ulva.
Stagna udi texere soli laxæque paludes
Depositum, Fortuna, tuum: mox vincula ferri
Exedere senem, longusque in carcere pædor.
Consul et eversa felix moriturus in Urbe
Pœnas ante dabat scelerum. Mors ipsa refugit
Sæpe virum, frustraque hosti concessa potestas
Sanguinis invisi: primo qui cædis in ictu
Diriguit, ferrumque manu torpente remisit.
Viderat immensum tenebroso in carcere lumen
Terribilesque deas scelerum, Mariumque futurum,
Audieratque pavens:" Fas hæc contingere non est
Colla tibi: "debet multas hic legibus ævi,
Ante suam, mortes: vanum depone furorem.
Si libet ulcisci deletæ funera gentis,
Hunc, Cimbri, servate senem. Non ille favore
Numinis, ingenti superum protectus ab ira,
Vir ferus, et Romam cupienti perdere fato
Sufficiens. Idem pelago delatus iniquo
Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,
Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,
Et Pœnos pressit cineres. Solatia fati
Carthago Mariusque tulit: pariterque jacentes
Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras.
Ut primum fortuna redit, servilia solvit
Agmina: conflato sævas ergastula ferro

Exeruere manus. Nulli gestanda dabantur
Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum,
Attuleratque in castra nefas. Pro fata ! quis ille,
Quis fuit ille dies, Marius quo mœnia victor
Corripuit ! quantoque gradu mors sæva cucurrit !
Nobilitas cum plebe perit : lateque vagatur
Ensis, et a nullo revocatum est pectore ferrum.
Stat cruor in templis : multaque rubentia cæde
Lubrica saxa madent. Nulli sua profuit ætas.
Non senis extremum piguit vergentibus annis
Præcipitasse diem : nec primo in limine vitæ
Infantis miseri nascentia rumpere fata.
Crimine quo parvi cædem potuere mereri ?
Sed satis est jam, posse mori. Trahit ipse furoris
Impetus : et, visum lenti, quæsisse nocentem.
In numerum pars magna perit : rapuitque cruentus
Victor ab ignota vultus cervice recisos,
Dum vacua pudet ire manu. Spes una salutis,
Oscula pollutæ fixisse trementia dextræ.
Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
Degener o populus, vix sæcula longa decorum
Sic meruisse viris, nedum breve dedecus ævi,
Et vitam, dum Sulla redit. Cui funera vulgi
Flere vacet ? Vix te sparsum per viscera, Bæbi,
Innumeras intercarpentis membra coronæ
Discerpsisse manus : aut te, præsage malorum
Antoni, cujus laceris pendentia canis
Ora ferens miles festæ rorantia mensæ
Imposuit. Truncos laceravit Fimbria Crassos.
Sæva Tribunitio maduerunt robora tabo.
Te quoque neglectum violatæ, Scævola, dextræ
Ante ipsum penetrale deæ semperque calentes
Mactavere focos : parvum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.
Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus :
Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo,

Quæ pejor fortuna potest, atque omnibus uso,
Quæ melior: mensoque, homini quid fata pararent.
  Jam, quot apud Sacri cecidere cadavera portum,
Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
Tunc quum pæne caput mundi rerumque potestas
Mutavit translata locum, Romanaque Samnis
Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas!
Sulla quoque immensis accessit cladibus ultor.
Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi
Hausit: dumque nimis jam putria membra recidit,
Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,
Qua morbi duxere, manus. Periere nocentes;
Sed quum jam soli possent superesse nocentes.
Tum data libertas odiis, resolutaque legum
Frenis ira ruit. Non uni cuncta dabantur,
Sed fecit sibi quisque nefas. Semel omnia victor
Jusserat. Infandum domini per viscera ferrum
Exegit famulus: nati maduere paterno
Sanguine. Certatum est, cui cervix cæsa parentis
Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.
Busta repleta fuga, permixtaque viva sepultis
Corpora: nec populum latebræ cepere ferarum.
Hic laqueo fauces elisaque guttura fregit:
Hic, se præcipiti jaculatus pondere, dura
Dissiluit percussus humo; mortesque cruento
Victori rapuere suas: hic robora busti
Exstruit ipse sui, necdum omni sanguine fuso
Desilit in flammas, et, dum licet, occupat ignes.
Colla ducum pilo trepidam gestata per Urbem,
Et medio congesta foro. Cognoscitur illic,
Quidquid ubique jacet scelerum. Non Thracia tantum
Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni;
Postibus Antæi Libye: nec Græcia mœrens
Tot laceros artus Pisæa flevit in aula.
Quum jam tabe fluunt, confusaque tempore multo
Amisere notas, miserorum dextra parentum

Colligit, et pavido subducit cognita furto.
Meque ipsum memini, cæsi deformia fratris
Ora rogo cupidum vetitisque imponere flammis,
Omnia Sullanæ lustrasse cadavera pacis,
Perque omnes truncos, cum qua cervice recisum
Conveniat, quæsisse caput. Quid sanguine manes
Placatos Catuli referam ? quum victima tristes
Inferias Marius forsan nolentibus umbris
Pendit, inexpleto non fanda piacula busto :
Quum laceros artus, æquataque vulnera membris
Vidimus, et toto quamvis in corpore cæso
Nil animæ letale datum, moremque nefandæ
Dirum sævitiæ, pereuntis parcere morti.
Avulsæ cecidere manus, exsectaque lingua
Palpitat, et muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius spiramina naris aduncæ
Amputat : ille cavis evolvit sedibus orbes,
Ultimaque effundit spectatis lumina membris.
Vix erit ulla fides, tam sævi criminis unum
Tot pœnas cepisse caput. Sic mole ruinæ
Fracta sub ingenti miscentur pondere membra :
Nec magis informes veniunt ad litora trunci,
Qui medio periere freto. Quid perdere fructum
Juvit, et, ut vilem, Marii confundere vultum ?
Ut scelus hoc Sullæ cædesque ostensa placeret,
Agnoscendus erat. Vidit Fortuna colonos
Prænestina suos cunctos simul ense recisos,
Unius populum pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Hesperiæ, Latii jam sola juventus,
Concidit, et miseræ maculavit ovilia Romæ.
Tot simul infesto juvenes occumbere leto,
Sæpe fames, pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cœli terræque lues, aut bellica clades,
Numquam pœna fuit. Densi vix agmina vulgi
Inter et exsangues, immissa morte, catervas
Victores movere manus. Vix cæde peracta

Procumbunt, dubiaque labant cervice: sed illos
Magna premit strages: peraguntque cadavera partem
Cædis: viva graves elidunt corpora trunci.
Intrepidus tanti sedit securus ab alto
Spectator sceleris: miseri tot millia vulgi
Non piguit jussisse mori. Congesta recepit
Omnia Tyrrhenus Sullana cadavera gurges.
In fluvium primi cecidere, in corpora summi.
Præcipites hæsere rates, et strage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor.
Ad molem stetit unda sequens, dum sanguinis alti
Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,
Præcipitique ruens Tiberina ad flumina rivo
Hærentes adjuvit aquas: nec jam alveus amnem,
Nec retinent ripæ, redditque cadavera campo.
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
Sanguine cæruleum torrenti dividit æquor.
Hisne Salus rerum, Felix his Sulla vocari,
His meruit tumulum medio sibi tollere Campo?
Hæc rursus patienda manent: hoc ordine belli
Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.
Quamquam agitant graviora metus, multumque coitur
Humani generis majore in prælia damno.
Exsulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit: nec plus victoria Sullæ
Præstitit, invisas penitus quam tollere partes.
Hos alio, Fortuna, vocas, olimque potentes
Concurrunt. Neuter civilia bella moveret,
Contentus, quo Sulla fuit." Sic mœsta senectus
Præteritique memor flebat, metuensque futuri.
At non magnanimi percussit pectora Bruti
Terror, et in tanta pavidi formidine motus
Pars populi lugentis erat: sed nocte sopora,
Parrhasis obliquos Helice quum verteret axes,
Atria cognati pulsat non ampla Catonis.
Invenit insomni volventem publica cura

Fata virum casusque Urbis, cunctisque timentem,
Securumque sui; farique his vocibus orsus:
"Omnibus expulsæ terris olimque fugatæ
Virtutis jam sola fides, quam turbine nullo
Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
Dirige me, dubium certo tu robore firma:
Namque alii Magnum vel Cæsaris arma sequantur:
Dux Bruto Cato solus erit. Pacemne tueris,
Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?
An placuit, ducibus scelerum populique furentis
Cladibus immixtum, civile absolvere bellum?
Quemque suæ rapiunt scelerata in prœlia causæ:
Hos polluta domus, legesque in pace timendæ;
Hos ferro fugienda fames, mundique ruinæ
Permiscenda fides. Nullum furor egit in arma;
Castra petunt magna victi mercede: tibi uni
Per se bella placent? Quid tot durasse per annos
Profuit immunem corrupti moribus ævi?
Hoc solum longæ pretium virtutis habebis:
Accipient alios, facient te bella nocentem.
Ne tantum, o superi, liceat feralibus armis,
Has etiam movisse manus: nec pila lacertis
Missa tuis cæca telorum in nube ferantur:
Nec tanta in casum virtus eat. Ingeret omnis
Se belli fortuna tibi. Quis nolet in isto
Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,
Et scelus esse tuum? Melius tranquilla sine armis
Otia solus ages, sicut cœlestia semper
Inconcussa suo volvuntur sidera lapsu.
Fulminibus propior terræ succenditur aer,
Imaque telluris ventos tractusque coruscos
Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus
Lege deum. Minimas rerum discordia turbat:
Pacem summa tenent. Quam læte Cæsaris aures
Accipient, tantum venisse in prœlia civem!
Nam prælata suis numquam diversa dolebit

Castra ducis Magni. Nimium placet ipse, Catoni
Si bellum civile placet. Pars magna senatus
Et duce privato gesturus prœlia consul
Sollicitant, proceresque alii: quibus adde Catonem
Sub juga Pompeii, toto jam liber in orbe
Solus Cæsar erit. Quod si pro legibus arma
Ferre juvat patriis, libertatemque tueri:
Nunc neque Pompeii Brutum nec Cæsaris hostem,
Post bellum victoris habes." Sic fatur. At illi
Arcano sacras reddit Cato pectore voces:
"Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur:
Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.
Crimen erit superis, et me fecisse nocentem.
Sidera quis mundumque valet spectare cadentem,
Expers ipse metus? quis, quum ruat arduus æther,
Terra labet, mixto coeuntis pondere mundi,
Compressas tenuisse manus? Gentesne furorem
Hesperium ignotæ Romanaque bella sequentur,
Deductique fretis alio sub sidere reges;
Otia solus agam? Procul hunc arcete furorem,
O superi, motura Dahas ut clade Getasque,
Securo me, Roma cadat. Ceu morte parentem
Natorum orbatum, longum producere funus
Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris
Inseruisse manus, constructoque aggere busti
Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,
Exanimem quam te complectar, Roma, tuumque
Nomen, libertas, et inanem prosequar umbram.
Sic eat: immites Romana piacula divi
Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.
O utinam cœlique deis erebique liceret
Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas!
Devotum hostiles Decium pressere catervæ:
Me geminæ figant acies, me barbara telis
Rheni turba petat: cunctis ego pervius hastis
Excipiam medius totius vulnera belli.

Hic redimat sanguis populos: hac cæde luatur,
Quidquid Romani meruerunt pendere mores.
Ad juga cur faciles populi, cur sæva volentes
Regna pati pereunt? Me solum invadite ferro,
Me frustra leges et inania jura tuentem:
Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum
Gentibus Hesperiis: post me regnare volenti
Non opus est bello. Quin publica signa ducemque
Pompeium sequimur? Nec, si fortuna favebit,
Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi
Non bene compertum est. Ideo me milite vincat,
Ne sibi se vicisse putet." Sic fatur, et acres
Irarum movit stimulos, juvenisque calorem
Excitat in nimios belli civilis amores.

Interea, Phœbo gelidas pellente tenebras,
Pulsatæ sonuere fores: quas sancta relicto
Hortensi mœrens irrupit Marcia busto:
Quondam virgo toris melioris juncta mariti:
Mox, ubi, connubii pretium mercesque, soluta est
Tertia jam soboles, alios fecunda penates
Impletura datur, geminas ex sanguine matris
Permixtura domos. Sed postquam condidit urna
Supremos cineres, miserando concita vultu,
Effusas laniata comas, concussaque pectus
Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,
Non aliter placitura viro, sic mœsta profatur:
"Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi
Jussa, Cato, et geminos excepi fœta maritos.
Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor
Jam nulli tradenda viro. Da fœdera prisci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubii: liceat tumulo scripsisse, CATONIS
MARCIA; nec dubium longo quæratur in ævo,
Mutarim primas expulsa, an tradita, tædas.
Non me lætorum comitem rebusque secundis
Accipis: in curas venio partemque laborum.

Da mihi castra sequi. Cur tuta in pace relinquar,
Et sit civili propior Cornelia bello?"
Hæc flexere virum voces, et, tempora quanquam
Sint aliena toris, jam fato in bella vocante,
Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa
Jura placent, sacrisque deos admittere testes.
Festa coronato non pendent limine serta;
Infulaque in geminos discurrit candida postes,
Legitimæque faces, gradibusque adclivis eburnis
Stat torus, et picto vestes discriminat auro:
Turritaque premens frontem matrona corona
Translata vetuit contingere limina planta.
Non, timidum nuptæ leviter tectura pudorem,
Lutea demissos velarunt flammea vultus:
Balteus haud fluxos gemmis adstrinxit amictus,
Colla monile decens, humerisque hærentia primis
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
Sic, ut erat, mœsti servat lugubria cultus,
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
Obsita funerea celatur purpura lana;
Non soliti lusere sales: nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.
Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui.
Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.
Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu.—
Ut primum tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.
Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,
Humanum lugere genus.—Nec fœdera prisci
Sunt tentata tori: justo quoque robur amori
Restitit. Hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit: servare modum, finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam;
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Huic epulæ, vicisse famem : magnique penates,
Submovisse hiemem tecto : pretiosaque vestis,
Hirtam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam : Venerisque huic maximus usus,
Progenies ; Urbi pater est, Urbique maritus :
Justitiæ cultor, rigidi servator honesti :
In commune bonus : nullosque Catonis in actus
Subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas.
Interea trepido discedens agmine Magnus
Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.
Hæc placuit belli sedes, hinc summa moventi
Hostis in occursum sparsas extendere partes,
Umbrosis mediam qua collibus Apenninus
Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
Altius intumuit, propiusve accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni superique maris : collesque coercent
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
In lævum cecidere latus veloxque Metaurus,
Crustumiumque rapax, et junctus Sapis Isauro,
Senaque, et Adriacas qui verberat Aufidus undas :
Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus fractas devolvit in æquora silvas,
Hesperiamque exhaurit aquis. Hunc fabula primum
Populea fluvium ripas umbrasse corona :
Quumque, diem pronum transverso limite ducens,
Succendit Phaëthon flagrantibus æthera loris,
Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.
Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis
Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas.
Nec minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem
Ister, casuros in quælibet æquora fontes

Accipit, et Scythicas exit non solus in undas.
Dexteriora petens montis declivia Tibrim
Unda facit, Rutubamque cavum. Delabitur inde
Vulturnusque celer, nocturnæque editor auræ
Sarnus, et umbrosæ Liris per regna Maricæ
Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni
Culta Siler, nullasque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ percurrit in æquora Lunæ.
Longior educto qua surgit in aëra dorso,
Gallica rura videt, devexasque aspicit Alpes.
Tunc Umbris Marsisque ferax, domitusque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii populos, non deserit ante
Hesperiam, quam quum Scyllæis clauditur undis,
Extenditque suas in templa Lacinia rupes;
Longior Italia, donec confinia pontus
Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor.
At postquam gemino tellus elisa profundo est,
Extremi colles Siculo cessere Peloro.

Cæsar, in arma furens, nullas, nisi sanguine fuso,
Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
Hesperiæ fines, vacuosque irrumpat in agros,
Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
Bella gerat. Non tam portas intrare patentes,
Quam fregisse, juvat: nec tam patiente colono
Arva premi, quam si ferro populetur et igni.
Concessa pudet ire via, civemque videri.
Tunc urbes Latii dubiæ, varioque favore
Ancipites, quamquam primo terrore ruentis
Cessuræ belli, denso tamen aggere firmant
Mœnia, et abrupto circumdant undique vallo:
Saxorumque orbes, et quæ super eminus hostem
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
Cum terrore fides: ut, quum mare possidet Auster
Flatibus horrisonis, hunc æquora tota sequuntur:

Si rursus tellus, pulsu laxata tridentis
Æolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,
Quamvis icta novo, ventum tenuere priorem
Æquora, nubiferoque polus quum cesserit Euro,
Vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Etrusca fuga trepidi nudata Libonis,
Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.
Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
Cæsaris audito conversus nomine Sulla.
Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon alæ,
Per diversa ruens neglecto mœnia tergo,
Qua silvæ, qua saxa, fugit. Depellitur arce
Lentulus Asculea. Victor cedentibus instat,
Divertitque acies: solusque ex agmine tanto
Dux fugit, et nullas ducentia signa cohortes.
Tu quoque commissæ nudatam deseris arcem,
Scipio, Nuceriæ: quamquam firmissima pubes
His sedeat castris, jampridem Cæsaris armis
Parthorum seducta metu: qua Gallica damna
Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
Donavit socero Romani sanguinis usum.
At te Corfini validis circumdata muris
Tecta tenent, pugnax Domiti: tua classica servat
Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
Ut procul immensam campo consurgere nubem,
Ardentesque acies percussis sole corusco
Conspexit telis, "Socii, decurrite," dixit,
"Fluminis ad ripas, undæque immergite pontem:
Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
Atque omnes trahe, gurges, aquas, ut spumeus alnos,
Discussa compage, feras. Hoc limite bellum
Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa.
Præcipitem cohibete ducem: victoria nobis
Hic primum stans Cæsar erit." Nec plura locutus,
Devolvit rapidum nequidquam mœnibus agmen.

Nam prior e campis ut conspicit, amne soluto,
Rumpi Cæsar iter, calida prolatus ab ira:
"Non satis est, muris latebras quæsisse pavori?
Obstruitis campos, fluviisque arcere paratis,
Ignavi? Non, si tumido me gurgite Ganges
Submoveat, stabit jam flumine Cæsar in ullo,
Post Rubiconis aquas. Equitum properate catervæ:
Ite simul pedites: ruiturum adscendite pontem."
Hæc ubi dicta, levis totas accepit habenas
In campum sonipes: crebroque simillima nimbo
Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem
Cæsar, et ad tutas hostis compellitur arces.
Et jam moturas ingentia pondera turres
Erigit, et mediis subrepsit vinea muris:
Ecce, nefas belli, reseratis agmina portis
Captivum traxere ducem, civisque superbi
Constitit ante pedes. Vultu tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
Scit Cæsar pœnamque peti, veniamque timeri.
"Vive, licet nolis, et nostro munere," dixit,
"Cerne diem. Victis jam spes bona partibus esto,
Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor."
Fatur, et adstrictis laxari vincula palmis
Imperat. Heu quanto melius vel cæde peracta
Parcere Romano potuit fortuna pudori;
Pœnarum extremum cui fit, quod castra secutus
Sit patriæ Magnumque ducem totumque senatum,
Ignosci. Premit ille graves interritus iras,
Et secum: "Romamne petes, pacisque recessus,
Degener? In medios belli non ire furores,
Jamdudum moriture, paras? Rue certus, et omnes
Lucis rumpe moras, et Cæsaris effuge munus."
Nescius interea capti ducis, arma parabat
Magnus, ut immixto firmaret robore partes.

Jamque secuturo jussurus classica Phœbo,
Tentandasque ratus moturi militis iras,
Adloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
" O scelerum ultores, melioraque signa secuti,
O vere Romana manus, quibus arma senatus
Non privata dedit, votis deposcite pugnam.
Ardent Hesperii sævis populatibus agri:
Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
Jam tetigit sanguis pollutos Cæsaris enses.
Di melius, belli tulimus quod damna priores.
Cœperit inde nefas. Jamjam, me præside, Roma
Supplicium pœnamque petat. Neque enim ista vocari
Prœlia justa decet, patriæ sed vindicis iram.
Nec magis hoc bellum est, quam quum Catilina paravit
Arsuras in tecta faces, sociusque furoris
Lentulus, exsertique manus vesana Cethegi.
O rabies miseranda ducis! quum fata Camillis
Te, Cæsar, magnisque velint miscere Metellis,
Ad Cinnas Mariosque venis. Sternere profecto,
Ut Catulo jacuit Lepidus, nostrasque secures
Passus Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,
Quique feros movit Sertorius exsul Iberos.
Quamquam, si qua fides, his te quoque jungere, Cæsar,
Invideo, nostrasque manus quod Roma furenti
Opposuit. Parthorum utinam post prælia sospes,
Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,
Ut simili causa caderes, qua Spartacus hostis.
Te quoque si superi titulis accedere nostris
Jusserunt, valet in torquendo dextera pilo:
Fervidus hæc iterum circum præcordia sanguis
Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
Qui pacem potuere pati. Licet ille solutum
Defectumque vocet, ne vos mea terreat ætas.
Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
Quo potuit civem populus perducere liber,
Adscendi, supraque nihil, nisi regna, reliqui.

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire parat. Hinc consul uterque,
Hinc acies statura ducum est. Cæsarne senatus
Victor erit? Non tam cæco trahis omnia cursu,
Teque nihil, Fortuna, pudet. Multisne rebellis
Gallia jam lustris, ætasque impensa labori
Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis,
Oceanumque vocans incerti stagna profundi,
Territa quæsitis ostendit terga Britannis?
An vanæ tumuere minæ, quod fama furoris
Expulit armatam patriis e sedibus Urbem?
Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur:
Qui quum signa tuli toto fulgentia ponto,
Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Angustaque domum terrarum in sede poposcit.
Idem ego per Scythici profugum divortia Ponti
Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
Ad mortem, Sulla felicior, ire coegi.
Pars mundi mihi nulla vacat: sed tota tenetur
Terra meis, quocumque jacet sub sole, tropæis.
Hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas
Arctos habet: calida medius mihi cognitus axis
Ægypto, atque umbras nusquam flectente Syene.
Occasus mea jura timent, Tethynque fugacem
Qui ferit Hesperius post omnia flumina Bætis.
Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces
Heniochi, notique erepto vellere Colchi.
Cappadoces mea signa timent: et dedita sacris
Incerti Judæa dei, mollisque Sophene.
Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
Quod socero bellum, præter civile, reliqui?"
Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,
Nec matura petunt promissæ classica pugnæ.
Sensit et ipse metum Magnus; placuitque referri
Signa, nec in tantæ discrimina mittere pugnæ

Jam victum fama non visi Cæsaris agmen.
Pulsus ut armentis primo certamine taurus
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
Exsul in adversis explorat cornua truncis;
Nec redit in pastus, nisi quum cervice recepta
Excussi placuere tori: mox reddita victor
Quoslibet in saltus comitantibus agmina tauris
Invito pastore trahit: sic viribus impar
Tradidit Hesperiam, profugusque per Apula rura
Brundusii tutas conscendit Magnus in arces.
Urbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos profugos Creta vexere per æquora puppes
Cecropiæ, victum mentitis Thesea velis.
Hac latus angustum jam se cogentis in arcum
Hesperiæ tenuem producit in æquora linguam,
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor
Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet saxis, lapsasque refunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto
Opposuit natura mari, flatusque removit,
Ut tremulo starent contentæ fune carinæ.
Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
In portus, Corcyra, tuos, seu læva petatur
Illyris Ionias vergens Epidamnos in undas.
Huc fuga nautarum, quum totas Adria vires
Movit, et in nubes abiere Ceraunia, quumque
Spumoso Calaber perfunditur æquore Sason.
  Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
Quum mediæ jaceant immensis tractibus Alpes:
Tum subole ex tanta natum, cui firmior ætas,
Adfatur: "Mundi jubeo tentare recessus.
Euphratem Nilumque move, quo nominis usque
Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
Post me Roma ducem. Sparsos per rura colonos

Redde mari Cilicas. Pharios hinc concute reges,
Tigranemque meum. Nec Pharnacis arma relinquas,
Admoneo, nec tu populos utraque vagantes
Armenia, Pontique feras per litora gentes,
Rhipæasque manus, et quas tenet æquore denso
Pigra palus Scythici patiens Mæotica plaustri.
Sed quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe
Perdomitas: omnes redeant in castra triumphi.
Et vos, qui Latios signatis nomine fastos,
Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva
Graiorum Macetumque novas adquirite vires,
Dum paci dat tempus hiems." Sic fatur, et omnes
Jussa gerunt, solvuntque cavas a litore puppes.
At nunquam patiens pacis longæque quietis
Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Adsequitur, generique premit vestigia Cæsar.
Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu
Rapta, tot oppressæ depulsis hostibus arces:
Ipsa, caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma, capi facilis. Sed Cæsar, in omnia præceps,
Nil actum credens, quum quid superesset agendum,
Instat atrox: et adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, et latum dejectis rupibus æquor.
Cedit in immensum cassus labor: omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis:
Ut maris Ægæi medias si celsus in undas
Depellatur Eryx, nullæ tamen æquore rupes
Emineant; vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
Tunc placuit cæsis innectere vincula silvis,
Roboraque immensis late religare catenis.

Tales fama canit tumidum super æquora Xerxem
Construxisse vias, multum quum pontibus ausus,
Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum Zephyrumque timens; quum vela ratesque
In medium deferret Athon. Sic ora profundi
Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo
Surgit opus, longæque tremunt super æquora turres.
  Pompeius tellure nova compressa profundi
Ora videns, curis animum mordacibus angit,
Ut reseret pelagus, spargatque per æquora bellum.
Sæpe Noto plenæ, tensisque rudentibus actæ
Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
Discussere salo, spatiumque dedere carinis:
Tortaque per tenebras validis ballista lacertis,
Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
Furtivæ placuere fugæ: ne litora clamor
Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
Neu tuba præmonitos perducat ad æquora nautas,
Præcepit sociis. Jam cœperat ultima Virgo
Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,
Quum taciti solvere rates. Non anchora voces
Movit, dum spissis avellitur uncus arenis:
Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus
Erigitur, pavidi classis siluere magistri:
Strictaque pendentes deducunt carbasa nautæ,
Nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
"Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem
Italiam." Vix fata sinunt: nam murmure vasto
Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
Totque carinarum permixtis æquora sulcis.
  Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
Cum fato conversa fides, murisque recepti,
Præcipiti cursu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.

Heu pudor! exigua est fugiens victoria Magnus.
Angustus puppes mittebat in æquora limes,
Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
Hic hæsere rates geminæ, classique paratas
Excepere manus: tractoque in litora bello
Hic primum rubuit civili sanguine Nereus.
Cetera classis abit, summis spoliata carinis:
Ut, Pagasæa ratis peteret quum Phasidos undas,
Cyaneas tellus emisit in æquora cautes;
Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
Et statura redît. Jam Phœbum urgere monebat
Non idem Eoi color ætheris, albaque nondum
Lux rubet, et flammas propioribus eripit astris:
Et jam Pleias hebet, flexi jam plaustra Bootæ
In faciem puri redeunt languentia cœli,
Majoresque latent stellæ, calidumque refugit
Lucifer ipse diem. Pelagus jam, Magne, tenebas,
Non ea fata ferens, quæ, quum super æquora toto
Prædonem sequerere mari. Lassata triumphis
Destituit Fortuna tuis. Cum conjuge pulsus,
Et natis, totosque trahens in bella penates,
Vadis adhuc ingens, populis comitantibus, exsul.
Quæritur indignæ sedes longinqua ruinæ.
Non, quia te superi patrio privare sepulchro
Maluerint, Phariæ busto damnantur arenæ:
Parcitur Hesperiæ; procul hoc ut in orbe remoto
Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Immaculata sui servetur sanguine Magni.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER TERTIUS.

Propulit ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates tenuere profundum,
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum litora numquam
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.
Inde soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis. Diri tum plena horroris imago
Visa caput mœstum per hiantes Julia terras
Tollere, et accenso furialis stare sepulcro.
"Sedibus Elysiis campoque expulsa piorum
Ad Stygias," inquit, "tenebras manesque nocentes
Post bellum civile trahor. Vidi ipsa tenentes
Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis.
Præparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.
Vix operi cunctæ dextra properante sorores
Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.
Conjuge me lætos duxisti, Magne, triumphos:
Fortuna est mutata toris: semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos,

Innupsit tepido pellex Cornelia busto.
Hæreat illa tuis per bella, per æquora signis,
Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,
Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
Sed teneat Cæsarque dies, et Julia noctes.
Me non Lethææ, conjux, oblivia ripæ
Immemorem fecere tui, regesque silentum
Permisere sequi. Veniam, te bella gerente,
In medias acies. Numquam tibi, Magne, per umbras
Perque meos manes generum non esse licebit.
Abscidis frustra ferro tua pignora. Bellum
Te faciet civile meum." Sic fata, refugit
Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.
  Ille, dei quamvis cladem manesque minentur,
Major in arma ruit, certa cum mente malorum.
Et, "quid," ait, "vani terremur imagine visus?
Aut nihil est sensus animis a morte relictum,
Aut mors ipsa nihil." Titan jam pronus in undas
Ibat, et igniferi tantum demerserat orbis,
Quantum deesse solet lunæ, seu plena futura est,
Seu jam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
Puppibus accessus faciles: legere rudentes,
Et posito remis petierunt litora malo.
  Cæsar, ut emissas venti rapuere carinas,
Absconditque fretum classes, et litore solus
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Lætificat Magni: queritur quod tuta per æquor
Terga ferant hostes. Neque enim jam sufficit ulla
Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Ut bellum differret, erat. Tunc pectore curas
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,
Gnarus et irarum causas, et summa favoris
Annona momenta trahi. Namque adserit urbes
Sola fames, emiturque metus, quum segne potentes
Vulgus alunt. Nescit plebes jejuna timere.

Curio Sicanias transcendere jussus in urbes,
Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,
Aut scidit, et medias fecit sibi litora terras.
Vis illic ingens pelagi, semperque laborant
Æquora, ne rupti repetant confinia montes.
Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
Utraque frugiferis est insula nobilis arvis,
Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullæ,
Nec Romana magis complerunt horrea terræ.
Ubere vix glebæ superat, cessantibus Austris,
Quum medium nubes Borea cogente sub axem
Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
Hæc ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor
Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,
Tecta petit patriæ. Pro, si remeasset in Urbem,
Gallorum tantum populis Arctoque subacta,
Quam seriem rerum longa præmittere pompa,
Quas potuit belli facies! Ut vincula Rheno,
Oceanoque daret! Celsos ut Gallia currus
Nobilis, et flavis sequeretur mixta Britannis!
Perdidit o qualem vincendo plura triumphum!
Non illum lætis vadentem cœtibus urbes,
Sed tacitæ videre metu. Non constitit usquam
Obvia turba duci. Gaudet tamen esse timori
Tam magno populis, et se non mallet amari.
Jamque et præcipites superaverat Anxuris arces,
Et qua Pontinas via dividit uda paludes,
Qua sublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ;
Quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam:
Excelsa de rupe procul jam prospicit Urbem,
Arctoi toto non visam tempore belli:
Miraturque suæ, sic fatus, mœnia Romæ:
"Tene, deûm sedes, non ullo Marte coacti
Deseruere viri! Pro qua pugnabitur urbe?
Di melius, quod non Latias Eous in oras
Nunc furor incubuit, nec juncto Sarmata velox

Pannonio, Dacisque Getes admixtus: habenti
Tam pavidum tibi, Roma, ducem Fortuna pepercit,
Quod bellum civile fuit." Sic fatur, et urbem
Adtonitam terrore subit. Namque ignibus atris
Creditur, ut captæ, rapturus mœnia Romæ,
Sparsurusque deos. Fuit hæc mensura timoris:
Velle putant, quæcumque potest. Non omina festa,
Non fictas læto voces simulare tumultu:
Vix odisse vacat. Phœbea palatia complet
Turba Patrum, nullo cogendi jure senatus,
E latebris educta suis. Non consule sacræ
Fulserunt sedes: non proxima lege potestas
Prætor adest: vacuæque loco cessere curules.
Omnia Cæsar erat. Privatæ curia vocis
Testis adest. Sedere Patres censere parati,
Si regnum, si templa sibi, jugulumque senatus,
Exsiliumque petat. Melius, quod plura jubere
Erubuit, quam Roma pati. Tamen exit in iram,
Viribus an possent obsistere jura, per unum
Libertas experta virum: pugnaxque Metellus
Ut videt ingenti Saturnia templa revelli
Mole, rapit gressus, et Cæsaris agmina rumpens,
Ante fores nondum reseratæ constitit ædis;
(Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
Amissæ leges: sed, pars vilissima rerum,
Certamen movistis, opes) prohibensque rapina
Victorem, clara testatur voce Tribunus:
"Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
Templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
Sparsas, raptor, opes. Certe violata potestas
Invenit ista deos: Crassumque in bella secutæ
Sæva tribunitiæ voverunt prœlia diræ.
Detege jam ferrum: neque enim tibi turba verenda est,
Spectatrix scelerum: deserta stamus in urbe.
Non feret e nostro sceleratus præmia miles:

Sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones.
Pacis ad exhaustæ spolium non cogit egestas :
Bellum Cæsar habes." His magnam victor in iram
Vocibus accensus : " Vanam spem mortis honestæ
Concipis : haud," inquit, " jugulo se polluet isto
Nostra, Metelle, manus. Dignum te Cæsaris ira
Nullus honos faciet. Te vindice tuta relicta est
Libertas ? Non usque adeo permiscuit imis
Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
Serventur leges, malint a Cæsare tolli."
  Dixerat ; et nondum foribus cedente tribuno,
Acrior ira subit : sævos circumspicit enses,
Oblitus simulare togam. Tum Cotta Metellum
Compulit audaci nimium desistere cœpto.
" Libertas," inquit, " populi, quem regna coercent,
Libertate perit ; cujus servaveris umbram,
Si, quidquid jubeare, velis. Tot rebus iniquis
Paruimus victi : venia est hæc sola pudoris,
Degenerisque metus, nil jam potuisse negari.
Ocius avertat diri mala semina belli.
Damna movent populos, si quos sua jura tuentur.
Non sibi, sed domino gravis est, quæ servit, egestas."
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas
Testatur stridore fores : tunc conditus imo
Eruitur templo, multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi :
Quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quidquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victorique dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis

Egeritur ; tristi spoliantur templa rapina ;
Pauperiorque fuit tunc primum Cæsare Roma.
  Interea totum Magni fortuna per orbem
Secum casuras in prœlia moverat urbes.
Proxima vicino vires dat Græcia bello.
Phocaicas Amphissa manus scopulosaque Cirrha,
Parnassusque jugo misit desertus utroque.
Bœoti coiere duces, quos impiger ambit
Fatidica Cephisos aqua, Cadmeaque Dirce,
Pisææque manus, populisque per æquora mittens
Sicaniis Alpheos aquas. Tunc Mænala liquit
Arcas, et Herculeam miles Trachinius Œten.
Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.
Exhausit totas quamvis delectus Athenas,
Exiguæ Phœbea tenent navalia puppes,
Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.
Jam dilecta Jovi centenis venit in arma
Creta vetus populis, Gnososque agitare pharetras
Docta, nec Eois peior Gortyna sagittis ;
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon, et vagus altis
Dispersus silvis Athamas, et nomine prisco
Encheliæ, versi testantes funera Cadmi,
Colchis, et Adriacas spumans Absyrtos in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Hæmoniam vomer proscindit Iolcon.
Inde lacessitum primo mare, cum rudis Argo
Miscuit ignotas temerato litore gentes,
Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis
Composuit mortale genus, fatisque per illam
Accessit mors una ratem. Tunc linquitur Hæmus
Thracius, et populum Pholoe mentita biformem.
Deseritur Strymon tepido committere Nilo
Bistonias consuetus aves, et barbara Cone
Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo
Multifidi Peucen unum caput adluit Istri :

Mysiaque, et gelido tellus perfusa Caico
Idalis, et nimium glebis exilis Arisbe.
Quique colunt Pitanen, et quæ tua munera, Pallas,
Lugent damnatæ Phœbo victore Celænæ:
Qua celer et rectis descendens Marsya ripis
Errantem Mæandron adit, mixtusque refertur:
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon: qua culta secat non vilior Hermus.
Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra
Ominibus petiere suis: nec fabula Trojæ
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Iuli.
Accedunt Syriæ populi, desertus Orontes,
Et felix, (sic fama) Ninos: ventosa Damascos,
Gazaque, et arbusto palmarum dives Idume,
Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.
Has ad bella rates, non flexo limite ponti,
Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signasse figuris.
Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Noverat: et saxis tantum, volucresque feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
Deseritur Taurique nemus, Perseaque Tarsos,
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
Mallos, et extremæ resonant navalibus Ægæ:
Itque Cilix justa, jam non pirata, carina.
Movit et Eoos bellorum fama recessus,
Qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe
Ostia nascenti contraria solvere Phœbo
Audet, et adversum fluctus impellit in Eurum:
Hic ubi Pellæus, post Tethyos æquora, ductor
Constitit, et magno vinci se fassus ab orbe est;
Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspen;
Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,
Et qui tinguentes croceo medicamine crinem

Fluxa coloratis adstringunt carbasa gemmis.
Quique suas struxere pyras, vivique calentes
Conscendere rogos. Pro, quanta est gloria genti,
Injecisse manum fatis, vitaque repletos,
Quod superest, donasse deis! Venere feroces
Cappadoces; duri populus nunc cultor Amani,
Armeniusque tenens volventem saxa Niphaten:
Æthera tangentes silvas liquere Coatræ.
Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.
Tunc furor extremos movit Romanus Oretas,
Carmanosque duces, quorum deflexus in Austrum
Æther, non totam mergi tamen adspicit Arcton;
Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.
Æthiopumque solum, quod non premeretur ab ulla
Signiferi regione poli, nisi, poplite lapso,
Ultima curvati procederet ungula Tauri.
Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates, quos non diversis fontibus edit
Persis, et incertum, tellus si misceat amnes,
Quod potius sit nomen aquis. Sed sparsus in agros
Fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur undæ:
At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,
Occultosque tegit cursus, rursusque renatum
Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.
Inter Cæsareas acies diversaque signa
Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,
Contenti fecisse duos. Tinxere sagittas
Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros
Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.
Hinc Lacedæmonii, moto gens aspera freno,
Heniochi, sævisque affinis Sarmata Moschis.
Colchorum qua rura secat ditissima Phasis:
Qua Crœso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Rhipæo Tanais diversi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiæque et terminus idem

Europæ, mediæ dirimens confinia terræ,
Nunc huc, nunc illuc, qua flectitur, ampliat orbem:
Quaque fretum torrens Mæotidos egerit undas,
Pontus et Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negat solas admittere Gades.
Hinc Essedoniæ gentes, auroque ligatas
Substringens, Arimaspe, comas: hinc fortis Arius,
Longaque Sarmatici solvens jejunia belli
Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.
  Non, quum Memnoniis deducens agmina regnis
Cyrus, et effusis numerato milite telis
Descendit Perses, fraternique ultor amoris
Æquora cum tantis percussit classibus, unum
Tot reges habuere ducem. Coiere nec unquam
Tam variæ cultu gentes, tam dissona vulgi
Ora. Tot immensæ comites missura ruinæ
Excivit populos, et dignas funere Magni
Exsequias Fortuna dedit. Non corniger Hammon
Mittere Marmaridas cessavit in arma catervas:
Quidquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
Usque Parætonias Eoa ad litora Syrtes.
Acciperet felix ne non semel omnia Cæsar,
Vincendum pariter Pharsalia præstitit orbem.
  Ille ubi deseruit trepidantis mœnia Romæ,
Agmine nubiferam rapto superevolat Alpem:
Quumque alii famæ populi terrore paverent,
Phocais in dubiis ausa est servare juventus
Non Graia levitate fidem, signataque jura,
Et causas, non fata, sequi. Tamen ante furorem
Indomitum duramque viri deflectere mentem
Pacifico sermone parant, hostemque propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ:
  "Semper in externis populo communia vestro
Massiliam bellis testatur fata tulisse,
Comprensa est Latiis quæcunque annalibus ætas.
Et nunc, ignoto si quos petis orbe triumphos,

Accipe devotas externa in prœlia dextras.
At si funestas acies, si dira paratis
Prœlia discordes, lacrymas civilibus armis
Secretumque damus. Tractentur vulnera nulla
Sacra manu. Si cœlicolis furor arma dedisset,
Aut si terrigenæ tentarent astra Gigantes,
Non tamen auderet pietas humana vel armis
Vel votis prodesse Jovi; sortisque deorum
Ignarum mortale genus, per fulmina tantum
Sciret adhuc cœlo solum regnare Tonantem.
Adde quod innumeræ concurrunt undique gentes,
Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,
Ut gladiis egeant civilia bella coactis.
Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent
Fata, nec hæc alius committat prœlia miles.
Cui non conspecto languebit dextra parente?
Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.
Finis adest rerum, si non committitis illis
Arma, quibus fas est. Nobis hæc summa precandi:
Terribiles aquilas infestaque signa relinquas
Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,
Excludique sinas, admisso Cæsare, bellum.
Sit locus exceptus sceleri, Magnoque tibique
Tutus, ut, invictæ fatum si consulat urbi,
Fœdera si placeant, sit, quo veniatis inermes.
Vel, quum tanta vocent discrimina Martis Iberi,
Quid rapidum deflectis iter? Non pondera rerum,
Non momenta sumus, numquam felicibus armis
Usa manus, patriæ primis a sedibus exsul,
Et post translatas exustæ Phocidos arces
Mœnibus exiguis alieno in litore tuti,
Illustrat quos sola fides. Si claudere muros
Obsidione paras, et vi perfringere portas:
Excepisse faces tectis et tela parati,
Undarum raptos aversis fontibus haustus
Quærere, et effossam sitientes lambere terram:

Et, desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
Fœdaque contingi maculato carpere morsu.
Nec pavet hic populus pro libertate subire,
Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum.
Pectoribus rapti matrum, frustraque trahentes
Ubera sicca fame medios mittentur in ignes;
Uxor et a caro poscet sibi fata marito.
Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti
Hoc potius civile gerent." Sic Graia juventus
Finierat: quum, turbato jam prodita vultu,
Ira ducis tandem testata est voce dolorem:
"Vana movet Graios nostri fiducia cursus.
Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
Massiliam delere vacat. Gaudete cohortes:
Obvia præbentur fatorum munere bella.
Ventus ut amittit vires, nisi robore densæ
Occurrant silvæ, spatio diffusus inani
Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus
Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.
Sed si solus eam, dimissis degener armis,
Tunc mihi tecta patent. Jam non excludere tantum,
Inclusisse volunt. At enim contagia belli
Dira fugant. Dabitis pœnas pro pace petita:
Et nihil esse meo discetis tutius ævo,
Quam duce me bellum." Sic postquam fatus, ad urbem
Haud trepidam convertit iter: tunc mœnia clausa
Conspicit: et densa juvenum vallata corona.
Haud procul a muris tumulus surgentis in altum
Telluris parvum diffuso vertice campum
Explicat: hæc patiens longo munimine cingi
Visa duci rupes, tutisque aptissima castris.
Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem,
Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
Tunc res immenso placuit statura labore,
Aggere diversos vasto committere colles.

Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem
Clauderet, a summis perduxit ad æquora castris
Longum Cæsar opus, fontesque et pabula campi
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Cespitibus, crudaque exstruxit brachia terra.
Jam satis hoc Graiæ memorandum contigit urbi,
Æternumque decus, quod non impulsa, nec ipso
Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
Præcipitem cursum : raptisque a Cæsare cunctis,
Vincitur una mora. Quantum est, quod fata tenentur !
Quodque virum toti properans imponere mundo
Hos perdit Fortuna dies ! Tunc omnia late
Procumbunt nemora, et spoliantur robore silvæ,
Ut, quam terra levis mediam virgultaque molem
Suspendant, structa laterum compage ligatam
Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Lucus erat longo numquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte submotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra deûm, structæ diris altaribus aræ ;
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
Illis et volucres metuunt insistere ramis,
Et lustris recubare feræ : nec ventus in illas
Incubuit silvas, excussaque nubibus atris
Fulgura : non ullis frondem præbentibus auris
Arboribus suus horror inest. Tum plurima nigris
Fontibus unda cadit, simulacraque mœsta deorum
Arte carent, cæsisque extant informia truncis.
Ipse situs putrique facit jam robore pallor
Attonitos : non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt : tantum terroribus addit,
Quos timeant non nosse deos. Jam fama ferebat
Sæpe cavas motu terræ mugire cavernas,

Et procumbentes iterum consurgere taxos,
Et non ardentis fulgere incendia silvæ,
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed cessere deis. Medio quum Phœbus in axe est,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
Accessus, dominumque timet deprendere luci.
 Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro:
Nam vicina operi belloque intacta priore
Inter nudatos stabat densissima montes.
Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.
Implicitas magno Cæsar torpore cohortes
Ut vidit, primus raptam vibrare bipennem
Ausus, et aëriam ferro proscindere quercum,
Effatur, merso violata in robora ferro:
"Jam ne quis vestrûm dubitet subvertere silvam,
Credite me fecisse nefas." Tunc paruit omnis
Imperiis non sublato secura pavore
Turba, sed expensa superorum et Cæsaris ira.
Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
Silvaque Dodones, et fluctibus aptior alnus,
Et non plebeios luctus testata cupressus,
Tum primum posuere comas, et fronde carentes
Admisere diem: propulsaque robore denso
Sustinuit se silva cadens. Gemuere videntes
Gallorum populi: muris sed clausa juventus
Exsultat. Quis enim læsos impune putaret
Esse deos? Servat multos fortuna nocentes:
Et tantum miseris irasci numina possunt.
Utque satis cæsi nemoris, quæsita per agros
Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro
Agricolæ raptis annum flevere juvencis.
 Dux tamen, impatiens hæsuri ad mœnia Martis,
Versus ad Hispanas acies extremaque mundi,

Jussit bella geri. Stellatis axibus agger
Erigitur, geminasque æquantes mœnia turres
Accipit: hæ nullo fixerunt robore terram,
Sed per iter longum causa repsere latenti.
Quum tantum nutaret onus, telluris inanes
Concussisse sinus quærentem erumpere ventum
Credidit, et muros mirata est stare juventus.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Sed major Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat. Neque enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso ballistæ turbine rapta,
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relicta
Morte, fugit: superest telo post vulnera cursus.
At saxum quoties ingenti verberis actu
Excutitur: qualis rupes, quam vertice montis
Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,
Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa
Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.
Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus, armisque innexa priores
Arma ferunt, galeamque extentus protegit umbo,
Quæ prius ex longo nocuerunt missa recessu,
Jam post terga cadunt: nec Graiis flectere jactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum: sed pondere solo
Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.
Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
Innocua percussa sonant, sic omnia tela
Respuit: at postquam virtus incensa virorum
Perpetuam rupit defesso milite cratem,
Singula continuis cesserunt ictibus arma.
Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
Sub cujus pluteis et tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, et vertere ferro
Mœnia: nunc aries suspenso fortior ictu

Incussus densi compagem solvere muri
Tentat, et impositis unum subducere saxis.
Sed super et flammis, et magnæ fragmine molis,
Et sudibus crebris, et adusti roboris ictu
Percussæ cedunt crates, frustraque labore
Exhausto fessus repetit tentoria miles.
Summa fuit Graiis, starent ut mœnia, voti.
Ultro acies inferre parant: armisque coruscas
Nocturni texere faces: audaxque juventus
Erupit: non hasta viris, non letifer arcus,
Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina cursu.
Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: teda sed raptus ab omni
Consequitur nigri spatiosa volumina fumi:
Nec solum silvas, sed saxa ingentia solvit,
Et crudæ putri fluxerunt pulvere cautes.
Procubuit, majorque jacens adparuit agger.
Spes victis telluris abit, placuitque profundo
Fortunam tentare mari. Non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis, et qualis procumbit montibus arbor,
Conseritur stabilis navalibus area bellis.
Et jam turrigeram Bruti comitata carinam
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
Stœchados arva tenens. Nec non et Graia juventus
Omne suum fatis voluit committere robur,
Grandævosque senes mixtis armavit ephebis.
Accepit non sola viros, quæ stabat in undis
Classis; et emeritas repetunt navalibus alnos.
Ut matutinos spargens super æquora Phœbus
Fregit aquis radios, et liber nubibus æther,
Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,
Servatum bello jacuit mare, movit ab omni
Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
Cæsaris hinc puppes, hinc Graio remige classis

Tollitur: impulsæ tonsis tremuere carinæ,
Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
Cornua Romanæ classis validæque triremes,
Quasque quater surgens exstructi remigis ordo
Commovet, et plures quæ mergunt æquore pinus,
Multiplices cinxere rates. Hoc robur aperto
Oppositum pelago. Lunata fronte recedunt
Ordine contentæ gemino crevisse Liburnæ.
Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur, molemque profundo
Invehit, et summis longe petit æquora remis.
  Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
Innumeræ vasto miscentur in æthere voces:
Remorumque sonus premitur clamore: nec ullæ
Audiri potuere tubæ. Tunc cærula verrunt,
Atque in transtra cadunt, et remis pectora pulsant.
Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra,
In puppim rediere rates, emissaque tela
Aëra texerunt vacuumque cadentia pontum.
Et jam diductis extendunt cornua proris,
Diversæque rates laxata classe receptæ.
Ut, quoties æstus Zephyris Eurisque repugnat,
Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic, ubi puppes
Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
Quod tulit illa ratis remis, hæc repulit æquor.
Sed Graiis habiles pugnamque lacessere pinus
Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.
At Romana ratis stabilem præbere carinam
Certior, et terræ similem bellantibus usum.
Tunc in signifera residenti puppe magistro
Brutus ait: "Paterisne acies errare profundo,
Artibus et certas pelagi? Jam consere bellum:
Phocaicis medias rostris oppone carinas."
Paruit, obliquas et præbuit hostibus alnos.

Tunc, quæcumque ratis tentavit robora Bruti,
Ictu victa suo percussæ capta cohæsit.
Ast alias manicæque ligant, teretesque catenæ,
Seque tenent remis: tecto stetit æquore bellum.
  Jam non excussis torquentur tela lacertis,
Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:
Miscenturque manus. Navali plurima bello
Ensis agit. Stat quisque suæ de robore puppis
Pronus in adversos ictus: nullique perempti
In ratibus cecidere suis. Cruor altus in undis
Spumat, et obducti concreto sanguine fluctus.
Et quas immissi traxerunt vincula ferri,
Has prohibent jungi conserta cadavera puppes.
Semianimes alii vastum subiere profundum,
Hauseruntque suo permixtum sanguine pontum.
Hi, luctantem animam lenta cum morte trahentes,
Fractarum subita ratium periere ruina.
Irrita tela suas peragunt in gurgite cædes:
Et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum,
Exceptum mediis invenit vulnus in undis.
  Phocaicis Romana ratis vallata carinis,
Robore diducto dextrum lævumque tuetur
Æquo Marte latus: cujus dum pugnat ab alta
Puppe Tagus, Graiumque audax aplustre retentat,
Terga simul pariter missis et pectora telis
Transigitur: medio concurrit pectore ferrum,
Et stetit incertus, flueret quo vulnere, sanguis,
Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,
Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.
  Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,
Qua nullam melius, pelago turbante, carinæ
Audivere manum: nec lux est notior ulli
Crastina, seu Phœbum videat, seu cornua lunæ,
Semper venturis componere carbasa ventis.
Hic Latiæ rostro compagem ruperat alni:
Pila sed in medium venere trementia pectus,

Avertitque ratem morientis dextra magistri.
Dum cupit in sociam Gyareus erepere puppim,
Excipit immissum suspensa per ilia ferrum,
Adfixusque rati, telo retinente, pependit.
  Stant gemini fratres, fecundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viscera fatis.
Discrevit mors sæva viros: unumque relictum
Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
Æternis causam lacrymis. Tenet ille dolorem
Semper, et amissum fratrem lugentibus obfert.
Quorum alter, mixtis obliquo pectine remis,
Ausus Romanæ Graia de puppe carinæ
Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus
Amputat: illa tamen nisu, quo prenderat, hæsit,
Deriguitque tenens strictis immortua nervis.
Crevit in adversis virtus: plus nobilis iræ
Truncus habet, fortique instaurat prœlia læva,
Rapturusque suam procumbit in æquora dextram.
Hæc quoque cum toto manus est abscisa lacerto.
Jam clypeo telisque carens, non conditur ima
Puppe, sed expositus, fraternaque pectore nudo
Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat:
Telaque multorum leto casura suorum
Emerita jam morte tenet. Tum vulnere multo
Effugientem animam lassos collegit in artus,
Membraque contendit toto, quicumque manebat,
Sanguine, et hostilem, defectis robore membris,
Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulata ratis, multoque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,
Ad summos repleta foros, descendit in undas,
Vicinum involvens contorto vertice pontum.
Æquora discedunt mersa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare.—Multaque ponto
Præbuit illa dies varii miracula fati.

Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,
Adfixit Lycidam. Mersus foret ille profundo;
Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.
Scinditur avulsus: nec, sicut vulnere, sanguis
Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis:
Discursusque animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis. Nullius vita perempti
Est tanta dimissa via: pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus;
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,
Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax unius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuamque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis
Versa, cava texit pelagus nautasque carina;
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari.—Tunc unica diri
Conspecta est leti facies, quum forte natantem
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.
Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus æra sonent. Eliso ventre, per ora
Ejectat saniem permixtus viscere sanguis.
Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,
Dejectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas —Pars maxima turbæ
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociæ concurrit: at illi
Robora quum vetitis prensarent altius ulnis,
Nutaretque ratis populo peritura recepto,
Impia turba super medios ferit ense lacertos:
Brachia linquentes Graia pendentia puppi,
A manibus cecidere suis: non amplius undæ
Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
Jamque omni fusis nudato milite telis,

Invenit arma furor : remum contorsit in hostem
Alter : at hi tortum validis aplustre lacertis
Avulsasque rotant, excusso remige, sedes.
In pugnam fregere rates. Sidentia pessum
Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi, inopes teli, jaculum letale revulsum
Visceribus traxere suis, et vulnera læva
Oppressere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis et hostilem quum torserit exeat hastam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diversa lues. Nam pinguibus ignis
Adfixus tedis, et tecto sulfure vivax
Spargitur : at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammas superant undæ : sparsisque per æquor
Jam ratibus, fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammas :
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors una timori est,
Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus.
Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant :
Incertasque manus ictu languente per undas
Exercent. Nunc, rara datur si copia ferri,
Utuntur pelago. Sævus complectitur hostem
Hostis, et implicitis gaudent subsidere membris,
Mergentesque mori.—Pugna fuit unus in illa
Eximius Phoceus animam servare sub undis,
Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,
Et nimis adfixos unci convellere morsus,
Adductum quoties non senserat ancora funem.
Hic ubi compressum penitus deduxerat hostem,
Victor et incolumis summas remeabat ad undas ;
Sed, se per vacuos credit dum surgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandemque sub æquore mansit.
Hi super hostiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum

Maxima cura fuit; multus sua vulnera puppi
Adfixit moriens, et rostris abstulit ictus.
  Stantem sublimi Tyrrhenum culmine proræ
Lygdamus excussa, Balearis tortor habenæ,
Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.
Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: stat lumine rapto
Adtonitus, mortisque illas putat esse tenebras.
At postquam membris sensit constare vigorem,
"Vos," ait, "o socii, sicut tormenta soletis,
Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod superest animæ, Tyrrhene, per omnes
Bellorum casus. Ingentem militis usum
Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
Viventis feriere loco." Sic fatus in hostem
Cæca tela manu, sed non tamen irrita, mittit.
  Excipit hæc juvenis generosi sanguinis Argus,
Qua jam non medius descendit in ilia venter,
Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.
Stabat diversa victæ jam parte carinæ
Infelix Argi genitor: non ille juventæ
Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:
Victum ævo robur cecidit, fessusque senecta
Exemplum, non miles erat. Qui, funere viso,
Sæpe cadens longæ senior per transtra carinæ
Pervenit ad puppim, spirantesque invenit artus.
Non lacrymæ cecidere genis, non pectora tundit,
Distentis toto riguit sed corpore palmis.
Nox subit, atque oculos vastæ obduxere tenebræ,
Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
Ille caput labens et jam languentia colla,
Viso patre, levat: vox fauces nulla solutas
Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu,
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
Cœpit habere dolor, "Non perdam tempora," dixit,

"A sævis permissa deis, jugulumque senilem
Confodiam. Veniam misero concede parenti,
Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,
Semianimisque jaces, et adhuc potes esse superstes."
Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi
Polluerat gladii, tamen alta sub æquora tendit
Præcipiti saltu. Letum præcedere nati
Festinantem animam morti non credidit uni.
  Inclinant jam fata ducum, nec jam amplius anceps
Belli casus erat: Graiæ pars maxima classis
Mergitur: ast aliæ mutato remige puppes
Victores vexere suos: navalia paucæ
Præcipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
Fletus erat! quanti matrum per litora planctus!
Conjunx sæpe sui, confusis vultibus unda,
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver:
Accensisque rogis miseri de corpore trunco
Certavere patres.—At Brutus, in æquore victor,
Primus Cæsareis pelagi decus addidit armis.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER QUARTUS.

At procul extremis terrarum Cæsar in oris
Martem sævus agit, non multa cæde nocentem,
Maxima sed fati ducibus momenta daturum.
Jure pari rector castris Afranius illis
Ac Petreius erat: concordia duxit in æquas
Imperium commune vices, tutelaque valli
Pervigil alterno paret custodia signo.
His præter Latias acies erat impiger Astur,
Vettonesque leves, profugique a gente vetusta
Gallorum Celtæ, miscentes nomen Iberis.
Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu: placidis prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes;
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hibernas passurus aquas. At proxima rupes
Signa tenet Magni: nec Cæsar colle minore
Castra levat: medius dirimit tentoria gurges.
Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
Vix oculo prendente modum, camposque coerces,
Cinga rapax, vetitus fluctus et litora cursu
Oceani pepulisse tuo: nam gurgite mixto,
Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.

Prima dies belli cessavit Marte cruento,
Spectandasque ducum vires numerosaque signa
Exposuit. Piguit sceleris ; pudor arma furentum
Continuit ; patriæque et ruptis legibus unum
Donavere diem. Prono tunc Cæsar Olympo
In noctem subita circumdedit agmina fossa,
Dum primæ perstant acies, hostemque fefellit,
Et prope consertis obduxit castra maniplis.
Luce nova collem subito conscendere cursu,
Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
Imperat. Huc hostem pariter terrorque pudorque
Impulit, et rapto tumulum prior agmine cepit.
His virtus ferrumque locum promittit : at illis
Ipse locus. Miles rupes oneratus in altas
Nititur : adversoque acies in monte supina
Hæret, et in tergum casura, umbone sequentis
Erigitur. Nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat et fixo firmat vestigia pilo,
Dum scopulos stirpesque tenent, atque, hoste relicto,
Cædunt ense viam. Vidit lapsura ruina
Agmina dux, equitemque jubet succedere bello,
Munitumque latus lævo præducere gyro.
Sic pedes ex facili, nulloque urgente, receptus
Irritus et victor subducto Marte pependit.
Hactenus armorum discrimina : cetera bello
Fata dedit variis incertus motibus aër.
Pigro bruma gelu, siccis Aquilonibus hærens,
Æthere constricto pluvias in nube tenebat.
Urebant montana nives, camposque jacentes
Non duraturæ conspecto sole pruinæ :
Atque omnis propior mergenti sidera cœlo
Aruerat tellus hiberno dura sereno.
Sed postquam vernus calidum Titana recepit
Sidera respiciens delapsæ portitor Helles,
Atque iterum, æquatis ad justæ pondera Libræ
Temporibus, vicere dies : tunc, sole relicto,

Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,
Exclusit Boream, flammasque accepit ab Euro.
Ille suo nubes quascumque invenit in axe,
Torsit in occiduum Nabatæis flatibus orbem:
Et quas sentit Arabs, et quas Gangetica tellus
Exhalat nebulas, quidquid concrescere primus
Sol patitur, quidquid cœli fuscator Eoi
Intulerat Corus, quidquid defenderat Indos,
Incendere diem nubes, oriente remotæ;
Nec medio potuere graves incumbere mundo,
Sed nimbos rapuere fuga. Vacat imbribus Arctos
Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aer.
Hic, ubi jam Zephyri fines et summus Olympi
Cardo tenet Tethyn, vetitæ transcurrere, densos
Involvere globos; congestumque aeris atri
Vix recipit spatium, quod separat æthere terram.
Jamque polo pressæ largos densentur in imbres,
Spissatæque fluunt: nec servant fulmina flammas,
Quamvis crebra micent: moriuntur fulgura nimbis.
Hinc imperfecto complectitur aera gyro
Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
Pertulit, et cœlo diffusum reddidit æquor.
Jamque Pyrenææ, quas numquam solvere Titan
Evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt
Saxa gelu. Tunc, quæ solitis e fontibus exit,
Non habet unda vias: tam largas alveus omnis
A ripis accepit aquas. Jam naufraga campo
Cæsaris arma natant, impulsaque gurgite multo
Castra labant: alto restagnant flumina vallo.
Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi
Ulla ferunt sulci; tectarum errore viarum
Fallitur occultis sparsus populator in agris.
Jamque, comes semper magnorum prima malorum,
Sæva fames aderat: nulloque obsessus ab hoste
Miles eget; toto censu non prodigus emit

Exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes!
Non deest prolato jejunus venditor auro.
Jam tumuli collesque latent: jam flumina cuncta
Condidit una palus, vastaque voragine mersit:
Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipsas hausit, subitisque frementes
Verticibus contorsit aquas et repulit æstus
Fortior Oceani. Nec Phœbum surgere sentit
Nox subjecta polo; rerum discrimina miscet
Deformis cœli facies junctæque tenebræ.
Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis
Perpetuæque premunt hiemes; non sidera cœlo
Ulla videt, sterili non quidquam frigore gignit,
Sed glacie medios signorum temperat ignes.
Sic, o summe parens mundi, sic sorte secunda
Æquorei rector facias, Neptune, tridentis:
Et tu perpetuis impendas aera nimbis;
Tu remeare vetes quoscumque emiseris æstus.
Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
Sed pelagi referantur aquis: concussaque tellus
Laxet iter fluviis. Hos campos Rhenus inundet,
Hos Rhodanus: vastos obliquent flumina fontes.
Rhipæas huc solve nives, huc stagna lacusque
Et pigras, ubicumque jacent, effunde paludes:
Et miseras bellis civilibus eripe terras.
  Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,
Plena redit, solitoque magis favere secundi
Et veniam meruere dei. Jam rarior aër,
Et par Phœbus aquis, densas in vellera nubes
Sparserat, et noctes ventura luce rubebant:
Servatoque loco rerum, discessit ab astris
Humor, et ima petit, quidquid pendebat aquarum.
Tollere silva comas, stagnis emergere colles
Incipiunt, visoque die durescere valles.
Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine parvam

Texitur in puppim, cæsoque inducta juvenco
Vectoris patiens tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano: sic, quum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
His ratibus transjecta manus festinat utrinque
Succisum curvare nemus; fluviique ferocis
Incrementa timens, non primis robora ripis
Imposuit: medios pontem distendit in agros.
Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
Spargitur in sulcos, et scisso gurgite rivis
Dat pœnas majoris aquæ. Postquam omnia fatis
Cæsaris ire videt, celsam Petreius Ilerdam
Deserit, et noti diffisus viribus orbis,
Indomitos quærit populos et semper in arma
Mortis amore feros, et tendit in ultima mundi.
  Nudatos Cæsar colles desertaque castra
Conspiciens, capere arma jubet, nec quærere pontem
Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.
Paretur, rapuitque ruens in prœlia miles,
Quod fugiens timuisset, iter. Mox uda receptis
Membra fovent armis, gelidosque a gurgite cursu
Restituunt artus, donec decresceret umbra,
In medium surgente die. Jamque agmina summa
Carpit eques, dubiique fugæ pugnæque tenentur.
  Adtollunt campo geminæ juga saxea rupes,
Valle cava media. Tellus hinc ardua celsos
Continuat colles: tutæ quos inter opaco
Anfractu latuere viæ. Quibus hoste potito
Faucibus, emitti terrarum in devia Martem
Inque feras gentes, Cæsar videt. "Ite sine ullo
Ordine," ait, "raptumque fuga convertite bellum,
Et faciem pugnæ vultusque inferte minaces:
Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:
Excipiant recto fugientes pectore ferrum."
Dixit, et ad montes tendentem prævenit hostem.

Illic exiguo paullum distantia vallo
Castra locant. Postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natosque suos videre patresque,
Deprensum est civile nefas ! Tenuere parumper
Ora metu : tantum nutu motoque salutant
Ense suos. Mox ut stimulis majoribus ardens
Rupit amor leges, audet transcendere vallum
Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen ; vocat ille propinquum :
Admonet hunc studiis consors puerilibus ætas :
Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
Arma rigant lacrymis, singultibus oscula rumpunt :
Et, quamvis nullo maculatus sanguine, miles,
Quæ potuit, fecisse timet. Quid pectora pulsas ?
Quid, vesane, gemis ? fletus quid fundis inanes,
Nec te sponte tua sceleri parere fateris ?
Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum ?
Classica dent bellum ; sævos tu neglige cantus :
Signa ferant ; cessa : jamjam civilis Erinnys
Concidet, et Cæsar generum privatus amabit.
Nunc ades, æterno complectens omnia nexu,
O rerum mixtique salus, Concordia, mundi,
Et sacer orbis amor : magnum nunc sæcula nostra
Venturi discrimen habent. Periere latebræ
Tot scelerum : populo venia est erepta nocenti :
Agnovere suos. Pro numine fata sinistro,
Exigua requie tantas augentia clades !
Pax erat, et miles, castris permixtus utrisque,
Errabat : duro concordes cespite mensas
Instituunt, et permixto libamina Baccho
Gramineis fluxere focis : junctoque cubili
Extrahit insomnes bellorum fabula noctes :
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. Dum, quæ gesserunt fortia, jactant,
Et dum multa negant, quod solum fata petebant,

Est miseris renovata fides, atque omne futurum
Crevit amore nefas. Nam postquam fœdera pacis
Cognita Petreio, seque et sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad prœlia dextras
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Præcipitat castris, junctosque amplexibus ense
Separat, et multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas prœlia voces:
"Immemor o patriæ, signorum oblite tuorum,
Non potes hoc causæ, miles, præstare senatus,
Adsertor victo redeas ut Cæsare; certe
Ut vincare, potes. Dum ferrum, incertaque fata,
Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,
Ibitis ad dominum, damnataque signa feretis?
Utque habeat famulos nullo discrimine, Cæsar
Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda est?
Numquam nostra salus pretium mercesque nefandæ
Proditionis erit: non hoc civilia bella,
Ut vivamus, agunt. Trahimur sub nomine pacis.
Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
Non sonipes in bella ferox, non iret in æquor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas umquam pro pace daretur.
Hostes nempe meos sceleri jurata nefando
Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est
Vestra fides, quod pro causa pugnantibus æqua
Et veniam sperare licet. Pro dira pudoris
Fœdera! Nunc toto fatorum ignarus in orbe,
Magne, paras acies, mundique extrema tenentes
Sollicitas reges, quum forsan fœdere nostro
Jam tibi sit promissa salus." Sic fatur, et omnes
Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.
Sic, ubi desuetæ silvis in carcere clauso
Mansuevere feræ, et vultus posuere minaces,
Atque hominem didicere pati: si torrida parvus

Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
Admonitæque tument gustato sanguine fauces:
Fervet, et a trepido vix abstinet ira magistro.
Itur in omne nefas: et quæ Fortuna deorum
Invidia cæca bellorum in nocte tulisset,
Fecit monstra fides: inter mensasque torosque,
Quæ modo complexu foverunt, pectora cædunt.
Et quamvis primo ferrum strinxere gementes,
Ut dextræ justi gladius dissuasor adhæsit,
Dum feriunt, odere suos, animosque labantes
Confirmant ictu. Fervent jam castra tumultu,
[Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.]
Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
In faciem posuere ducum: juvat esse nocentes.
Tu, Cæsar, quamvis spoliatus milite multo,
Agnoscis superos. Neque enim tibi major in arvis
Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis
Massiliæ, Phario nec tantum est æquore gestum.
Hoc siquidem solo civilis crimine belli
Dux causæ melioris eris. Polluta nefanda
Agmina cæde duces junctis committere castris
Non audent, altæque ad mœnia rursus Ilerdæ
Intendere fugam. Campos eques obvius omnes
Abstulit, et siccis inclusit collibus hostem.
Tunc inopes undæ prærupta cingere fossa
Cæsar avet, nec castra pati contingere ripas,
Aut circum largos curvari brachia fontes.
Ut leti videre viam, conversus in iram
Præcipitem timor est. Miles, non utile clausis
Auxilium, mactavit equos: tandemque coactus
Spe posita damnare fugam, casurus in hostes
Fertur. Ut effuso Cæsar decurrere passu
Vidit, et ad certam devotos tendere mortem:
" Tela tene jam, miles," ait, " ferrumque ruenti
Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:
Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.

En sibi vilis adest invisa luce juventus,
Jam damno peritura meo. Non sentiet ictus,
Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens.
Perdant velle mori." Sic deflagrare minaces
Incassum et vetito passus languescere bello,
Substituit merso dum nox sua lumina Phœbo.
Inde ubi nulla data est miscendi copia Martis,
Paullatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt:
Saucia majores animos ut pectora gestant,
Dum dolor est ictusque recens, et mobile nervis
Conamen calidos præbet cruor, ossaque nondum
Adduxere cutem: si conscius ensis adacti
Stat victor, tenuitque manus, tunc frigidus artus
Adligat atque animum subducto robore torpor,
Postquam sicca rigens adstrinxit vulnera sanguis.
Jamque inopes undæ, primum tellure refossa,
Occultos latices abstrusaque flumina quærunt:
Nec solum rastris durisque ligonibus arva,
Sed gladiis fodere suis: puteusque cavati
Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
Non se tam penitus, tam longe luce relicta
Merserit Asturii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
Aut impulsa levi turbatur glarea vena.
Tunc exhausta super multo sudore juventus
Extrahitur, duris silicum lassata metallis.
Quoque minus possent siccos tolerare vapores,
Quæsitæ fecistis aquæ. Nec languida fessi
Corpora sustentant epulis, mensasque perosi
Auxilium fecere famem. Si mollius arvum
Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas
Exprimit ora super. Nigro si turbida limo
Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus

Certatim obscœnos miles: moriensque recepit,
Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum
Distentas siccant pecudes, et lacte negato,
Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
Tunc herbas frondesque terunt, et rore madentes
Destringunt ramos: ac si quos palmite crudo
Arboris aut tenera succos pressere medulla.
  O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
Fontibus immixto stravit per rura veneno.
Hos licet in fluvios saniem tabemque ferarum,
Pallida Dictæis, Cæsar, nascentia saxis
Infundas aconita palam, Romana juventus
Non decepta bibet. Torrentur viscera flamma,
Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis.
Jam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aeris alternos angustat pulmo meatus,
Rescissoque nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora tamen, nocturnumque aera captant.
Exspectant imbres, quorum modo cuncta natabant
Impulsu, et siccis vultus in nubibus hærent.
Quoque magis miseros undæ jejunia solvant,
Non super arentem Meroen Cancrique sub axe,
Qua nudi Garamantes arant, sedere: sed inter
Stagnantem Sicorim et rapidum deprensus Iberum
Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
  Jam domiti cessere duces, pacisque petendæ
Auctor damnatis supplex Afranius armis,
Semianimes in castra trahens hostilia turmas,
Victoris stetit ante pedes. Servata precanti
Majestas, non fracta malis, interque priorem
Fortunam casusque novos gerit omnia victi,
Sed ducis, et veniam securo pectore poscit:
  "Si me degeneri stravissent fata sub hoste,
Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
At nunc sola mihi est orandæ causa salutis,
Dignum donanda, Cæsar, te credere vita.

Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma
Consiliis inimica tuis. Nos denique bellum
Invenit civile duces; causæque priori,
Dum potuit, servata fides. Nil fata moramur:
Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
Securumque orbis patimur post terga relicti.
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
Nec ferrum lassæque manus. Hoc hostibus unum,
Quod vincas, ignosce tuis. Nec magna petuntur.
Otia des fessis, vitam patiaris inermes
Degere, quam tribuis: campis prostrata jacere
Agmina nostra putes: neque enim felicibus armis
Misceri damnata decet, partemque triumphi
Captos ferre tui: turba hæc sua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas."
  Dixerat: at facilis Cæsar vultuque serenus
Flectitur, atque usum belli pœnamque remittit.
Ut primum justæ placuerunt fœdera pacis,
Incustoditos decurrit miles ad amnes;
Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.
Continuus multis subitarum tractus aquarum,
Aera non passus vacuis discurrere venis,
Arctavit clausitque animam: nec fervida pestis
Cedit adhuc: sed morbus egens jam gurgite plenis
Visceribus sibi poscit aquas. Mox robora nervis
Et vires rediere viris. O prodiga rerum
Luxuries, numquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, et lautæ gloria mensæ,
Discite, quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
Non auro murrhaque bibunt; sed gurgite puro
Vita redit. Satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri, qui bella gerunt! Tunc, arma relinquens
Victori, miles spoliato pectore tutus

Innocuusque suas, curarum liber, in urbes
Spargitur. O quantum donata pace potitos
Excussis umquam ferrum librasse lacertis
Pœnituit, tolerasse sitim, frustraque rogasse
Prospera bella deos. Nempe usis Marte secundo
Tot dubiæ restant acies, tot in orbe labores:
Ut numquam fortuna labet successibus anceps,
Vincendum toties, terras fundendus in omnes
Est cruor, et Cæsar per tot sua fata sequendus.
Felix, qui potuit, mundi nutante ruina,
Quo jaceat jam scire loco. Non prœlia fessos
Ulla vocant, certos non rumpunt classica somnos.
Jam conjux natique rudes et sordida tecta
Et non deductos recipit sua terra colonos.
Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
Sollicitus menti quod abest favor. Ille salutis
Est auctor, dux ille fuit. Sic prœlia soli
Felices nullo spectant civilia voto.
  Non eadem belli totum fortuna per orbem
Constitit: in partes aliquid sed Cæsaris ausa est,
Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader.
Illic, bellaci confisus gente Curetum,
Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora,
Cautus ab incursu belli, si sola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. Non pabula tellus
Pascendis submittit equis, non proserit ullam
Flava Ceres segetem: spoliabat gramine campum
Miles, et adtonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.
Ut primum adversæ socios in litore terræ
Et Basilum videre ducem: nova furta per æquor
Exquisita fugæ. Neque enim de more carinas
Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis
Molibus insolito contexunt robora ductu.

Namque ratem vacuæ sustentant undique cuppæ,
Quarum porrectis series constricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expositum telis in fronte patenti
Remigium : sed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit, et taciti præbet, miracula cursus,
Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
Tunc freta servantur, dum se declivibus undis
Æstus agat, refluoque mari nudentur arenæ.
Jamque relabenti crescebant litora ponto ;
Missa ratis prono defertur lapsa profundo,
Et geminæ comites. Cunctas super ardua turris
Eminet, et tremulis tabulata minantia pinnis.
Noluit Illyricæ custos Octavius undæ
Confestim tentare ratem, celeresque carinas
Continuit, cursu crescat dum præda secundo :
Et temere ingressos repetendum invitat ad æquor
Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
Claudat odoratæ metuentes aera pennæ,
Aut dum dispositis adtollat retia varis
Venator, tenet ora levis clamosa Molossi,
Spartanos Cretasque ligat : nec creditur ulli
Silva cani, nisi qui presso vestigia rostro
Colligit, et præda nescit latrare reperta,
Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
Nec mora : complentur moles, avideque petitis
Insula deseritur ratibus, quo tempore primas
Impedit ad noctem jam lux extrema tenebras.
At Pompeianus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare
Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
Et laxas fluitare sinit religatque catenas
Rupis ab Illyricæ scopulis. Nec prima, nec illa,
Quæ sequitur, tardata ratis : sed tertia moles
Hæsit, et ad cautes adducto fune secuta est.
Impendent cava saxa mari, ruituraque semper

Stat (mirum) moles, et silvis æquor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates submersaque pontus
Corpora sæpe tulit, cæcisque abscondit in antris :
Restituit raptus tectum mare : quumque cavernæ
Evomuere fretum, contorti verticis undæ
Tauromenitanam vincunt fervore Charybdin.
Hîc Opiterginis moles onerata colonis
Constitit : hanc omni puppes statione solutæ
Circumeunt : alii rupes ac litora complent.
Vulteius tacitas sensit sub gurgite fraudes ;
(Dux erat ille ratis,) frustra qui vincula ferro
Rumpere conatus, poscit spe prœlia nulla,
Incertus qua terga daret, qua pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
Effecit virtus : inter tot millia captæ
Circumfusa rati et plenam vix inde cohortem
Pugna fuit ; non longa quidem : nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebræ.
Tunc sic adtonitam venturaque fata paventem
Rexit magnanima Vulteius voce cohortem :
" Libera non ultra, parva quam nocte, juventus,
Consulite extremis angusto tempore rebus.
Vita brevis nulli super est, qui tempus in illa
Quærendæ sibi mortis habet : nec gloria leti
Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto venturæ tempore vitæ,
Par animi laus est, et quos speraveris annos
Perdere, et extremæ momentum abrumpere lucis,
Accersas dum fata manu. Non cogitur ullus
Velle mori. Fuga nulla patet : stant undique nostris
Intenti cives jugulis. Decernite letum,
Et metus omnis abest : cupias quodcumque necesse est.
Non tamen in cæca bellorum nube cadendum est,
Aut quum permixtis acies sua tela tenebris
Involvunt, conserta jacent quum corpora campo,
In medium mors omnis abit, perit obruta virtus.

Nos in conspicua sociis hostique carina
Constituere dei. Præbebunt æquora testes,
Præbebunt terræ, summis dabit insula saxis :
Spectabunt geminæ diverso e litore partes.
Nescio quod nostris magnum et memorabile fatis
Exemplum, Fortuna, paras. Quæcumque per ævum
Exhibuit monumenta fides, servataque ferro
Militiæ pietas, transibit nostra juventus.
Namque suis pro te gladiis incumbere, Cæsar,
Esse parum scimus : sed non majora supersunt
Obsessis, tanti quæ pignora demus amoris.
Abscidit nostræ multum sors invida laudi,
Quod non cum senibus capti natisque tenemur.
Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes
Et morti faciles animos, et gaudeat hostis
Non plures hæsisse rates. Tentare parabunt
Fœderibus, turpique volent corrumpere vita.
O utinam, quo plus habeat mors unica famæ,
Promittant veniam, jubeant sperare salutem :
Ne nos, quum calido fodiemus viscera ferro,
Desperasse putent. Magna virtute merendum est,
Cæsar ut, amissis inter tot millia paucis,
Hoc damnum clademque vocet. Dent fata recessum
Emittantque licet, vitare instantia nolim.
Projeci vitam, comites, totusque futuræ
Mortis agor stimulis : furor est. Agnoscere solis
Permissum est, quos jam tangit vicinia fati,
Victurosque dei celant, ut vivere durent,
Felix esse mori." Sic cunctas sustulit ardor
Nobilium mentes juvenum : quum sidera cœli
Ante ducis voces oculis humentibus omnes
Adspicerent, flexoque Ursæ temone paverent,
Iidem, quum fortes animos præcepta subissent,
Optavere diem. Nec segnis mergere ponto
Tunc erat astra polus : nam sol Ledæa tenebat
Sidera, vicino quum lux altissima Cancro est :

Nox tum Thessalicas urgebat parva sagittas.
Detegit orta dies stantes in rupibus Istros,
Pugnacesque mari Graia cum classe Liburnos.
Tentavere prius suspenso vincere bello
Fœderibus, fieret captis si dulcior ipsa
Mortis vita mora. Stabat devota juventus,
Damnata jam luce ferox, securaque pugnæ
Promisso sibi fine manu: nullique tumultus
Excussere viris mentes ad summa paratas:
Innumerasque simul pauci terraque marique
Sustinuere manus: tanta est fiducia mortis.
Utque satis bello visum est fluxisse cruoris,
Versus ab hoste furor. Primus dux ipse carinæ
Vulteius, jugulo poscens jam fata retecto,
"Ecquis," ait, "juvenum est, cujus sit dextra cruore
Digna meo, certaque fide per vulnera nostra
Testetur se velle mori?" Nec plura locuto
Viscera non unus jamdudum transigit ensis.
Collaudat cunctos: sed eum, cui vulnera prima
Debebat, grato moriens interficit ictu.
Concurrunt alii, totumque in partibus unis
Bellorum fecere nefas. Sic semine Cadmi
Emicuit Dircæa cohors, ceciditque suorum
Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen:
Phasidos et campis insomni dente creati
Terrigenæ, missa magicis e cantibus ira,
Cognato tantos complerunt sanguine sulcos:
Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,
Expavit Medea nefas. Sic mutua pacti
Fata cadunt juvenes: nimiumque in morte virorum
Mors virtutis habet: pariter sternuntque caduntque
Vulnere letali: nec quemquam dextra fefellit,
Quum feriat moriente manu. Nec vulnus adactis
Debetur gladiis: percussum est pectore ferrum,
Et jugulis pressere manum. Quum sorte cruenta
Fratribus incurrant fratres, natusque parenti,

Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
Exegere enses. Pietas ferientibus una,
Non repetisse, fuit. Jam latis viscera lapsa
Semianimes traxere foris, multumque cruoris
Infudere mari. Despectam cernere lucem,
Victoresque suos vultu spectare superbo,
Et mortem sentire juvat. Jam strage cruenta
Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt
Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli
Esse ducem tanti. Nullam majore locuta est
Ore ratem totum discurrens fama per orbem.
Non tamen ignavæ post hæc exempla virorum
Percipient gentes, quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu. Sed regna timentur
Ob ferrum, et sævis libertas uritur armis:
Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
Mors, utinam pavidos vitæ subducere nolles,
Sed virtus te sola daret!
Non segnior illo
Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
Namque rates audax Lilybæo litore solvit
Curio: nec forti velis Aquilone recepto
Inter semirutas magnæ Carthaginis arces
Et Clupeam tenuit stationis litora notæ:
Primaque castra locat cano procul æquore, qua se
Bagrada lentus agit, siccæ sulcator arenæ.
Inde petit tumulos exesasque undique rupes,
Antæi quæ regna vocat non vana vetustas.
Nominis antiqui cupientem noscere causas
Cognita per multos docuit rudis incola patres.
“ Nondum post genitos Tellus effeta gigantes,
Terribilem Libycis partum concepit in antris.
Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,
Aut Tityos Briareusque ferox: cœloque pepercit,
Quod non Phlegræis Antæum sustulit arvis.
Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires

Terra sui fœtus, quod, quum tetigere parentem,
Jam defecta vigent renovato robore membra.
Hæc illi spelunca domus : latuisse sub alta
Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.
Ad somnos non terga feræ præbere cubile
Adsuerunt, non silva torum : viresque resumit
In nuda tellure jacens. Periere coloni
Arvorum Libyes : pereunt, quos adpulit æquor,
Auxilioque diu virtus non usa cadendi,
Terræ spernit opes : invictus robore cunctis,
Quamvis staret, erat. Tandem vulgata cruenti
Fama mali, terras monstris æquorque levantem
Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
Ille Cleonæi projecit terga leonis,
Antæus Libyci. Perfudit membra liquore
Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ :
Ille, parum fidens pedibus contingere matrem,
Auxilium membris calidas infundit arenas.
Conseruere manus et multo brachia nexu.
Colla diu gravibus frustra tentata lacertis :
Immotumque caput fixa cum fronte tenetur :
Miranturque habuisse parem. Nec viribus uti
Alcides primo voluit certamine totis,
Exhausitque virum : quod creber anhelitus illi
Prodidit, et gelidus fesso de corpore sudor.
Tunc cervix lassata quati : tunc pectore pectus
Urgeri : tunc obliqua percussa labare
Crura manu. Jam terga viri cedentia victor
Adligat, et medium, compressis ilibus, arctat :
Inguinaque insertis pedibus distendit, et omnem
Explicuit per membra virum. Rapit arida tellus
Sudorem : calido complentur sanguine venæ.
Intumuere tori, totosque induruit artus,
Herculeosque novo laxavit corpore nodos.
Constitit Alcides stupefactus robore tanto :
Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis

Desectam timuit, reparatis anguibus, hydram.
Conflixere pares telluris viribus ille,
Ille suis. Numquam sævæ sperare novercæ
Plus licuit. Videt exhaustos sudoribus artus
Cervicemque viri siccam, qua ferret Olympum.
Utque iterum fessis injecit brachia membris,
Non exspectatis Antæus viribus hostis
Sponte cadit, majorque, accepto robore, surgit.
Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus
Egeritur ; tellusque viro luctante laborat.
Ut tandem auxilium tactæ prodesse parentis
Alcides sensit :" standum est tibi, " dixit," et ultra
Non credere solo, sternique vetabere terra.
Hærebis pressis intra mea pectora membris :
Huc, Antæe, cades. " Sic fatus, sustulit alte
Nitentem in terras juvenem. Morientis in artus
Non potuit nati tellus submittere vires.
Alcides medium tenuit : jam pectora pigro
Stricta gelu : terrisque diu non credidit hostem.
Hinc, ævi veteris custos, famosa vetustas
Miratrixque sui signavit nomine terras.
Sed majora dedit cognomina collibus istis,
Pœnum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem,
Scipio. Nam sedes Libyca tellure potito
Hæc fuit. En, veteris cernis vestigia valli.
Romana hos primum tenuit victoria campos."
  Curio lætatus, tamquam fortuna locorum
Bella gerat, servetque ducum sibi fata priorum,
Felici non fausta loco tentoria ponens,
Indulsit castris, et collibus abstulit omen,
Sollicitatque feros non æquis viribus hostes.
Omnis Romanis quæ cesserat Africa signis,
Tunc Vari sub jure fuit : qui, robore quamquam
Confisus Latio, regis tamen undique vires
Excivit Libycæ gentis, extremaque mundi
Signa, suum comitata Jubam. Non fusior ulli

Terra fuit domino: qua sunt longissima regna,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: a medio confinis Syrtibus Hammon:
At qua lata jacet vasti plaga fervida regni,
Distinet Oceanum, zonæque exusta calentis
Sufficiunt spatio. Populi tot castra sequuntur:
Autololes, Numidæque vagi, semperque paratus
Inculto Gætulus equo: tunc concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, mixti Garamante perusto
Marmaridæ volucres, æquaturusque sagittas
Medorum, tremulum quum torsit missile, Mazax:
Et gens, quæ nudo residens Massylia dorso
Ora levi flectit frenorum nescia virga:
Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, ferrique simul fiducia non est,
Vestibus iratos laxis operire leones.
  Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privatæ sed bella dabat Juba concitus iræ.
Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,
Lege tribunicia solio depellere avorum
Curio tentarat, Libyamque auferre tyranno,
Dum regnum te, Roma, facit. Memor ille doloris
Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
Hac igitur regis trepidat jam Curio fama,
Et quod Cæsareis numquam devota juventus
Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
Exploratus erat, Corfini captus in arce,
Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,
Fas utrumque putat. Sed postquam languida segni
Cernit cuncta metu, nocturnaque munia valli
Desolata fuga, trepida sic mente profatur:
  "Audendo magnus tegitur timor: arma capessam
Ipse prior: campum miles descendat in æquum,
Dum meus est: variam semper dant otia mentem.
Eripe consilium pugna. Quum dira voluntas
Ense subit presso, et galeæ texere pudorem,

Quis conferre duces meminit? quis pendere causas?
Qua stetit, inde favet: veluti fatalis arenæ
Muneribus non ira vetus concurrere cogit
Productos: odere pares." Sic fatus, apertis
Instruxit campis acies: quem blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.
Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda
Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.
Tristia sed postquam superati prœlia Vari
Sunt audita Jubæ: lætus, quod gloria belli
Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,
Obscuratque suam per jussa silentia famam,
Hoc solum metuens, incautus ab hoste timeri.
Mittitur, exigua qui prœlia prima lacessat
Eliciatque manu, Numidis a rege secundus,
Ut sibi commissi simulator Sabura belli.
Ipse cava regni vires in valle retentat:
Aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
Ludit, et iratas incerta provocat umbra:
Obliquusque caput vanas serpentis in auras
Effusæ tuto comprendit guttura morsu
Letiferam citra saniem: tunc irrita pestis
Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.
  Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque,
Non exploratis occulti viribus hostis,
Curio nocturnum castris erumpere cogit
Ignotisque equitem late discurrere campis.
Ipse sub auroræ primos excedere motus
Signa jubet castris, multum frustraque rogatus
Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper
Punica bello dolis. Leti fortuna propinqui
Tradiderat fatis juvenem: bellumque trahebat
Auctorem civile suum. Super ardua ducit
Saxa, super cautes, abrupto limite, signa:
Quum procul e summis conspecti collibus hostes
Fraude sua cessere parum, dum colle relicto

Effusam patulis aciem committeret arvis.
Ille, fugam credens, simulatæ nescius artis,
Ut victor, medios aciem projecit in agros.
Tunc primum patuere doli, Numidæque fugaces
Undique completis clauserunt montibus agmen.
Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
Non timidi petiere fugam, non prœlia fortes:
Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frenos
Ora terens, spargitque jubas, et subrigit aures,
Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.
Fessa jacet cervix. Fumant sudoribus artus,
Oraque projecta squalent arentia lingua:
Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urget:
Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus:
Siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.
Jamque gradum neque verberibus stimulisque coacti,
Nec quamvis crebris jussi calcaribus addunt.
Vulneribus coguntur equi. Nec profuit ulli
Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,
Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
At vagus Afer equos ut primum emisit in agmen,
Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,
Quantus Bistonio torquetur turbine, pulvis
Aera nube sua texit, traxitque tenebras.
Ut vero in pedites fatum miserabile belli
Incubuit, nullo dubii discrimine Martis
Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnæ
Mors tenuit. Neque enim licuit procurrere contra,
Et miscere manus. Sic undique septa juventus
Cominus obliquis et rectis eminus hastis
Obruitur: non vulneribus nec sanguine, solum
Telorum nimbo peritura, ac pondere ferri.
Ergo acies tantæ parvum spissantur in orbem:
Ac, si quis metuens medium correpsit in agmen,

Vix impune suos inter convertitur enses :
Densaturque globus, quantum pede prima relato
Constrinxit gyros acies. Non arma movendi
Jam locus est pressis : stipataque membra teruntur :
Frangitur armatum colliso pectore pectus.
Non tam læta tulit victor spectacula Maurus,
Quam fortuna dabat : fluvios non ille cruoris,
Membrorumque videt lapsum, et ferientia terram
Corpora : compressum turba stetit omne cadaver.
Excitet invisas diræ Carthaginis umbras
Inferiis fortuna novis : ferat ista cruentus
Hannibal et Poeni tam dira piacula manes.
Romanam, superi, Libyca tellure ruinam
Pompeio prodesse nefas, votisque senatus.
Africa nos potius vincat sibi. Curio fusas
Ut vidit campis acies, et cernere tantas
Permisit clades compressus sanguine pulvis,
Non tulit adflictis animam producere rebus,
Aut sperare fugam : ceciditque in strage suorum,
Impiger ad letum, et fortis virtute coacta.
Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque,
Unde tribunicia plebeius signifer arte
Arma dabas populis ? quid prodita jura senatus,
Et gener atque socer bello concurrere jussi ?
Ante jaces, quam dira duces Pharsalia confert,
Spectandumque tibi bellum civile negatum est.
Has urbi miseræ vestro de sanguine pœnas
Nempe datis ? luitis jugulo sic arma, potentes ?
Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet. Libycas, en, nobile corpus,
Pascit aves nullo contectus Curio busto.
At tibi nos (quando non proderit ista silere,
A quibus omne ævi senium sua fama repellit,)
Digna damus, juvenis, meritæ præconia vitæ.
Haud alium tanta civem tulit indole Roma,

Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc urbi nocuerunt sæcula, postquam
Ambitus, et luxus, et opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt:
Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
Gallorum captus spoliis, et Cæsaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense
Sulla potens, Mariusque ferox, et Cinna cruentus,
Cæsareæque domus series: cui tanta potestas
Concessa est? Emere omnes, hinc vendidit urbem.

M. ANNÆI LUCANI

P H A R S A L I Æ

LIBER QUINTUS.

Sic alterna duces bellorum vulnera passos
In Macetum terras, miscens adversa secundis,
Servavit fortuna pares. Jam sparserat Hæmo
Bruma nives, gelidoque cadens Atlantis Olympo :
Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,
Quique colit primus ducentem tempora Janum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris,
Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. Peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres : secretaque rerum
Hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet tot strictas jure secures,
Tot fasces ? Docuit populos venerabilis ordo,
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.
  Ut primum mœstum tenuere silentia cœtum,
Lentulus excelsa sublimis sede profatur :
" Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
Robur inest animis, non qua tellure coacti,
Quamque procul tectis captæ sedeamus ab urbis,
Cernite : sed vestræ faciem cognoscite turbæ :
Cunctaque jussuri primum hoc decernite, Patres,
Quod regnis populisque liquet, nos esse senatum.

Nam, vel Hyperboreæ plaustrum glaciale sub ursæ,
Vel plaga qua torrens, claususque vaporibus axis
Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit. Non umquam perdidit ordo
Mutato sua jura solo. Mœrentia tecta
Cæsar habet, vacuasque domos, legesque silentes,
Clausaque justitio tristi fora. Curia solos
Illa videt Patres, plena quos urbe fugavit.
Ordine de tanto quisquis non exsulat, hic est.
Ignaros scelerum, longaque in pace quietos
Bellorum primus sparsit furor : omnia rursus
Membra loco redeunt. En, totis viribus orbis
Hesperiam pensant superi : jacet hostis in undis
Obrutus Illyricis : Libyæ squalentibus arvis
Curio Cæsarei cecidit pars magna senatus.
Tollite signa, duces : fatorum impellite cursum :
Spem vestram præstate deis : fortunaque tantos
Det nobis animos, quantos, fugientibus hostem
Causa dabat. Nostrum exhausto jus clauditur anno :
Vos, quorum finem non est sensura potestas,
Consulite in medium, Patres, Magnumque jubete
Esse ducem." Læto nomen clamore senatus
Excipit : et Magno fatum patriæque suumque
Imposuit. Tunc in reges populosque merentes
Sparsus honos, pelagique potens Phœbeia donis
Exornata Rhodos, gelidique inculta juventus
Taygeti : fama veteres laudantur Athenæ :
Massiliæque suæ donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma
Deiotarum, et gelidæ dominum Rhasipolin oræ
Collaudant : Libyamque jubent, auctore senatu,
Sceptrifero parere Jubæ. Pro tristia fata !
En tibi, non fidæ gentis dignissime regno,

Fortunæ, Ptolemæe, pudor, crimenque deorum,
Cingere Pellæo pressos diademate crines
Permissum. Sævum in populos puer accipis ensem:
Atque utinam in populos! Donata est regia Lagi;
Accessit Magni jugulus: regnumque sorori
Ereptum est, soceroque nefas.
Jam turba soluto
Arma petit cœtu. Quæ quum populique ducesque
Casibus incertis et cæca sorte pararent,
Solus in ancipites metuit descendere Martis
Appius eventus: finemque expromere rerum
Sollicitat superos, multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.
Hesperio tantum, quantum submotus Eoo
Cardine, Parnassus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromioque sacer: cui numine mixto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ.
Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
Emicuit, pontoque fuit discrimen et astris.
Tu quoque vix summam seductus ab æquore rupem
Extuleras, unoque jugo, Parnasse, latebas.
Ultor ibi expulsæ, premeret quum viscera partus,
Martis, adhuc rudibus Pæan Pythona sagittis
Explicuit, quum regna Themis tripodasque teneret.
Ut vidit Pæan vastos telluris hiatus
Divinam spirare fidem, ventosque loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
Quis latet hic superum? quod numen ab aethere pressum
Dignatur cæcas inclusum habitare cavernas?
Quis terram cœli patitur deus, omnia cursus
Æterni secreta tenens, mundique futuri
Conscius, ac populis sese proferre paratus,
Contactusque ferens hominum, magnusque potensque,
Sive canit fatum, seu, quod jubet ille canendo,

Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,
Aere libratum vacuo quæ sustinet orbem,
Totius pars magna Jovis, Cirrhæa per antra
Exit, et ætherio trahitur connexa Tonanti.
Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
Solvit, ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam
Undat apex: Campana fremens ceu saxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhœus.
Hoc tamen expositum cunctis nullique negatum
Numen ab humani solum se labe furoris
Vindicat. Haud illic tacito mala vota susurro
Concipiunt. Nam, fixa canens mutandaque nulli,
Mortales optare vetat: justisque benignus
Sæpe dedit sedem totas mutantibus urbes,
Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
Ut Salaminiacum meminit mare: sustulit iras
Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit
Aera tabificum. Non ullo sæcula dono
Nostra carent majore deûm, quam Delphica sedes
Quod siluit, postquam reges timuere futura,
Et superos vetuere loqui. Nec, voce negata,
Cirrhææ mœrent vates; templique fruuntur
Justitio. Nam si qua deus sub pectora venit,
Numinis aut pœna est mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
Compages humana labat, pulsusque deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
Immotos tripodas vastæque silentia rupis
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
Sollicitat. Jussus sedes laxare verendas
Antistes, pavidamque deis immittere vatem,
Castalios circum latices nemorumque recessus
Phemonoen errore vagam curisque vacantem
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
Limine terrifico metuens consistere Phœbas,

Absterrere ducem noscendi ardore futura
Cassa fraude parat. "Quid spes," ait, "improba veri
Te, Romane, trahit? Muto Parnassus hiatu
Conticuit, pressitque deum: seu spiritus istas
Destituit fauces, mundique in devia versum
Duxit iter: seu, barbarica quum lampade Python
Arsit, in immensas cineres abiere cavernas,
Et Phœbi tenuere viam: seu sponte deorum
Cirrha silet, fatique sat est arcana futuri
Carmine longævæ vobis commissa Sibyllæ:
Seu Pæan, solitus templis arcere nocentes,
Ora quibus solvat, nostro non invenit ævo."
  Virginei patuere doli, fecitque negatis
Numinibus metus ipse fidem. Tum torta priores
Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
Candida Phocaica complectitur infula lauro.
Hærentem dubiamque premens in templa sacerdos
Impulit. Illa, pavens adyti penetrale remoti
Fatidicum, prima templorum in parte resistit,
Atque, deum simulans, sub pectore ficta quieto
Verba refert, nullo confusæ murmure vocis
Instinctam sacro mentem testata furore,
Haud æque læsura ducem, cui falsa canebat,
Quam tripodas, Phœbique fidem. Non rupta trementi
Verba sono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
Excussæ laurus, immotaque culmina templi,
Securumque nemus, veritam se credere Phœbo
Prodiderant. Sentit tripodas cessare, furensque
Appius: "Et nobis meritas dabis, impia, pœnas,
Et superis, quos fingis," ait, "nisi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
Desinis ipsa loqui." Tandem conterrita virgo
Confugit ad tripodas, vastisque abducta cavernis
Hæsit, et insueto concepit pectore numen,
Quod non exhaustæ per tot jam sæcula rupis

Spiritus ingessit vati : tandemque potitus
Pectore Cirrhæo, non umquam plenior artus
Phœbados irrupit Pæan : mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit
Pectore. Bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittasque dei Phœbeaque serta
Erectis discussa comis, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igne,
Iratum te, Phœbe, ferens. Nec verbere solo
Uteris et stimulis, flammasque in viscera mergis :
Accipit et frænos : nec tantum prodere vati,
Quantum scire, licet. Venit ætas omnis in unam
Congeriem : miserumque premunt tot sæcula pectus.
Tanta patet rerum series, atque omne futurum
Nititur in lucem : vocemque petentia fata
Luctantur : non prima dies, non ultima mundi,
Non modus Oceani, numerus non deerat arenæ.
Talis in Euboico vates Cumana recessu,
Indignata suum multis servire furorem
Gentibus, ex tanta fatorum strage superba
Excerpsit Romana manu. Sic plena laborat
Phemonoe Phœbo, dum te, consultor operti
Castalia tellure dei, vix invenit, Appi,
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
Spumea tunc primum rabies vesana per ora
Effluit, et gemitus, et anhelo clara meatu
Murmura : tunc mœstus vastis ululatus in antris,
Extremæque sonant, domita jam virgine, voces :
" Effugis ingentes, tanti discriminis expers,
Bellorum, o Romane, minas : solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Cætera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.
Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,
Tuque potens veri Pæan, nullumque futuri
A superis celate diem, suprema ruentis

Imperii, cæsosque duces, et funera regum,
Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes
Cur aperire times? An nondum numina tantum
Decrevere nefas? et adhuc dubitantibus astris
Pompeii damnare caput, tot fata tenentur?
Vindicis an gladii facinus, pœnasque furoris,
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Ut peragat fortuna, taces?
Tunc pectore vatis
Impactæ cessere fores, expulsaque templis
Prosiluit. Perstat rabies; nec cuncta locutæ,
Quem non emisit, superest deus. Illa feroces
Torquet adhuc oculos, totoque vagantia cœlo
Lumina, nunc vultu pavido, nunc torva minaci:
Stat numquam facies: rubor igneus inficit ora,
Liventesque genas: nec, qui solet esse timenti,
Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt
Corda; sed, ut tumidus Boreæ post flamina pontus
Rauca gemit, sic muta levant suspiria vatem.
Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur
Ad vulgare jubar, mediæ venere tenebræ.
Immisit Stygiam Pæan in viscera Lethen,
Quæ raperet secreta deûm. Tunc pectore verum
Fugit, et ad Phœbi tripodas rediere futura:
Vixque refecta cadit.
Nec te vicinia leti
Territat, ambiguis frustratum sortibus, Appî:
Jure sed incerto mundi, subsidere regnum
Chalcidos Euboicæ, vana spe rapte, parabas.
Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
Tot mundi caruisse malis, præstare deorum
Excepta quis morte potest? Secreta tenebis
Litoris Euboici, memorando condite busto,
Qua maris angustat fauces saxosa Carystos,
Et tumidis infesta colit qua numina Rhamnus,
Arctatus rapido fervet qua gurgite pontus,

Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulin.
  Interea domitis Cæsar remeabat Iberis,
Victrices aquilas alium laturus in orbem:
Quum prope fatorum tantos per prospera cursus
Avertere dei. Nullo nam Marte subactus,
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: quum pæne fideles
Per tot bella manus, satiatæ sanguine, tandem
Destituere ducem: seu, mœsto classica paullum
Intermissa sono, claususque et frigidus ensis
Expulerat belli furias: seu præmia miles
Dum majora petit, damnat causamque ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.
Haud magis expertus discrimine Cæsar in ullo est,
Quam non e stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus:
Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
Pæne suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto
Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes
Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,
Haud retinet. Quippe ipsa metus exsolverat audax
Turba suos. Quidquid multis peccatur, inultum est.
Effudere minas: "Liceat discedere, Cæsar,
A rabie scelerum. Quæris terraque marique
His ferrum jugulis, animasque effundere viles
Quolibet hoste paras. Partem tibi Gallia nostri
Eripuit: partem duris Hispania bellis:
Pars jacet Hesperia: totoque exercitus orbe
Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
Quid juvat Arctois, Rhodano Rhenoque subactis?
Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
Cepimus expulso patriæ quum tecta senatu,

Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum ?
Imus in omne nefas, manibus ferroque nocentes,
Paupertate pii. Finis quis quæritur armis ?
Quid satis est, si Roma parum ? Jam respice canos,
Invalidasque manus, et inanes cerne lacertos.
Usus abit vitæ, bellis consumsimus ævum :
Ad mortem dimitte senes. En, improba vota !
Non duro liceat morientia cespite membra
Ponere, non anima glebam fugiente ferire,
Atque oculos morti clausuram quærere dextram,
Conjugis illabi lacrymis, unique paratum
Scire rogum. Liceat morbis finire senectam.
Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.
Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
Spe trahis ? Usque adeo soli civilibus armis
Nescimus cujus sceleris sit maxima merces ?
Nil actum est bellis, si nondum comperit istas
Omnia posse manus. Nec fas, nec vincula juris
Hoc audere vetant. Rheni mihi Cæsar in undis
Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, æquat.
Adde, quod ingrato meritorum judice virtus
Nostra perit. Quidquid gerimus, fortuna vocatur.
Nos fatum sciat esse suum. Licet omne deorum
Obsequium speres : irato milite, Cæsar,
Pax erit." Hæc fatus, totis discurrere castris
Cœperat, infestoque ducem deposcere vultu.
Sic eat, o superi ! quando pietasque fidesque
Destituunt, moresque malos sperare relictum est,
Finem civili faciat discordia bello.
Quem non ille ducem potuit terrere tumultus !
Fata sed in præceps solitus dimittere Cæsar,
Fortunamque suam per summa pericula gaudens
Exercere, venit : nec, dum desæviat ira,
Exspectat : medios properat tentare furores.
Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,
Tarpeiamque Jovis sedem, matresque senatus,

Passurasque infanda nurus. Vult omnia certe
A se sæva peti, vult præmia Martis amari :
Militis indomiti tantum mens sana timetur.
Non pudet heu, Cæsar, soli tibi bella placere
Jam manibus damnata tuis ? hos ante pigebit
Sanguinis ? his ferri grave jus erit ? ipse per omne
Fasque nefasque rues ? Lassare, et disce sine armis
Posse pati : liceat scelerum tibi ponere finem.
Sæve, quid insequeris ? quid jam nolentibus instas ?
Bellum te civile fugit. Stetit aggere fulti
Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri
Non metuens : atque hæc ira dictante profatur :
  " Qui modo in absentem vultu dextraque furebas,
Miles, habes nudum promtumque ad vulnera pectus.
Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio, tantumque fugam meditata juventus,
Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis :
Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur
Hesperiæ gentes, nobis victoria turbam
Non dabit, impulsi tantum quæ præmia belli
Auferat et, vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus ?
Vos despecta, senes, exhaustaque sanguine turba
Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
Damnum posse fugæ ? veluti, si cuncta minentur
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis umquam descenderet æquor,
Quam nunc crescit, aquis. An vos momenta putatis
Ulla dedisse mihi ? Numquam sic cura deorum
Se premit, ut vestræ morti vestræque saluti
Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

Humanum paucis vivit genus. Orbis Iberi
Horror et Arctoi nostro sub nomine miles,
Pompeio certe fugeres duce. Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat: nunc, transfuga vilis,
Cum duce prælato terras atque æquora lustrat.
Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste
Nec duce me geritis. Quisquis mea signa relinquit,
Nec Pompeianis tradit sua partibus arma,
Hic numquam vult esse meus. Sunt ista profecto
Curæ castra deis, qui me committere tantis
Non nisi mutato voluerunt milite bellis.
Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
Amolitur onus! sperantes omnia dextras
Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Jam certe mihi bella geram: discedite castris,
Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.
At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,
Non Cæsar, sed pœna tenet. Procumbite terra,
Infidumque caput feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt jam robore castra,
Tiro rudis, specta pœnas, et disce ferire,
Disce mori." Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: unumque caput tam magna juventus
Privatum factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextræque negentur
Ad scelus hoc Cæsar: vicit patientia sævi
Spem ducis, et jugulos, non tantum præstitit enses.
Nil magis, adsuetas sceleri quam perdere mentes,
Atque perire timet; tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnaque redit placata juventus.
  Brundusium decimis jubet hanc adtingere castris,
Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,
Antiquusque Taras, secretaque litora Leucæ,
Quas recipit Salapina palus, et subdita Sipus
Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,

Dalmatico Boreæ, Calabroque obnoxius Austro
Appulus Adriacas exit Garganus in undas.
  Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam,
Jam doctam servire togæ: populoque precanti
Scilicet indulgens, summum dictator honorem
Contigit, et lætos fecit se consule fastos.
Namque omnes voces, per quas jam tempore tanto
Mentimur dominis, hæc primum reperit ætas,
Qua sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,
Ausonias voluit gladiis miscere secures.
Addidit, et fasces aquilis, et nomen inane
Imperii rapiens, signavit tempora digna
Mœsta nota. Nam quo melius Pharsalicus annus
Consule notus erit? Fingit solemnia Campus,
Et non admissæ dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, et vana versat in urna.
Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,
Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primum quondam veneranda potestas
Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,
Menstruus in fastos distinguit sæcula consul.
Nec non Iliacæ numen quod præsidet Albæ,
Haud meritum Latio sollemnia sacra subacto,
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
  Inde rapit cursus, et, quæ piger Appulus arva
Deseruit rastris, et inerti tradidit herbæ,
Ocior et cœli flammis et tigride fœta
Transcurrit: curvique tenens Minoia tecta
Brundusii, clausas ventis brumalibus undas
Invenit, et pavidas hiberno sidere classes.
Turpe duci visum, rapiendi tempora belli
In segues exisse moras, portuque teneri,
Dum pateat tutum vel non felicibus æquor.
Expertes animos pelagi sic robore complet:
" Fortius hiberni flatus, cœlumque fretumque
Quum cepere, tenent, quam quos incumbere certos

Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.
Nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,
Sed recti fluctus soloque Aquilone secandi.
Hic utinam summi curvet carchesia mali,
Incumbatque furens, et Graia ad mœnia perflet,
Ne Pompeiani Phæacum e litore toto
Languida jactatis comprendant carbasa remis:
Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
Jamdudum nubes et sævas perdimus undas."
  Sidera prima poli, Phœbo labente sub undas,
Exierant, et luna suas jam fecerat umbras,
Quum pariter solvere rates, totosque rudentes
Laxavere sinus: et flexo navita cornu
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens
Suppara velorum perituras colligit auras.
Ut primum levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta,
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent, alto torpore ligata.
Pigrius immotis hæsere paludibus undæ.
Sic stat iners Scythicas adstringens Bosphorus undas,
Quum, glacie retinente, fretum non impulit Ister,
Immensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascunque rates: nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.
Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo
Stagna jacentis aquæ: veluti deserta rigente
Æquora natura cessant, pontusque vetustas
Oblitus servare vices, non commeat æstu,
Non horrore tremit, non solis imagine vibrat.
Casibus innumeris fixæ patuere carinæ.
Illinc infestæ classes et inertia tonsis
Æquora moturæ; gravis hinc languore profundi
Obsessis ventura fames. Nova vota timori

Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, et sit mare. Nubila nusquam
Undarumque minæ: cœlo languente fretoque,
Naufragii spes omnis abit. Sed nocte fugata,
Læsum nube dies jubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpere rates, atque æquora classem
Curva sequi, quæ jam vento fluctuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.
  Prima duces vidit junctis consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circueunt ripis. Apso gestare carinas
Causa palus, leni quam fallens egerit unda.
At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ
Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,
Sed minimum terræ, vicino litore, novit.
Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ
Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,
Posse duces parva campi statione diremtos
Admotum damnare nefas. Nam cernere vultus
Et voces audire datur: multosque per annos
Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta
Sanguinis, infausti sobolem mortemque nepotis,
Te nisi Niliaca propius non vidit arena.
  Cæsaris adtonitam miscenda ad prœlia mentem
Ferre moras scelerum partes jussere relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
Jam tunc civili meditatus Leucada bello.
Illum sæpe minis Cæsar precibusque morantem
Evocat: " O mundi tantorum causa malorum,
Quid superos et fata tenes? Sunt cetera cursu
Acta meo: summam rapti per prospera belli
Te poscit Fortuna manum. Num rupta vadosis
Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?
Numquid inexperto tua credimus arma profundo,

Inque novos traheris casus? Ignave, venire
Te Cæsar, non ire, jubet. Prior ipse per hostes
Percussi medias alieni juris arenas.
Tu mea castra times? Pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi est, ad Cæsaris arma juventus
Naufragio venisse volet. Jam voce doloris
Utendum est: non ex æquo divisimus orbem.
Epirum Cæsarque tenet totusque senatus:
Ausoniam tu solus habes." His terque quaterque
Vocibus excitum postquam cessare videbat,
Dum se deesse deis, ac non sibi numina, credit,
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod jussi timuere, fretum, temeraria prono
Expertus cessisse deo: fluctusque verendos
Classibus, exigua sperat superare carina.
  Solverat armorum fessas nox languida curas:
Parta quies miseris, in quorum pectora somno
Dat vires fortuna minor. Jam castra silebant;
Tertia jam vigiles commoverat hora secundos:
Cæsar sollicito per vasta silentia gressu
Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,
Sola placet Fortuna comes. Tentoria postquam
Egressus, vigilum somno cedentia membra
Transsiluit, questus tacite quod fallere posset.
Litora curva legit, primisque invenit in undis
Rupibus excesis hærentem fune carinam.
Rectorem dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
Sed sterili junco cannaque intexta palustri,
Et latus inversa nudum munita phaselo.
Hæc Cæsar bis terque manu quassantia tectum
Limina commovit. Molli consurgit Amyclas,
Quem dabat alga, toro. "Quisnam mea naufragus," inquit,
"Tecta petit? aut quem nostræ Fortuna coegit

Auxilium sperare casæ?" Sic fatus, ab alto
Aggere jam tepidæ sublato fune favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes;
Securus belli: prædam civilibus armis
Scit non esse casas. O vitæ tuta facultas
Pauperis, angustique lares! o munera nondum
Intellecta deûm! quibus hoc contingere templis
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu,
Cæsarea pulsante manu? Tum poste recluso,
Dux ait: "Exspecta votis majora modestis,
Spesque tuas laxa, juvenis. Si jussa secutus
Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ
Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
Ne cessa præbere deo tua fata, volenti
Angustos opibus subitis implere Penates."
Sic fatur: quamquam plebeio tectus amictu,
Indocilis privata loqui. Tum pauper Amyclas:
"Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes
Concordesque tulit radios: Noton altera Phœbi,
Altera pars Borean diducta luce vocabat.
Orbe quoque exhaustus medio languensque recessit,
Spectantes oculos infirmo lumine passus.
Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
Aut orbis medii puros exesa recessus:
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens
Ora tulit, vultu sub nubem tristis ituro.
Sed mihi nec motus nemorum, nec litoris ictus,
Nec placet incertus, qui provocat æquora, Delphin:
Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
Ardea sublimis pennæ confisa natanti:
Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
Instabili gressu metitur litora cornix.
Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
Haud dubitem præbere manus. Vel litora tangam

Jussa, vel hoc potius pelagus flatusque negabunt."
Hæc fatus, solvensque ratem, dat carbasa ventis:
Ad quorum motus non solum lapsa per altum
Aera dispersos traxere cadentia sulcos
Sidera: sed summis etiam quæ fixa tenentur
Astra polis, sunt visa quati. Niger inficit horror
Terga maris: longo per multa volumina tractu
Æstuat unda minax, flatusque incerta futuri:
Turbida testantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector trepidæ fatur ratis: "Adspice, sævum
Quanta paret pelagus. Zephyros intendat, an Euros,
Incertum est. Puppim dubius ferit undique pontus.
Nubibus et cœlo Notus est: si murmura ponti
Consulimus, Cori verruut mare. Gurgite tanto,
Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.
Desperare viam et vetitos convertere cursus,
Sola salus. Liceat vexata litora puppe
Prendere, ne longe nimium sit proxima tellus."
Fisus cuncta sibi cessura pericula Cæsar,
"Sperne minas," inquit, "pelagi, ventoque furenti
Trade sinum. Italiam si cœlo auctore recusas,
Me pete. Sola tibi causa hæc est justa timoris,
Vectorem non nosse tuum; quem numina numquam
Destituunt, de quo male tunc Fortuna meretur,
Quum post vota venit. Medias perrumpe procellas,
Tutela secure mea. Cœli iste fretique,
Non puppis nostræ labor est: hanc Cæsare pressam
A fluctu defendet onus. Nec longa furori
Ventorum sævo dabitur mora: proderit undis
Ista ratis. Ne flecte manus: fuge proxima velis
Litora: tum Calabro portu te crede potitum,
Quum jam non poterit puppi nostræque saluti
Altera terra dari. Quid tanta strage paretur,
Ignoras? Quærit pelagi cœlique tumultu
Quid præstet Fortuna mihi." Non plura locuto,
Avulsit laceros, percussa puppe, rudentes

Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum
Vela tulit: sonuit victis compagibus alnus.
Inde ruunt toto congesta pericula mundo.
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
Core, movens æstus: jam te tollente furebat
Pontus, et in scopulos totas erexerat undas.
Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:
Et dubium pendet, vento cui pareat, æquor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et undas
Torsit, et abstrusas penitus vada fecit arenas.
Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Æquora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
Æolii jacuisse Notum sub carcere saxi
Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
Defendisse suas violento turbine terras;
Sic pelagus mansisse loco. Non parva procellis
Æquora rapta ferunt: Ægeas transit in undas
Tyrrhenum: sonat Ionio vagus Adria ponto.
Ah quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! Non illo litore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti
A magno venere mari, mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
Cuspide fraterna lassatum in sæcula fulmen
Adjuvit, regnoque accessit terra secundo,
Quum mare convolvit gentes, quum litora Tethys
Noluit ulla pati, cœlo contenta teneri.
Nunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
Ni superum rector pressisset nubibus undas.
Non cœli nox illa fuit: latet obsitus aër
Infernæ pallore domus, nimbisque gravatus
Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt

Clara, sed obscurum nimbosus dissilit aër.
Tunc superûm convexa fremunt, atque arduus axis
Insonuit, motaque poli compage laborant.
Extimuit natura chaos: rupisse videntur
Concordes elementa moras, rursusque redire
Nox manes mixtura deis. Spes una salutis,
Quod tanta mundi nondum periere ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Despicitur; tantum nautæ videre trementes
Fluctibus e summis præceps mare: quumque tumentes
Rursus hiant undæ, vix eminet æquore malus.
Nubila tanguntur velis, et terra carina.
Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenas:
Exhaustum in tumulos, omnisque in fluctibus unda est.
Artis opem vicere metus: nescitque magister,
Quam frangat, cui cedat aquæ. Discordia ponti
Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
Non valet in fluctus: victum latus unda repellens
Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
Non humilem Sasona vadis, non litora curvæ
Thessaliæ saxosa pavent, oræque malignos
Ambraciæ portus: scopulosa Ceraunia nautæ
Summa timent. Credit jam digna pericula Cæsar
Fatis esse suis. "Tantusne evertere," dixit,
"Me superis labor est: parva quem puppe sedentem
Tam magno petiere mari? Si gloria leti
Est pelago donata mei, bellisque negamur;
Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
Accipiam. Licet ingentes abruperit actus
Festinata dies fatis; sat magna peregi.
Arctoas domui gentes: inimica subegi
Arma metu: vidit Magnum mihi Roma secundum.
Jussa plebe tuli fasces per bella negatos.
Nulla meis aberit titulis Romana potestas.
Nesciet hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum
Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum

Et dictator eam Stygias et consul ad umbras,
Privatum, Fortuna, mori. Mihi funere nullo
Est opus, o superi: lacerum retinete cadaver
Fluctibus in mediis: desint mihi busta rogusque,
Dum metuar semper, terraque exspecter ab omni."
Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto
Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,
Scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
Imposuit terræ. Pariter tot regna, tot urbes
Fortunamque suam, tacta tellure, recepit.
Sed non tam remeans Cæsar jam luce propinqua,
Quam tacita sua castra fuga comitesque fefellit.
Circumfusa duci flevit, gemituque suorum
Et non ingratis incessit turba querelis:
"Quo te, dure, tulit virtus temeraria, Cæsar?
Aut quæ nos viles animas in fata relinquens,
Invitis spargenda dabas tua membra procellis?
Quum tot in hac anima populorum vita salusque
Pendeat, et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori. Nullusne tuorum
Emeruit comitum, fatis non posse superstes
Esse tuis? Quum te raperet mare, corpora segnis
Nostra sopor tenuit. Pudet, heu! Tibi causa petendæ
Hæc fuit Hesperiæ: visum est, committere quemquam
Tam sævo, crudele, mari. Sors ultima rerum
In dubios casus et prona pericula mortis
Præcipitare solet. Mundi jam summa tenentem
Permisisse mari! Tantum quid numina lassas?
Sufficit ad belli summam favor iste laborque
Fortunæ, quod te nostris impegit arenis?
Hi ne usus placuere deûm, non rector ut orbis,
Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?"
Talia jactantes, discussa nocte serenus
Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes
Composuit pelagus, ventis patientibus, undas.

Nec non Hesperii lassatum fluctibus æquor
Ut videre duces, purumque insurgere cœlo
Fracturum pelagus Borean, solvere carinas,
Quas ventus ductæque pari moderamine dextræ
Permixtas habuere diu: latumque per æquor,
Ut terrestre, coit, consertis puppibus, agmen.
Sed nox sæva modum venti velique tenorem
Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.
Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
Poturæ te, Nile, grues, primoque volatu
Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
Mox ubi percussit tensas Notus altior alas,
Confusos temere immixtæ glomerantur in orbes,
Et turbata perit dispersis littera pennis.
Quum primum redeunte die violentior aër
Puppibus incubuit, Phœbeo concitus ortu,
Prætereunt frustra tentati litora Lissi,
Nymphæumque tenent. Nudas Aquilonibus undas
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.
Undique collatis in robur Cæsaris armis,
Summa videns duri Magnus discrimina Martis
Jam castris instare suis, seponere tutum
Conjugii decrevit onus, Lesboque remotam
Te procul a sævi strepitu, Cornelia, belli
Occulere. Heu quantum mentes dominatur in æquas
Justa Venus! Dubium trepidumque ad prœlia, Magne,
Te quoque fecit amor: quod nolles stare sub ictu
Fortunæ, quo mundus erat Romanaque fata,
Conjux sola fuit. Mentem jam verba paratam
Destituunt, blandæque juvat ventura trahentem
Indulgere moræ, et tempus subducere fatis.
Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
Pectus, et aversi petit oscula grata mariti:
Humentes mirata genas, percussaque cæco
Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.

Ille gemens: "Vita non nunc mihi dulcior," inquit,
"Quum tædet vitæ, læto sed tempore, conjux,
Venit mœsta dies, et quam nimiumque parumque
Distulimus: jam totus adest in prœlia Cæsar.
Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra
Lesbos erit. Desiste preces tentare: negavi
Jam mihi: non longos a me patiere recessus.
Præcipites aderunt casus: properante ruina,
Summa cadunt. Satis est audisse pericula Magni:
Meque tuus decepit amor, civilia bella
Si spectare potes. Nam me jam, Marte parato,
Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,
Eque tuo, miserum quatiunt quum classica mundum,
Surrexisse sinu. Vereor civilibus armis
Pompeium nullo tristem committere damno.
Tutior interea populis, et tutior omni
Rege, late, positamque procul fortuna mariti
Non tota te mole premat. Si numina nostras
Impulerint acies, maneat pars optima nostri;
Sitque mihi, si fata premant victorque cruentus,
Quo fugisse velim." Vix tantum infirma dolorem
Cepit, et adtonito cessere e pectore sensus.
Tandem vix mœstas potuit proferre querelas:
"Nil mihi de fatis thalami superisque relictum est,
Magne, queri: nostros non rumpit funus amores,
Nec diri fax summa rogi: sed sorte frequenti
Plebeiaque nimis careo dimissa marito.
Hostis ad adventum rumpamus fœdera tedæ:
Placemus socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
Nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse,
Quam tibi? non olim casu pendemus ab uno?
Fulminibus me, sæve, jubes tantæque ruinæ
Absentem præstare caput? secura videtur
Sors tibi, quum facias etiam nunc vota, perisse?
Ut nolim servire malis, sed morte parata
Te sequar ad manes; feriat dum mœsta remotas

Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
Adde, quod adsuescis fatis, tantumque dolorem
Crudelis me ferre doces. Ignosce fatenti :
Posse pati, timeo. Quod si sunt vota, deisque
Audior, eventus rerum sciet ultima conjux.
Sollicitam rupes, jam te victore, tenebunt :
Et puppim, quæ fata ferat tam læta, timebo.
Nec solvent audita metus mihi prospera belli,
Quum, vacuis projecta locis, a Cæsare possim
Vel fugiente capi. Notescent litora clari
Nominis exsilio, positaque ibi conjuge Magni,
Quis Mitylenæas poterit nescire latebras ?
Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquent
Tutius arma fuga, quum te commiseris undis,
Quolibet infaustam potius deflecte carinam :
Litoribus quærere meis." Sic fata, relictis
Exsiluit stratis amens, tormentaque nulla
Vult differre mora. Non mœsti pectora Magni
Sustinet amplexu dulci, non colla tenere :
Extremusque perit tam longi fructus amoris :
Præcipitantque suos luctus, [neuterque recedens
Sustinuit dixisse, vale ;] vitamque per omnem
Nulla fuit tam mœsta dies. Nam cetera damna
Durata jam mente malis firmaque tulerunt.
Labitur infelix, manibusque excepta suorum
Fertur ad æquoreas, ac se prosternit, arenas,
Litoraque ipsa tenet, tandemque illata carinæ est.
Non sic infelix patriam portusque reliquit
Hesperios, sævi premerent quum Cæsaris arma.
Fida comes Magni vadit duce sola relicto,
Pompeiumque fugit. Quæ nox sibi proxima venit,
Insomnis. Viduo tum primum frigida lecto
Atque insueta quies uni, nudumque marito
Non hærente latus. Somno quam sæpe gravata
Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,
Atque oblita fugæ quæsivit nocte maritum !

Nam, flamma quamvis tacitas urgente medullas,
Non juvat in toto corpus jactare cubili:
Servatur pars illa tori. Caruisse timebat
Pompeio: sed non superi tam læta parabant.
Instabat, miseræ Magnum quæ redderet hora.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER SEXTUS.

Postquam castra duces, pugnæ jam mente propinqui,
Imposuere jugis, admotaque cominus arma,
Parque suum videre dei, capere omnia Cæsar
Mœnia Graiorum spernit, Martemque secundum
Jam nisi de genero fatis debere recusat.
Funestam mundo votis petit omnibus horam,
In casum quæ cuncta ferat. Placet alea fati
Alterutrum mersura caput. Ter collibus omnes
Explicuit turmas et signa minantia pugnam,
Testatus numquam Latiæ se deesse ruinæ.
Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
In pugnam generum, sed clauso fidere vallo,
Signa movet, tectusque via dumosa per arva
Dyrrhachii præceps rapiendas tendit ad arces.
Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,
Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,
Insedit castris, Ephyræaque mœnia servat,
Defendens tutam vel solis turribus urbem.
Non opus hanc veterum nec moles structa tuetur
Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis:
Sed munimen habet, nullo quassabile ferro,
Naturam sedemque loci. Nam clausa profundo

Undique præcipiti scopulisque vomentibus æquor,
Exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant mœnia cautes,
Ioniumque furens rapido quum tollitur Austro,
Templa domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
Huc avidam belli rapuit spes improba mentem
Cæsaris, ut vastis diffusum collibus hostem
Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
Metitur terras oculis: nec cespite tantum
Contentus fragili subitos adtollere muros,
Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,
Graiorumque domos, direptaque mœnia transfert.
Exstruitur, quod non aries impellere sævus,
Quod non ulla queat violenti machina belli.
Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar
Ducit opus: pandit fossas, turritaque summis
Disponit castella jugis, magnoque recursu
Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
Et silvas, vastaque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Cæsar mediis intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos adtollat fabula muros,
Adscribatque deis: fragili circumdata testa
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.
En, quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Assyriis quantum populis telluris Eoæ
Sufficit in regnum, subitum bellique tumultu
Raptum clausit opus. Tanti periere labores.
Tot potuere manus adjungere Seston Abydo,
Ingestoque solo Phryxeum elidere pontum,
Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,
Et ratibus longæ flexus donare Maleæ,
Aut aliquem mundi, quamvis natura negasset,

In melius mutare locum. Coit area belli :
Hic alitur sanguis terras fluxurus in omnes,
Hic et Thessalicæ clades, Libycæque tenentur.
Æstuat angusta rabies civilis arena.
Prima quidem surgens operum structura fefellit
Pompeium : veluti mediæ qui tutus in arvis
Sicaniæ rabidum nescit latrare Pelorum :
Aut vaga quum Tethys Rutupinaque litora fervent,
Unda Caledonios fallit turbata Britannos.
Ut primum vasto septas videt aggere terras,
Ipse quoque a tuta deducens agmina Petra
Diversis spargit tumulis, ut Cæsaris arma
Laxet, et effuso claudentem milite tendat :
Ac tantum septi vallo sibi vindicat agri,
Parva Mycenææ quantum sacrata Dianæ
Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma :
Quoque modo Romæ prælapsus mœnia Tibris
In mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
Classica nulla sonant, injussaque tela vagantur :
Et fit sæpe nefas, jaculum tentante lacerto.
Major cura duces miscendis abstrahit armis.
Pompeium exhaustæ præbenda ad pabula terræ,
Quæ currens obtrivit eques, gradibusque citatis
Ungula frondentem discussit cornea campum.
Belliger adtonsis sonipes defessus in arvis,
Advectos quum plena ferant præsepia culmos,
Ore novas poscens moribundus labitur herbas,
Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora dum solvit tabes, et digerit artus,
Traxit iners cœlum fluidæ contagia pestis
Obscuram in nubem. Tali spiramine Nesis
Emittit stygium nebulosis aera saxis,
Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
Inde labant populi, cœloque paratior unda
Omne pati virus duravit viscera cœno.
Jam riget atra cutis, distentaque lumina rumpit :

Igneaque in vultus, et sacro fervida morbo
Pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.
Jam magis atque magis præceps agit omnia fatum :
Nec medii dirimunt morbi vitamque necemque,
Sed languor cum morte venit : turbaque cadentum
Aucta lues, dum mixta jacent incondita vivis
Corpora. Nam miseros ultra tentoria cives
Spargere funus erat. Tamen hos minuere labores
A tergo pelagus, pulsusque Aquilonibus aer,
Litoraque, et plenæ peregrina messe carinæ.
At liber terræ spatiosis collibus hostis
Aere non pigro, nec inertibus angitur undis :
Sed patitur sævam, veluti circumdatus arcta
Obsidione, famem. Nondum surgentibus altam
In segetem culmis, cernit miserabile vulgus
In pecudum cecidisse cibos, et carpere dumos,
Et foliis spoliare nemus, letumque minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morsu,
Quæque per abrasas utero demittere fauces,
Plurimaque humanis ante hoc incognita mensis
Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.
Ut primum libuit ruptis evadere claustris
Pompeio, cunctasque sibi permittere terras :
Non obscura petit latebrosæ tempora noctis,
Et raptum furto, soceri cessantibus armis,
Dedignatur iter : latis exire ruinis
Quærit, et impulso turres confringere vallo,
Perque omnes gladios, et qua via cæde paranda est.
Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
Quam Minuti castella [a] vocant, et confraga densis
Arboribus dumeta tegunt. Huc pulvere nullo
Proditus agmen agit, subitusque ad mœnia venit.
Tot simul e campis Latiæ fulsere volucres :
Tot cecinere tubæ. Ne quid victoria ferro
Deberet, pavor adtonitos confecerat hostes.

[a] Alii *Quo Minuti castella vacant.*

Quod solum valuit virtus, jacuere peremti,
Debuerant quo stare loco : qui vulnera ferrent
Jam deerant, nimbusque ferens tot tela peribat.
Tum piceos volvunt immissæ lampades ignes :
Tum quassæ nutant turres, lapsumque minantur :
Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.
Jam Pompeianæ celsi super ardua valli
Exierant aquilæ : jam mundi jura patebant.
Quem non mille simul turmis, nec Cæsare toto
Auferret Fortuna locum, victoribus unus
Eripuit, vetuitque capi : seque arma tenente,
Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.
Scæva viro nomen : castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes : ibi sanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem :
Pronus ad omne nefas, et qui nesciret, in armis
Quam magnum virtus crimen civilibus esset.
Hic ubi quærentes socios jam Marte relicto
Tuta fugæ cernit, " Quo vos pavor," inquit, " abegit
Impius et cunctis ignotus Cæsaris armis ?"
[O famuli turpes, servum pecus, absque cruore]
" Terga datis morti ? Cumulo vos deesse virorum
Non pudet et bustis interque cadavera quæri ?
Non ira saltem juvenes, pietate remota,
Stabitis ? E cunctis, per quos erumperet hostis,
Nos sumus electi. Non parvo sanguine Magni
Ista dies ierit. Peterem felicior umbras
Cæsaris in vultu. Testem hunc Fortuna negavit :
Pompeio laudante, cadam. Confringite tela
Pectoris incursu, jugulisque retundite ferrum.
Jam longinqua petit pulvis, sonitusque ruinæ,
Securasque fragor concussit Cæsaris aures
Vincimus, o socii ; veniet, qui vindicet arces,
Dum morimur." Movit tantum vox illa furorem,
Quantum non primo succendunt classica cantu :
Mirantesque virum, atque avidi spectare, sequuntur

Scituri juvenes, numero deprensa locoque
An plus quam mortem virtus daret. Ille ruenti
Aggere consistit, primumque cadavera plenis
Turribus evolvit, subeuntesque obruit hostes
Corporibus: totæque viro dant tela ruinæ:
Roboraque et moles hosti seque ipse minatur.
Nunc sude, nunc duro contraria pectora conto
Detrudit muris, et valli summa tenentes
Amputat ense manus: caput obterit ossaque saxo,
Ac male defensum fragili compage cerebrum
Dissipat: alterius flamma crinesque genasque
Succendit; strident oculis ardentibus ignes.
Ut primum, cumulo crescente, cadavera murum
Admovere solo: non segnior extulit illum
Saltus, et in medias jecit super arma catervas,
Quam per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter cuneos compressus et omni
Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Jamque hebes et crasso non asper sanguine mucro
[Percussum Scævæ frangit, non vulnerat, hostem.]
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.
Illum tota petit moles, illum omnia tela:
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix,
Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum
Atque virum. Fortis crebris sonat ictibus umbo,
Et galeæ fragmenta cavæ compressa perurunt
Tempora: nec quidquam nudis vitalibus obstat
Jam, præter stantes in summis ossibus hastas.
Quid nunc, vesani, jaculis levibusque sagittis
Perditis hæsuros numquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi:
Hunc aries ferro ballistaque limine portæ
Summoveat. Stat non fragilis pro Cæsare murus,
Pompeiumque tenet. Jam pectora non tegit armis,
Ac veritus credi clypeo, lævaque vacasse,

Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli
Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,
Jam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem.
[Par pelagi monstris. Libycæ sic bellua terræ,]
Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis
Omne repercussum squalenti missile tergo
Frangit, et hærentes mota cute discutit hastas:
Viscera tuta latent penitus, citraque cruorem
Confixæ stant tela feræ: tot facta sagittis,
Tot jaculis, unam non explent vulnera mortem.
Dictæa procul ecce manu Gortynis arundo
Tenditur in Scævam, quæ voto certior omni
In caput atque oculi lævum descendit in orbem.
Ille moras ferri, nervorum et vincula rumpit,
Adfixam vellens oculo pendente sagittam
Intrepidus, telumque suo cum lumine calcat.
Pannonis haud aliter post ictum sævior ursa,
Quum jaculum parva Libys amentavit habena,
Se rotat in vulnus: telumque irata receptum
Impetit, et secum fugientem circuit hastam.
Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
Informis facies: lætus fragor æthera pulsat
Victorum: majora viris e sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.
Ille, tegens alta suppressum mente dolorem,
Mitis et a vultu penitus virtute remota,
"Parcite," ait, "cives: procul hinc avertite bellum.
Collatura meæ nil sunt jam vulnera morti:
Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.
Tollite et in Magni viventem ponite castris:
Hoc vestro præstate duci: sit Scæva relicti
Cæsaris exemplum potius, quam mortis honestæ."
Credidit infelix simulatis vocibus Aulus,
Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:
Membraque captivi pariter laturus, et arma,
Fulmineum mediis excepit faucibus ensem.

Incaluit virtus : atque una cæde refectus
“Solvat,” ait, “pœnas, Scævam quicumque subactum
Speravit : pacem gladio si quærit ab isto
Magnus, adorato submittat Cæsare signa.
An similem vestri, segnemque ad fata putastis?
Pompeii vobis minor est causæque senatus,
Quam mihi mortis amor.” Simul hæc effatur, et altus
Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes.
Dedecus hic belli Magno crimenque remisit,
Ne solum totæ fugerent te, Scæva, catervæ :
Subducto qui Marte ruis : nam sanguine fuso
Vires pugna dabat. Labentem turba suorum
Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet :
Ac veluti inclusum perfosso in pectore numen
Et vivam magnæ speciem virtutis adorant :
Telaque confixis certant evellere membris,
Exornantque deos, ac nudum pectore Martem
Armis, Scæva, tuis : felix hoc nomine famæ,
Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis ululare triumphis.
Infelix, quanta dominum virtute parasti!
  Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
Intra claustra piger, dilato Marte, quievit,
Quam mare lassatur, quum se tollentibus Euris
Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti
Montis adest, seramque sibi parat unda ruinam.
Hinc vicina petens placido castella profundo
Incursu gemini Martis rapit : armaque late
Spargit, et effuso laxat tentoria campo :
Mutandæque juvat permissa licentia terræ.
Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
Excurrit ripas, et totos concutit agros :
Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem
Undarum non passa ruit, tum flumine toto

Transit, et ignotos aperit sibi gurgite campos.
Illos terra fugit dominos : his rura colonis
Accedunt, donante Pado. Vix prœlia Cæsar
Senserat, elatus specula quæ prodidit ignis.
Invenit impulsos presso jam pulvere muros :
Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinæ,
Accendit pax ipsa loci, movitque furorem
Pompeiana quies et, victo Cæsare, somnus.
Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
Torquato ruit inde minax : qui Cæsaris arma
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circææ subducit vela procellæ :
Agminaque interius muro breviore recepit,
Densius ut parva disponeret arma corona.
  Transierat primi Cæsar munimina valli,
Quum super e totis emisit collibus agmen,
Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
Non sic Ætnæis habitans in vallibus horret
Enceladum, spirante Noto, quum tota cavernas
Egerit, et torrens in campos defluit Ætna :
Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus
Ante aciem, cæci trepidus sub nube timoris
Hostibus occurrit fugiens, inque ipsa pavendo
Fata ruit. Totus mitti civilibus armis
Usque vel in pacem potuit cruor : ipse furentes
Dux tenuit gladios. Felix ac libera legum,
Roma, fores jurisque tui, vicisset in illo
Si tibi Sulla loco. Dolet heu semperque dolebit,
Quod scelerum, Cæsar, prodest tibi summa tuorum,
Cum genero pugnasse pio. Pro tristia fata !
Non Uticæ Libye clades, Hispania Mundæ
Flesset, et infando pollutus sanguine Nilus
Nobilius Phario gestasset rege cadaver :
Nec Juba Marmaricas nudus pressisset arenas,
Pœnorumque umbras placasset sanguine fuso
Scipio : nec sancto caruisset vita Catone.

Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum :
Exire e mediis potuit Pharsalia fatis.
  Deserit adverso possessam numine sedem
Cæsar, et Emathias lacero petit agmine terras.
Arma secuturum soceri, quacumque fugasset,
Tentavere suo comites divertere Magnum
Hortatu : patrias sedes atque hoste carentem
Ausoniam peteret. "Numquam me Cæsaris," inquit,
"Exemplo reddam patriæ, numquamque videbit
Me nisi dimisso redeuntem milite Roma.
Hesperiam potui, motu surgente, tenere,
Si vellem patriis aciem committere templis,
Ac medio pugnare foro. Dum bella relegem,
Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,
Ardentesque plagas. Victor tibi, Roma, quietem
Eripiam, qui, ne premerent te prœlia, fugi ?
Ah potius, bello ne quid patiaris in isto,
Te Cæsar putet esse suam." Sic fatus, in ortus
Phœbeos convertit iter, terræque secutus
Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,
Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.
  Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
Adtollit Titan, rupes Ossæa coercet.
Quum per summa poli Phœbum trahit altior æstas,
Pelion opponit radiis nascentibus umbras.
At medios ignes cœli, rabidique Leonis
Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.
Excipit adversos Zephyros et Iapyga Pindus,
Et maturato præcidit vespere lucem.
Nec metuens imi Borean habitator Olympi
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
Hos inter montes, media qui valle premuntur,
Perpetuis quondam latuere paludibus agri,
Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe
Dant aditus pelagi ; stagnumque implentibus unum
Crescere cursus erat. Postquam discessit Olympo

Herculea gravis Ossa manu, subitæque ruinam
Sensit aquæ Nereus: melius mansura sub undis,
Emathis æquorei regnum Pharsalos Achillis
Eminet, et, prima Rhœteia litora pinu
Quæ tetigit, Phylace, Pteleosque, et Dorion ira
Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandæ
Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris:
Atque olim Larissa potens: ubi nobile quondam
Nunc super Argos arant: veteres ubi fabula Thebas
Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos exsul
Colla caputque ferens supremo tradidit igni,
Questa, quod hoc solum nato rapuisset, Agave.
  Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.
Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Æas
Ionio fluit inde mari: nec fortior undis
Labitur avectæ pater Isidis, et tuus, Œneu,
Pæne gener crassis oblimat Echinadas undis:
Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Evenos Calydona secat. Ferit amne citato
Maliacas Sperchios aquas: et flumine puro
Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phœbi;
Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
Aera, nec tenues ventos suspirat, Anauros;
Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas: it gurgite rapto
Apidanos: nunquamque celer, nisi mixtus, Enipeus.
Accipit Asopos cursus, Phœnixque, Melasque.
Solus, in alterius nomen quum venerit undæ,
Defendit Titaresos aquas, lapsusque superne
Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,
Et, capitis memorem, fluvii contagia vilis
Nolle pati, superumque sibi servare timorem.
  Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,
Pinguis Bœbicio discessit vomere sulcus:
Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.

Aeolidæ Dolopesque solum fregere coloni,
Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.
Illic semiferos Ixionidas Centauros
Fœta Pelethroniis nubes effudit in antris:
Aspera te Pholoes frangentem, Monyche, saxa,
Teque sub Œtæo torquentem vertice vulsas,
Rhœte ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos:
Hospes et Alcidæ magni, Phole: teque per amnem
Improbe Lernæas vector passure sagittas:
Teque senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
Impetis Hæmonio majorem Scorpion arcu.
Hac tellure feri micuerunt semina Martis:
Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exsiluit; primus chalybem frænosque momordit,
Spumavitque novis Lapithæ domitoris habenis
Prima fretum scindens Pagasæo litore pinus
Terrenum ignotas hominem projecit in undas.
Primus Thessalicæ rector telluris Itonos
In formam calidæ percussit pondera massæ,
Fudit et argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, et immensis coxit fornacibus æra.
Illic, quod populos scelerata impegit in arma,
Divitias numerare datum est. Hinc maxima serpens
Descendit Python, Cirrhæaque fluxit in arva:
Unde et Thessalicæ veniunt ad Pythia laurus.
Impius hinc prolem superis immisit Aloeus,
Inseruit celsis prope se quum Pelion astris,
Sideribusque vias incurrens abstulit Ossa.
Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
Castra duces, cunctos belli præsaga futuri
Mens agitat, summique gravem discriminis horam
Adventare palam est. Propius jam fata moveri,
Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.
Ad dubios pauci, præsumto robore, casus
Spemque metumque ferunt. Turbæ sed mixtus inerti

Sextus erat, Magno proles indigna parente,
Qui mox, Scyllæis exsul grassatus in uudis,
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati prænoscere cursus,
Impatiensque moræ, venturisque omnibus æger,
Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altrix
Ære Jovis Dodona sonet, quis noscere fibrâ
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli
Servet, et Assyria scrutetur sidera cura,
Aut si quid tacitum, sed fas, erat. Ille supernis
Detestanda deis sævorum arcana magorum
Noverat, et tristes sacris feralibus aras,
Umbrarum Ditisque fidem: miseroque liquebat,
Scire parum superos. Vanum sævumque furorem
Adjuvat ipse locus, vicinaque mœnia castris
Hæmonidum, ficti quas nulla licentia monstri
Transierit, quarum, quidquid non creditur, ars est.
Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes
Rupibus ingenuit, sensuraque saxa canentes
Arcanum ferale Magos. Ibi plurima surgunt
Vim factura deis: et terris hospita Colchis
Legit in Hæmoniis, quas non advexerat, herbas.
Impia tot populis, tot surdas gentibus aures
Cœlicolum diræ convertunt carmina gentis.
Una per aethereos exit vox illa recessus,
Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
Quod non cura poli cœlique volubilis umquam
Avocat. Infandum tetigit quum sidera murmur,
Tunc, Babylon Persea licet secretaque Memphis
Omne vetustorum solvat penetrale Magorum,
Abducit superos alienis Thessalis aris.
  Carmine Thessalidum dura in præcordia fluxit
Non fatis adductus amor: flammisque severi
Illicitis arsere senes. Nec noxia tantum
Pocula proficiunt: aut quum turgentia succo

Frontis amaturæ subducunt pignora fetæ.
Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Excantata perit. Quos non concordia mixti
Adligat ulla tori, blandæque potentia formæ,
Traxerunt torti magica vertigine fili.
Cessavere vices rerum: dilataque longa
Hæsit nocte dies. Legi non paruit aether:
Torpuit et præceps audito carmine mundus:
Axibus et rapidis impulsos Jupiter urgens
Miratur non ire polos. Nunc omnia complent
Imbribus, et calido producunt nubila Phœbo:
Et tonat ignaro cœlum Jove. Vocibus isdem
Humentes late nebulas nimbosque solutis
Excussere comis. Ventis cessantibus, aequor
Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
Conticuit, turbante Noto: puppimque ferentes
In ventum tumuere sinus. De rupe pependit
Abscisa fixus torrens: amnisque cucurrit
Non qua pronus erat. Nilum non extulit æstas:
Mæander direxit aquas: Rhodanumque morantem
Præcipitavit Arar: submisso vertice montes
Explicuere jugum. Nubes suspexit Olympus:
Solibus et nullis Scythicæ, quum bruma rigeret,
Dimaduere nives. Impulsam sidere Tethyn
Repulit Hæmonidum, defenso litore, carmen.
Terra quoque immoti concussit ponderis axem,
Et medium vergens nisu titubavit in orbem.
Tantæ molis onus percussum voce recessit,
Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
Omne potens animal leti, genitumque nocere,
Et pavet Hæmonias, et mortibus instruit artes.
Has avidæ tigres et nobilis ira leonum
Ore fovent blando: gelidos his explicat orbes,
Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi:
Humanoque cadit serpens adflata veneno.

Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
Spernendique timor ? cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos ? Parere necesse est,
An juvat ? Ignota tantum pietate merentur,
An tacitis valuere minis ? Hoc juris in omnes
Est illis superos, an habent hæc carmina certum
Imperiosa deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest ? Illic et sidera primum
Præcipiti deducta polo : Phœbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis,
Palluit, et nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretque suas flammis cœlestibus umbras :
Et patitur tantos cantu deprensa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.
Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina gentis
Effera damnarat nimiæ pietatis Erichtho,
Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas urbis submittere tecto
Aut laribus ferale caput : desertaque busta
Incolit, et tumulos expulsis obtinet umbris,
Grata deis erebi. Cœtus audire silentum,
Nosse domos Stygias arcanaque Ditis operti,
Non superi, non vita vetat. Tenet ora profanæ
Fœda situ macies, cœloque ignota sereno
Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
Impexis onerata comis. Si nimbus et atræ
Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
Egreditur bustis, nocturnaque fulgura captat.
Semina fœcundæ segetis calcata perussit,
Et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litantes
Novit : funereas aris imponere flammas
Gaudet, et accenso rapuit quæ tura sepulcro.
Omne nefas superi prima jam voce precantis

Concedunt, carmenque timent audire secundum.
Viventes animas, et adhuc sua membra regentes,
Infodit busto: fatis debentibus annos
Mors invita subit: perversa funera pompa
Retulit a tumulis: fugere cadavera letum.
Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa
E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
Quam tenuere, facem: nigroque volantia fumo
Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
Colligit in cineres et olentes membra favillas.
Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor
Ducitur, et tracta durescunt tabe medullæ
Corpora; tunc omnes avide desævit in artus,
Immersitque manus oculis, gaudetque gelatos
Effodisse orbes, et siccæ pallida rodit
Excrementa manus: laqueum nodosque nocentes
Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit,
Abrasitque cruces: percussaque viscera nimbis
Vulsit, et incoctas admisso sole medullas.
Insertum manibus chalybem, nigramque per artus
Stillantis tabi saniem, virusque coactum
Sustulit, et nervo morsus retinente pependit.
Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver,
Ante feras volucresque sedet: nec carpere membra
Vult ferro manibusque suis, morsusque luporum
Exspectat, siccis raptura a faucibus artus.
[Nec cessant a cæde manus, si sanguine vivo
Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.]
Nec refugit cædes, vivum si sacra cruorem,
Extaque funereæ poscunt trepidantia mensæ.
Vulnere sic ventris, non, qua natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
Et quoties sævis opus est ac fortibus umbris,
Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est.
Illa genæ florem primævo corpore vulsit,
Illa comam læva morienti abscidit ephebo.

Sæpe etiam caris cognato in funere dira
Thessalis incubuit membris: atque oscula figens,
Truncavitque caput, compressaque dentibus ora
Laxavit: siccoque hærentem gutture linguam
Præmordens, gelidis infudit murmura labris,
Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
  Hanc ut fama loci Pompeio prodidit: alta
Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
Sub nostra tellure diem, deserta per arva
Carpit iter. Fidi scelerum suetique ministri,
Effractos circum tumulos ac busta vagati,
Conspexere procul prærupta in caute sedentem,
Qua juga devexus Pharsalica porrigit Hæmus.
Illa magis magicisque deis incognita verba
Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.
Namque, timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
Emathis et tellus tam multa cæde careret,
Pollutos cantu dirisque venefica succis
Conspersos vetuit transmittere bella Philippos,
Tot mortes habitura suas, usuraque mundi
Sanguine: cæsorum truncare cadavera regum
Sperat, et Hesperiæ cineres avertere gentis,
Ossaque nobilium, tantosque adquirere manes.
Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni
Projecto rapiat, quos Cæsaris involet artus.
Quam prior adfatur Pompeii ignava propago:
“O decus Hæmonidum, populis quæ pandere fata,
Quæque suo ventura potes divertere cursu,
Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
Quem belli Fortuna paret. Non ultima turbæ
Pars ego Romanæ: Magni clarissima proles,
Vel dominus rerum, vel tanti funeris hæres.
Mens dubiis percussa pavet, rursusque parata est
Certos ferre metus. Hoc casibus eripe juris,
Ne subiti cæcique ruant: vel numina torque,
Vel tu parce deis, et Manibus exprimo verum.

Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,
Quos petat e nobis, Mortem tibi coge fateri.
Non humilis labor est: dignum, quod quærere cures,
Vel tibi, quo tanti præponderet alea fati."
Impia vulgatæ lætatur nomine famæ
Thessalis, et contra: "Si fata minora moveres,
Pronum erat, o juvenis, quos velles," inquit, "in actus
Invitos præbere deos. Conceditur arti,
Unam quum radiis presserunt sidera mortem,
Inseruisse moras: et, quamvis fecerit omnis
Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
At simul a prima descendit origine mundi
Causarum series, atque omnia fata laborant,
Si quidquam mutare velis, unoque sub ictu
Stat genus humanum: tunc, Thessala turba fatemur,
Plus fortuna potest. Sed si prænoscere casus
Contentus, facilesque aditus multique patebunt
Ad verum: tellus nobis, ætherque, chaosque,
Æquoraque, et campi, Rhodopæaque saxa loquentur.
Sed pronum, quum tanta novæ sit copia mortis,
Emathiis unum campis adtollere corpus,
Ut modo defuncti tepidique cadaveris ora
Plena voce sonent: nec, membris sole perustis,
Auribus incertum feralis strideat umbra."
Dixerat: et noctis geminatis arte tenebris,
Mœstum tecta caput squalenti nube, pererrat
Corpora cæsorum, tumulis projecta negatis.
Continuo fugere lupi, fugere revulsis
Unguibus impastæ volucres, dum Thessala vatem
Eligit, et gelidas leto scrutata medullas
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, et vocem defuncto in corpore quærit.
Fata peremptorum pendent jam multa virorum,
Quem superis revocasse velit. Si tollere totas
Tentasset campis acies, et reddere bello,
Cessissent leges Erebi: monstroque potenti

Extractus Stygio populus pugnasset Averno.
Electum tandem trajecto gutture corpus
Ducit, et inserto laqueis feralibus unco,
Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver
Victurum: montisque cavi, quem tristis Erichtho
Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.
Haud procul a Ditis cæcis depressa cavernis
In præceps subsedit humus: quam pallida pronis
Urget silva comis, et nullo vertice cœlum
Suspiciens, Phœbo non pervia taxus opacat.
Marcentes intus tenebræ, pallensque sub antris
Longa nocte situs; numquam, nisi carmine factum,
Lumen habet. Non Tænareis sic faucibus aër
Sedit iners, mœstum mundi confine latentis,
Ac nostri: quo non metuant emittere manes
Tartarei reges. Nam quamvis Thessala vates
Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
Adspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
Discolor et vario furialis cultus amictu
Induitur, vultusque aperitur, crine remoto,
Et coma vipereis substringitur horrida sertis.
Ut pavidos juvenis comites, ipsumque trementem
Conspicit, exanimi defixum lumina vultu:
"Ponite," ait, "trepida conceptos mente timores:
Jam nova, jam vera reddetur vita figura,
Ut quamvis pavidi possint audire loquentem.
Si vero Stygiosque lacus, ripamque sonantem
Ignibus ostendam, si me præsente videri
Eumenides possent, villosaque colla colubris
Cerberus excutiens, et vincti terga Gigantes;
Quis timor, ignavi, metuentes cernere manes?"
Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet,
Vulneribus laxata novis: taboque medullas
Abluit: et virus large lunare ministrat.
Huc quidquid fetu genuit natura sinistro
Miscetur. Non spuma canum, quibus unda timori est,

Viscera non lyncis, non diræ nodus hyænæ
Defuit, et cervi pasti serpente medulla:
Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
In mediis echeneis aquis, oculique draconum,
Quæque sonant feta tepefacta sub alite saxa:
Non Arabum volucer serpens, innataque rubris
Æquoribus custos pretiosæ vipera conchæ:
Aut viventis adhuc Libyci membrana cerastæ,
Aut cinis Eoa positi Phœnicis in ara.
Quo postquam viles, nec habentes nomina pestes
Contulit: infando saturatas carmine frondes,
Et, quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
Addidit, et quidquid mundo dedit ipsa veneni:
Tunc vox, Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare deos, confudit murmura primum
Dissona, et humanæ multum discordia linguæ.
Latratus habet illa canum, gemitumque luporum:
Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
Quod stridunt ululantque feræ, quod sibilat anguis,
Exprimit, et planctus illisæ cautibus undæ;
Silvarumque sonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. Mox cetera cantu
Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua:
"Eumenides, Stygiumque nefas, pœnæque nocentum:
Et Chaos innumeros avidum confundere mundos:
Et rector terræ, quem longa in sæcula torquet
Mors dilata deûm: Styx, et, quos nulla meretur
Thessalis Elysios: cœlum matremque perosa
Persephone, nostræque Hecates pars ultima, per quam
Manibus et mihi sunt tacitæ commercia linguæ:
Janitor et sedis laxæ, qui viscera sævo
Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores
Tracturæ: tuque o flagrantis portitor undæ,
Jam lassate senex ad me redeuntibus umbris:
Exaudite preces, si vos satis ore nefando
Pollutoque voco, si numquam hæc carmina fibris

Humanis jejuna cano, si pectora plena
Sæpe dedi, et lavi calido prosecta cerebro:
Si quis, quum vestris caput extaque lancibus, infans,
Imposui, victurus erat: parete precanti.
Non in Tartareo latitantem poscimus antro,
Adsuetamque diu tenebris, modo luce fugata
Descendentem animam: primo pallentis hiatu
Hæret adhuc Orci. Licet has exaudiat herbas
Ad manes ventura semel. Ducis omina nato
Pompeiana canat nostri modo militis umbra,
Si bene de vobis civilia bella merentur."

Hæc ubi fata caput spumantiaque ora levavit,
Adspicit adstantem projecti corporis umbram,
Exanimes artus invisaque claustra timentem
Carceris antiqui. Pavet ire in pectus apertum
Visceraque, et ruptas letali vulnere fibras.
Ah miser, extremum cui mortis munus inique
Eripitur, non posse mori. Miratur Erichtho
Has fatis licuisse moras, irataque morti
Verberat immotum vivo serpente cadaver:
Perque cavas terræ, quas egit carmine, rimas
Manibus illatrat, regnique silentia rupit:
"Tisiphone, vocisque meæ secura Megæra,
Non agitis sævis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? Jam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
Destituam: per busta sequar, per funera custos:
Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.
Teque deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,
Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.
Eloquar, immenso terræ sub pondere quæ te
Contineant, Ennæa, dapes, quo fœdere mœstum
Regem noctis ames, quæ te contagia passam
Noluerit revocare parens. Tibi, pessime mundi
Arbiter, immittam ruptis Titana cavernis,

Et subito feriere die. Paretis? an ille
Compellandus erit, quo numquam terra vocato
Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
Verberibusque suis trepidam castigat Erinnyn,
Indespecta tenet vobis qui Tartara; cujus
Vos estis superi; Stygias qui pejerat undas?"
Protinus adstrictus caluit cruor, atraque fovit
Vulnera, et in venas extremaque membra cucurrit.
Percussæ gelido trepidant sub pectore fibræ:
Et nova desuetis subrepens vita medullis
Miscetur morti. Tunc omnis palpitat artus:
Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver
Paulatim per membra levat, terraque repulsum est,
Erectumque simul. Distento lumina rictu
Nudantur. Nondum facies viventis in illo,
Jam morientis erat. Remanent pallorque rigorque;
Et stupet illatus mundo. Sed murmure nullo
Ora adstricta sonant. Vox illi linguaque tantum
Responsura datur. "Dic," inquit Thessala, "magna,
Quod jubeo, mercede mihi: nam vera locutum
Immunem toto mundi præstabimus ævo
Artibus Hæmoniis: tali tua membra sepulcro,
Talibus exuram Stygio cum carmine silvis,
Ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
Sit tanti, vixisse iterum: nec verba, nec herbæ
Audebunt longæ somnum tibi solvere Lethes,
A me morte data. Tripodas vatesque deorum
Sors obscura decet; certus discedat, ab umbris
Quisquis vera petit duræque oracula mortis
Fortis adit. Ne parce, precor. Da nomina rebus,
Da loca, da vocem, qua mecum fata loquantur."
  Addidit et carmen, quo, quidquid consulit, umbram
Scire dedit. Mœstum, fletu manante, cadaver,
"Tristia non equidem Parcarum stamina," dixit,
"Respexi, tacitæ revocatus ab aggere ripæ:
Quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris,

Effera Romanos agitat discordia manes,
Impiaque infernam ruperunt arma quietem.
Elysias alii sedes, ac Tartara mœsta
Diversi liquere duces : quid fata pararent,
Hi fecere palam. Tristis felicibus umbris
Vultus erat. Vidi Decios, natumque patremque,
Lustrales bellis animas, flentemque Camillum,
Et Curios ; Sullam de te, Fortuna, querentem.
Deplorat Libycis perituram Scipio terris
Infaustam sobolem. Major, Carthaginis hostis,
Non servituri mœret Cato fata nepotis.
Solum te, Consul, depulsis, prime, tyrannis,
Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras.
Abruptis Catilina minax fractisque catenis
Exsultat, Mariique truces, nudique Cethegi.
Vidi ego lætantes, popularia nomina, Drusos,
Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.
Æternis chalybum nodis, et carcere Ditis
Constrictæ plausere manus, camposque piorum
Poscit turba nocens. Regni possessor inertis
Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
Asperat, et durum vinclis adamanta, paratque
Pœnam victori. Refer hæc solatia tecum,
O juvenis, placido Manes patremque domumque
Exspectare sinu, regnique in parte serena
Pompeio servare locum. Nec gloria parvæ
Sollicitet vitæ : veniet, quæ misceat omnes
Hora duces. Properate mori, magnoque superbi
Quamvis e parvis animo descendite bustis,
Et Romanorum manes calcate deorum.
Quem tumulum Nili, quem Tibridis adluat unda,
Quæritur, et ducibus tantum de funere pugna est.
Tu fatum ne quære tuum cognoscere : Parcæ,
Me reticente, dabunt : tibi certior omnia vates
Ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis :
Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,

Quas jubeat vitare plagas, quæ sidera mundi.
Europam miseri, Libyamque Asiamque timete :
Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.
O miseranda domus, toto nihil orbe videbis
Tutius Emathia." Sic postquam fata peregit,
Stat vultu mœstus tacito, mortemque reposcit.
Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver
Ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata,
Consumto jam jure semel. Tum robore multo
Exstruit illa rogum : venit defunctus ad ignes :
Accensa juvenem positum strue liquit Erichtho,
Tandem passa mori : Sextoque ad castra parentis
It comes : et cœlo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
Jussa tenere diem densas nox præstitit umbras.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER SEPTIMUS.

Segnior Oceano, quam lex æterna vocabat,
Luctificus Titan numquam magis æthera contra
Egit equos, currumque, polo rapiente, retorsit:
Defectusque pati voluit, raptæque labores
Lucis: et adtraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Thessalico purus luceret in orbe.
At nox, felicis Magno pars ultima vitæ,
Sollicitos vana decepit imagine somnos.
Nam Pompeiani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,
Adtollique suum lætis ad sidera nomen
Vocibus, et plausu cuneos certare sonantes.
Qualis erat populi facies clamorque faventis,
Olim quum juvenis primique ætate triumphi
Post domitas gentes, quas torrens ambit Iberus,
Et quæcumque fugax Sertorius impulit arma,
Vespere pacato, pura venerabilis æque
Quam currus ornante toga, plaudente senatu,
Sedit adhuc Romanus eques. Seu fine bonorum
Anxia venturis ad tempora læta refugit,
Sive per ambages solitas contraria visis
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus:

Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,
Sic Romam Fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
Castrorum vigiles ; nullas tuba verberet aures.
Crastina dira quies, et imagine mœsta diurna
Undique funestas acies feret, undique bellum.
Unde pares somnos populi, noctemque beatam ?
O felix, si te vel sic tua Roma videret.
Donassent utinam superi patriæque tibique
Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
Extremum tanti fructum caperetis amoris.
Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe :
Illa, rati semper de te sibi conscia voti,
Hoc scelus haud umquam fatis hærere putavit,
Sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te mixto flesset luctu juvenisque senexque,
Injussusque puer : lacerasset, crine soluto,
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
Nunc quoque, tela licet paveant victoris iniqui,
Nuntiet ipse licet Cæsar tua funera, flebunt :
Sed dum tura ferunt, dum laurea serta Tonanti.
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,
Qui te non pleno pariter planxere theatro !
Vicerat astra jubar, quum mixto murmure turba
Castrorum fremuit, fatisque trahentibus orbem,
Signa petit pugnæ. Miseri pars maxima vulgi,
Non totum visura diem, tentoria circum
Ipsa ducis queritur, magnoque accensa tumultu
Mortis vicinæ properantes admovet horas.
Dira subit rabies : sua quisque ac publica fata
Præcipitare cupit : segnis pavidusque vocatur,
Ac nimium patiens soceri Pompeius, et orbis
Indulgens regno, qui tot simul undique gentes
Juris habere sui vellet, pacemque timeret.
Nec non et reges populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.
Hoc placet, o superi, quum vobis vertere cuncta

Propositum, nostris erroribus addere crimen ?
Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma :
In Pompeianis votum est Pharsalia castris.
Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cujus sub jure togaque
Pacificas sævus tremuit Catilina secures,
Pertulit, iratus bellis, quum rostra forumque
Optaret, passus tam longa silentia miles.
Addidit invalidæ robur facundia causæ :
"Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,
Uti se Fortuna velis : proceresque tuorum
Castrorum, regesque tui cum supplice mundo
Adfusi, vinci socerum patiare, rogamus.
Humano generi tam longo tempore bellum
Cæsar erit ? Merito, Pompeium vincere lente,
Gentibus indignum est a transcurrente subactis.
Quo tibi fervor abit ? aut quo fiducia fati ?
De superis, ingrate, times ? causamque senatus
Credere dis dubitas ? Ipsæ tua signa revellent,
Prosilientque acies. Pudeat vicisse coactum.
Si duce te jusso, si nobis bella geruntur,
Sit juris, quocumque velint concurrere campo.
Quid mundi gladios a sanguine Cæsaris arces ?
Vibrant tela manus : vix signa morantia quisquam
Exspectat : propera, ne te tua classica linquant.
Scire senatus avet, miles te, Magne, sequatur,
An comes." Ingemuit rector, sensitque deorum
Esse dolos, et fata suæ contraria menti.
Si placet hoc," inquit, "cunctis, si milite Magno,
Non duce, tempus eget, nil ultra fata morabor.
Involvat populos una Fortuna ruina,
Sitque hominum magnæ lux ista novissima parti.
Testor, Roma, tamen : Magnum, quo cuncta perirent,
Accepisse diem. Potuit tibi vulnere nullo
Stare labor belli : potuit sine cæde subactum,
Captivumque ducem violatæ tradere paci.

Quis furor, o cæci, scelerum ? Civilia bella
Gesturi metuunt, ne non cum sanguine vincant ?
Abstulimus terras, exclusimus æquore toto,
Ad præmaturas segetum jejuna rapinas
Agmina compulimus, votumque effecimus hosti,
Ut mallet sterni gladiis, mortesque suorum
Permiscere meis. Belli pars magna peracta est
His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:
Si modo virtutis stimulis iræque calore
Signa petunt. Multos in summa pericula misit
Venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est,
Qui, promptus metuenda pati, si cominus instent,
Et differre potest. Placet hæc tam prospera rerum
Tradere Fortunæ ? gladio permittere mundi
Discrimen ? Pugnare ducem, quam vincere, malunt.
Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas:
Accipe majores, et cæco in Marte tuere.
Pompeii nec crimen erit nec gloria bellum.
Vincis apud superos votis me, Cæsar, iniquis :
Pugnatur. Quantum scelerum, quantumque malorum
In populos lux ista feret ! quot regna jacebunt !
Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus !
Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
Si sine momento rerum partisque ruina
Casurum est, feriat : neque enim victoria Magno
Lætior. Aut populis invisum, hac clade peracta,
Aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.
Omne malum victi, quod sors feret ultima rerum,
Omne nefas victoris erit." Sic fatur, et arma
Permittit populis, frenosque furentibus ira
Laxat : et ut victus violento navita Coro
Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta
Puppis onus trahitur. Trepido confusa tumultu
Castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant
Ictibus incertis. Multorum pallor in ore
Mortis venturæ est, faciesque simillima fato.

Advenisse diem, qui fatum rebus in ævum
Conderet humanis, et quæri, Roma quid esset,
Illo Marte, palam est. Sua quisque pericula nescit,
Adtonitus majore metu. Quis litora ponto
Obruta, quis summis cernens in montibus æquor,
Ætheraque in terras, dejecto sole, cadentem,
Tot rerum finem, timeat sibi ? Non vacat ullos
Pro se ferre metus : urbi Magnoque timetur.
Nec gladiis habuere fidem, nisi cautibus asper
Exarsit mucro. Tunc omnis lancea saxo
Erigitur : tendunt nervis melioribus arcus :
Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
Auget eques stimulos, frenorumque aptat habenas.
Si liceat superis hominum conferre labores,
Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantas,
Martius incaluit Siculis incudibus ensis :
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
Spiculaque extenso Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Jovi mutavit fulmina Cyclops.
Non tamen abstinuit venturos prodere casus
Per varias Fortuna notas. Nam Thessala rura
Quum peterent, totus venientibus obstitit æther :
[Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes :]
Adversasque faces, immensoque igne columnas,
Et trabibus mixtis avidos Pythonas aquarum
Detulit, atque oculos, ingesto fulgure, clausit.
Excussit cristas galeis, capulosque solutis
Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit,
Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine signa,
Vixque revulsa solo, majori pondere pressum
Signiferi mersere caput, rorantia fletu,
Usque ad Thessaliam Romana et publica, signa.
Admotus superis discussa fugit ab ara
Taurus, et Emathios præceps se jecit in agros ;

Nullaque funestis inventa est victima sacris.
At tu, quos scelerum superos, quas rite vocasti
Eumenidas, Cæsar ? Stygii quæ numina regni,
Infernumque nefas, et mersos nocte furores ?
Impia tam sæve gesturus bella litasti.
Jam (dubium, monstrisne deûm, nimione pavori
Crediderint :) multis concurrere visus Olympo
Pindus, et abruptis mergi convallibus Hæmus,
Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per Ossæam rapidus Bœbeida sanguis :
Inque vicem vultus tenebris mirantur opertos,
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres et cunctas sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos. Sed mentibus unum
Hoc solamen erat, quod voti turba nefandi
Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum
Sperabat, gaudet monstris mentisque tumultu,
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.
Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat,
Lymphato trepidasse metu, præsaga malorum
Si data mens homini est ? Tyriis qui Gadibus hospes
Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxen :
Sub quocumque die, quocumque est sidere mundi,
Mœret, et ignorat causas, animumque dolentem
Corripit ; Emathiis quid perdat nescit in arvis.
Euganeo, si vera fides memorantibus, augur
Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
" Venit summa dies, geritur res maxima, dixit :
Impia concurrunt Pompeii et Cæsaris arma ;"
Seu tonitrus ac tela Jovis præsaga notavit,
Æthera seu totum discordi obsistere cœlo
Prospexitque polos : seu lumen in æthere mœstum
Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit
Thessalicum natura diem : si cuncta perito

Augure mens hominum, cœli nova signa notasset,
Spectari e toto potuit Pharsalia mundo.
O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis cœlum omne vacavit!
Hæc et apud seras gentes populosque nepotum,
Sive sua tantum venient et sæcula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
Nominibus prodesse potest, quum bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Adtonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa, legent, et adhuc tibi, Magne, favebunt.
  Miles ut adverso Phœbi radiatus ab ictu
Descendens totos perfudit lumine colles,
Non temere immissus campis: stetit ordine certo
Infelix acies. Cornus tibi cura sinistri,
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione datur: tibi, numine pugnax
Adverso Domiti, dextri frons tradita Martis.
At medii robur belli fortissima densant
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
At juxta fluvios et stagna undantis Enipei
Cappadocum montana cohors, et largus habenæ
Ponticus ibat eques. Sicci sed plurima campi
Tetrarchæ regesque tenent magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ servit purpura ferro.
Illuc et Libye Numidas, et Creta Cydonas
Misit: Ituræis cursus fuit inde sagittis:
Inde, truces Galli, solitum prodistis in hostem:
Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
Eripe victori gentes, et sanguine mundi
Fuso, Magne, semel, totos consume triumphos.
  Illo forte die Cæsar, statione relicta,
Ad segetum raptus moturus signa, repente
Conspicit in planos hostem descendere campos,
Oblatumque videt votis sibi mille petitum

Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
Æger quippe moræ, flagransque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu civilia bella
Ut lentum damnare nefas. Discrimina postquam
Adventare ducum, supremaque prœlia vidit,
Casuram et fati sensit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promptissima paullum
Languit, et casus audax spondere secundos
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt. Formidine mersa,
Prosilit hortando melior fiducia vulgo :
"O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, adest toties optatæ copia pugnæ.
Nil opus est votis : jam fatum accersite ferro.
In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.
Hæc est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
Promissam memini, cujus spe movimus arma,
In quam distulimus vetitos remeare triumphos.
[Hæc eadem est, hodie quæ pignora, quæque penates
Reddat, et emerito faciat vos Marte colonos.]
Hæc, fato quæ teste probet, quis justius arma
Sumserit : hæc acies victum factura nocentem est.
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
Nunc pugnate truces, gladiosque exsolvite culpa.
Nulla manus, belli mutato judice, pura est.
Non mihi res agitur, sed vos ut libera sitis
Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omnes.
Ipse ego, privatæ cupidus me reddere vitæ,
Plebeiaque toga modicum componere civem,
Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
Invidia regnate mea. Nec sanguine multo
Spem mundi petitis : Graiis delecta juventus
Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ,
Et vix arma ferens, et mixtæ dissona turbæ
Barbaries ; non illa tubas, non agmine moto
Clamorem latura suum. Civilia paucæ

Bella manus facient: pugnæ pars magna levabit
His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
Et primo ferri motu prosternite mundum:
Sitque palam, quas tot duxit Pompeius in urbem
Curribus, unius gentes non esse triumphi.
Armeniosne movet, Romana potentia cujus
Sit ducis? aut emptum minimo vult sanguine quisquam
Barbarus, Hesperiis Magnum præponere rebus?
Romanos odere omnes, dominosque gravantur,
Quos novere, magis. Sed me Fortuna meorum
Commisit manibus, quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis. Cujus non militis ensem
Agnoscam? cœlumque tremens quum lancea transit,
Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
Quodsi signa ducem numquam fallentia vestrum
Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces:
Vicistis. Videor fluvios spectare cruoris,
Calcatosque simul reges, sparsumque senatus
Corpus, et immensa populos in cæde natantes.
Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes
Vocibus his teneo. Veniam date bella trahenti:
Spe trepido: haud umquam vidi tam magna daturos,
Tam prope me superos: camporum limite parvo
Absumus a votis. Ego sum, cui Marte peracto,
Quæ populi regesque tenent, donare licebit.
Quone poli motu, quo cœli sidere verso,
Thessalicæ tantum, superi, permittitis oræ?
Aut merces hodie bellorum, aut pœna paratur.
Cæsareas spectate cruces, spectate catenas,
Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,
Septorumque nefas, et clausi prœlia Campi.
Cum duce Sullano gerimus civilia bella.
Vestri cura movet. Nam me secura manebit
Sors quæsita manu: fodientem viscera cernet
Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.

Di, quorum curas abduxit ab æthere tellus
Romanusque labor, vincat, quicumque necesse
Non putat in victos sævum destringere ferrum,
Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
Non credit fecisse nefas. Pompeius in arcto
Agmina vestra loco, vetita virtute moveri,
Quum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum !
Vos tamen hoc oro, juvenes, ne cædere quisquam
Hostis terga velit : civis, qui fugerit, esto.
Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes
Commoveant : vultus gladio turbate verendos.
Sive quis infesto cognata in pectora ferro
Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,
Ignoti jugulum tamquam scelus impetat hostis.
Sternite jam vallum, fossasque implete ruina,
Exeat ut plenis acies non sparsa maniplis.
Parcite ne castris : vallo tendetis in illo,
Unde acies peritura venit." Vix cuncta locuto
Cæsare, quemque suum munus trahit, armaque raptim
Sumpta viris. Celeres capiunt præsagia belli,
Calcatisque ruunt castris : stant ordine nullo,
Arte ducis nulla ; permittunt omnia fatis.
Si totidem Magni soceros, totidemque petentes
Urbis regna suæ funesto in Marte locasses,
Non tam præcipiti ruerent in prœlia cursu.
  Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
Pompeius, nullasque moras permittere bello,
Sed superis placuisse diem : stat corde gelato
Adtonitus : tantoque duci sic arma timere
Omen erat. Premit inde metus, totumque per agmen
Sublimi provectus equo : " Quem flagitat," inquit,
" Vestra diem virtus, finis civilibus armis,
Quem quæsistis, adest. Totas effundite vires ;
Extremum ferri superest opus, unaque gentes
Hora trahit. Quisquis patriam carosque penates,

Qui sobolem ac thalamos desertaque pignora quærit,
Ense petat: medio posuit deus omnia campo.
Causa jubet melior superos sperare secundos:
Ipsi tela regent per viscera Cæsaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.
Si socero dare regna meo mundumque pararent,
Præcipitare meam fatis potuere senectam.
Non iratorum populis urbique deorum est,
Pompeium servare ducem. Quæ vincere possent,
Omnia contulimus. Subiere pericula clari
Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.
Si Curios his fata darent reducesque Camillos
Temporibus, Deciosque caput fatale voventes,
Hinc starent. Primo gentes Oriente coactæ,
Innumeræque urbes, quantas in prœlia numquam
Excivere manus. Toto simul utimur orbe.
Quidquid signiferi comprensum limite cœli
Sub Noton et Borean hominum sumus, arma movemus.
Nonne superfusis collectum cornibus hostem
In medium dabimus? Paucas victoria dextras
Exigit: at plures tantum clamore catervæ
Bella gerent. Cæsar nostris non sufficit armis.
Credite pendentes e summis mœnibus urbis
Crinibus effusis hortari in prœlia matres.
Credite, grandævum, vetitumque ætate senatum
Arma sequi, sacros pedibus prosternere canos:
Atque ipsam domini metuentem occurrere Romam.
Credite, qui nunc est populus, populumque futurum
Permixtas adferre preces. Hæc libera nasci,
Hæc vult turba mori. Si quis post pignora tanta
Pompeio locus est, cum prole et conjuge supplex,
Imperii salva si majestate liceret,
Volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitis, exsul,
Ludibrium soceri, vester pudor, ultima fata
Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
Ne discam servire senex." Tam mœsta locuti

Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
Erigitur; placuitque mori, si vera timeret.
Ergo utrimque pari concurrunt agmina motu
Irarum: metus hos regni, spes excitat illos.
Hæ facient dextræ, quidquid non expleat ætas
Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
Ut vacet a ferro. Gentes Mars iste futuras
Obruet, et populos ævi venientis in orbem
Erepto natale feret. Tunc omne Latinum
Fabula nomen erit: Gabios Veiosque Coramque
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
Albanosque lares Laurentinosque penates
Rus vacuum, quod non habitet, nisi nocte coacta,
Invitus, questusque Numam jussisse, senator.
Non ætas hæc carpsit edax, monimentaque rerum
Putria destituit: crimen civile videmus,
Tot vacuas urbes. Generis quo turba redacta est
Humani? Toto populi qui nascimur orbe,
Nec muros implere viris, nec possumus agros.
Urbs nos una capit: vincto fossore coluntur
Hesperiæ segetes: stat tectis putris avitis
In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
Cive suo Romam, sed mundi fæce repletam,
Cladis eo dedimus, ne tanto in tempore bellum
Jam posset civile geri. Pharsalia tanti
Causa mali. Cedant feralia nomina Cannæ,
Et damnata diu Romanis Allia fastis.
Tempora signavit leviorum Roma malorum:
Hunc voluit nescire diem. Pro tristia fata!
Aëra pestiferum tractu, morbosque fluentes,
Insanamque famem, permissasque ignibus urbes,
Mœniaque in præceps laturos plena tremores
Hi possent explere viri, quos undique traxit
In miseram Fortuna necem, dum munera longi
Explicat eripiens ævi, populosque ducesque
Constituit campis: per quos tibi, Roma, ruenti

Ostendat, quam magna cadas. Quo latius orbem
Possedit, citius per prospera fata cucurrit.
Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
Te geminum Titan procedere vidit in axem.
Haud multum terræ spatium restabat Eoæ,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther,
Omniaque errantes stellæ Romana viderent.
Sed retro tua fata tulit, par omnibus annis,
Emathiæ funesta dies. Hac luce cruenta
Effectum, ut Latios non horreat India fasces,
Nec vetitos errare Dahas in mœnia ducat,
Sarmaticumque premat succinctus consul aratrum.
Quod semper sævas debet tibi Parthia pœnas,
Quod, fugiens civile nefas redituraque numquam,
Libertas ultra Tigrim Rhenumque recessit,
Ac, toties nobis jugulo quæsita, vagatur,
Germanum Scythicumque bonum, nec respicit ultra
Ausoniam: vellem, populis incognita nostris,
Vulturis ut primum lævo fundata volatu
Romulus infami complevit mœnia luco,
Usque ad Thessalicas servisses, Roma, ruinas.
De Brutis, Fortuna, queror. Quid tempora legum
Egimus, aut annos a consule nomen habentes?
Felices Arabes, Medique, Eoaque tellus,
Quam sub perpetuis tenuerunt fata tyrannis.
Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est,
Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto
Numina: quum cæco rapiantur secula casu,
Mentimur regnare Jovem. Spectabit ab alto
Æthere Thessalicas, teneat quum fulmina, cædes?
Scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus Œten,
Immeritæque nemus Rhodopes, piuusque Mimantis:
Cassius hoc potius feriet caput? Astra Thyestæ
Impulit, et subitis damnavit noctibus Argos:
Tot similes fratrum gladios patrumque gerenti
Thessaliæ dabit ille diem? Mortalia nulli

Sunt curata deo. Cladis tamen hujus habemus
Vindictam, quantam terris dare numina fas est.
Bella pares superis facient civilia divos:
Fulminibus manes, radiisque ornabit, et astris,
Inque deûm templis jurabit Roma per umbras.
  Ut rapido cursu fati suprema morantem
Consumsere locum: parva tellure diremti,
Inde manus spectant, vultusque agnoscere quærunt,
Quo sua pila cadant, aut quæ sibi fata minentur,
Facturi quæ monstra forent. Videre parentes
Frontibus adversis, fraternaque cominus arma,
Nec libuit mutare locum. Tamen omnia torpor
Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
Perculsa pietate coit: totæque cohortes
Pila parata diu tensis tenuere lacertis.
Di tibi non mortem, quæ cunctis pœna paratur,
Sed sensum post fata tuæ dent, Crastine, morti,
Cujus torta manu commisit lancea bellum,
Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
O præceps rabies, quum Cæsar tela teneret,
Inventa est prior ulla manus! Tunc stridulus aer
Elisus lituis, conceptaque classica cornu:
Tunc ausæ dare signa tubæ: tunc æthera tendit,
Extremique fragor convexa irrupit Olympi,
Unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
Excepit resonis clamorem vallibus Hæmus,
Peliacisque dedit rursus geminare cavernis:
Pindus agit fremitus, Pangæaque saxa resultant,
Œtææque gemunt rupes: vocesque furoris
Expavere sui tota tellure relatas.
Spargitur innumerum diversis missile votis.
Vulnera pars optat, pars terræ figere tela,
Ac puras servare manus. Rapit omnia casus,
Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
Sed quota pars cladis jaculis ferroque volanti
Exacta est? Odiis solus civilibus ensis

Sufficit, et dextras Romana in viscera ducit.
Pompeii densis acies stipata catervis,
Junxerat in seriem nexis umbonibus arma:
Vixque habitura locum dextras ac tela movendi,
Constiterat, gladiosque suos compressa tenebat.
Præcipiti cursu vesanum Cæsaris agmen
In densos agitur cuneos: perque arma, per hostem
Quærit iter. Qua torta graves lorica catenas
Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus,
Hac quoque perventum est ad viscera: totque per arma
Extremum est, quod quisque ferit. Civilia bella
Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde
Stat gladius, calet omne nocens a Cæsare ferrum.
Nec Fortuna diu, rerum tot pondera vertens,
Abstulit ingentes, fato torrente, ruinas.
  Ut primum toto diduxit cornua campo
Pompeianus eques, bellique per ultima fudit:
Sparsa per extremos levis armatura maniplos
Insequitur, sævasque manus immittit in hostem.
Illic, quæque suo miscet gens prœlia telo,
Romanus cunctis petitur cruor. Inde sagittæ,
Inde faces et saxa volant, spatioque solutæ
Aëris et calido liquefactæ pondere glandes.
Tunc et Ituræi, Medique Arabesque, soluto
Arcu turba minax, nusquam rexere sagittas,
Sed petitur solus, qui campis imminet, aer:
Inde cadunt mortes. Sceleris sed crimine nullo
Externum maculant chalybem; stetit omne coactum
Circa pila nefas. Ferro subtexitur æther,
Noxque super campos telis conserta pependit.
Tum Cæsar, metuens, ne frons sibi prima labaret
Incursu, tenet obliquas post signa cohortes:
Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
Immittit subitum non motis cornibus agmen.
Immemores pugnæ, nulloque pudore timendi
Præcipites fecere palam, civilia bella

Non bene barbaricis umquam commissa catervis.
Ut primum sonipes transfixus pectora ferro
In caput effusi calcavit membra regentis :
Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes
In sua conversis præceps ruit agmina frenis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
Pugna, sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur :
Nec valet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest. Utinam, Pharsalia, campis
Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
Pectora ; non alio mutentur sanguine fontes ;
Hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros :
Aut si Romano compleri sanguine mavis,
Istis parce precor : vivant Galatæque Syrique,
Cappadoces, Gallique, extremique orbis Iberi,
Armenii, Cilices : nam post civilia bella
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omnes
It timor, et fatis datus est pro Cæsare cursus.
  Ventum erat ad robur Magni, mediasque catervas.
Quod totos errore vago perfuderat agros,
Constitit hic bellum, fortunaque Cæsaris hæsit.
Illic non regum auxiliis collecta juventus
Bella gerit, ferrumque manus movere rogatæ :
Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Cæsar.
Hanc fuge, mens, belli partem, tenebrisque relinque,
Nullaque tantorum discat me vate malorum,
Quam multum bellis liceat civilibus, ætas.
Hæ potius pereant lacrymæ, pereantque querelæ.
Quidquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.
Hic Cæsar, rabies populis, stimulusque furorum,
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
It vagus, atque animis ignes flagrantibus addit :
Inspicit et gladios, qui toti sanguine manent,
Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
Quæ presso tremat ense manus, quis languida tela,

Quis contenta ferat, quis præstet bella jubenti,
Quem pugnare juvet, quis vultum cive peremto
Mutet : obit latis projecta cadavera campis :
Vulnera multorum, totum fusura cruorem,
Opposita premit ipse manu. Quacumque vagatur,
Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,
Bistonas aut Mavors agitans, si verbere sævo
Palladia stimulet turbatos ægide currus,
Nox ingens scelerum, et cædes oriuntur, et instar
Immensæ vocis gemitus, et pondere lapsi
Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,
Adversosque jubet ferro confundere vultus.
Promovet ipse acies : impellit terga suorum :
Verbere conversæ cessantes excitat hastæ.
In plebem vetat ire manus, monstratque senatum.
Scit, cruor imperii qui sit, quæ viscera rerum :
Unde petat Romam, libertas ultima mundi
Quo steterit ferienda loco. Permixta secundo
Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro
Urgentur : cædunt Lepidos, cæduntque Metellos,
Corvinosque simul, Torquataque nomina, regum
Sæpe duces, summosque hominum, te, Magne, remoto.

Illic, plebeia contectus casside vultus,
Ignotusque hosti, quod ferrum, Brute, tenebas!
O decus imperii, spes o suprema senatus,
Extremum tanti generis per sæcula nomen,
Ne rue per medios nimium temerarius hostes,
Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,
Thessalia periture tua. Nil proficis istic
Cæsaris intentus jugulo : nondum attigit arcem
Juris, et, humanum culmen, quo cuncta premuntur,
Egressus, meruit fatis tam nobile letum.
Vivat, et, ut Bruti procumbat victima, regnet.

Hic patriæ perit omne decus : jacet aggere magno
Patricium campis non mixta plebe cadaver.

Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
Pugnacis Domiti, quem clades fata per omnes
Ducebant. Nusquam Magni Fortuna sine illo
Succubuit: victus toties a Cæsare, salva
Libertate perit. Tunc mille in vulnera lætus
Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
Viderat in crasso volventem sanguine membra
Cæsar, et increpitans; "Jam Magni deseris arma,
Successor Domiti; sine te jam bella geruntur."
Dixerat: ast illi suffecit pectora pulsans
Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit:
"Non te funesta scelerum mercede potitum,
Sed dubium fati, Cæsar, generoque minorem
Adspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras
Et securus eo: te sævo Marte subactum,
Pompeioque graves pœnas nobisque daturum,
Quum morior, sperare licet." Non plura locutum
Vita fugit, densæque oculos pressere tenebræ.
Impendisse pudet lacrymas in funere mundi
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
Quærere, letiferum per cujus viscera vulnus
Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
Ore quis adverso demisso faucibus ense
Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,
Quis steterit, dum membra cadunt: quis pectore tela
Transmittat, vel quos campis adfixerit hasta:
Quis cruor emissis perruperit aëra venis,
Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratris
Cædat, et, ut notum possit spoliare cadaver,
Abscisum longe mittat caput: ora parentis
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira,
Quem jugulat, non esse patrem. Mors nulla querela
Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
Non istas habuit pugnæ Pharsalia partes,
Quas aliæ clades: illic per fata virorum,
Per populos hic Roma perit: quæ militis illic,

Mors hic gentis erat : sanguis ibi fluxit Achæus,
Ponticus, Assyrius : cunctos hærere cruores
Romanus campisque vetat consistere torrens.
Majus ab hac acie, quam quod sua sæcula ferrent,
Vulnus habent populi : plus est quam vita salusque,
Quod perit : in totum mundi prosternimur ævum :
Vincitur his gladiis omnis, quæ serviet, ætas.
Proxima quid suboles, aut quid meruere nepotes
In regnum nasci ? Pavidi num gessimus arma ?
Teximus aut jugulos ? Alieni pœna timoris
In nostra cervice sedet. Post prœlia natis
Si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.
  Jam Magnus transisse deos Romanaque fata
Senserat infelix ; tota vix clade coactus
Fortunam damnare suam. Stetit aggere campi
Eminus, unde omnes sparsas per Thessala rura
Adspiceret clades, quæ bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
Mersa juvat, gentesque suæ miscere ruinæ :
Ut Latiæ post se vivat pars maxima turbæ,
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Cœlicolas, volvitque sui solatia casus :
" Parcite," ait, " superi, cunctas prosternere gentes :
Stante potest mundo, Romaque superstite, Magnus
Esse miser. Si plura juvant mea vulnera, conjux
Est mihi, sunt nati ; dedimus tot pignora fatis.
Civiline parum est bello si meque meosque
Obruis ? exiguæ clades sumus, orbe remoto ?
Omnia quid laceras, quid perdere cuncta laboras ?
Jam nihil est, Fortuna, meum." Sic fatur : et arma
Signaque et adflictas omni jam parte catervas
Circuit, et revocat matura in fata ruentes,
Seque negat tanti. Nec deerat robur in enses
Ire duci, juguloque pati vel pectore letum :

Sed timuit, strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis:
Cæsaris aut oculis voluit subducere mortem.
Nequidquam. Infelix, socero spectare volenti
Præstandum est ubicumque caput. Sed tu quoque, conjux,
Causa fugæ, vultusque tui: fatisque probatum est
Te præsente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello sonipes, non tergo tela paventem,
Ingentesque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præstare malis. Non impare vultu
Adspicis Emathiam: nec te videre superbum
Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt:
Quamque fuit læto per tres infida triumphos,
Tam misero Fortuna minor. Jam pondere fati
Deposito securus abis: nunc tempora læta
Respexisse vacat: spes numquam implenda recessit:
Quid fueris, nunc scire licet. Fuge prœlia dira,
Ac testare deos, nullum, qui perstet in armis,
Jam tibi, Magne, mori: ceu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Pharioque a gurgite clades,
Sic et Thessalicæ post te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeii nomen populare per orbem,
Nec studium belli: sed par, quod semper habemus,
Libertas et Cæsar erunt: teque inde fugato
Ostendit moriens, sibi se pugnasse, senatus.
Nonne juvat pulsum bellis cessisse, nec istud
Prospectasse nefas, spumantes cæde catervas?
Respice turbatos incursu sanguinis amnes,
Et soceri miserere tui. Quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior istis?
Quidquid in ignotis solus regionibus exsul,
Quidquid sub Phario positus patiere tyranno;
Crede deis, longo fatorum crede favori,

Vincere pejus erat. Prohibe lamenta sonare,
Flere veta populos : lacrymas luctusque remitte.
Tam mala Pompeii, quam prospera, mundus adoret.
Adspice securus vultu non supplice reges :
Adspice possessas urbes, donataque regna,
Ægyptum Libyamque : et terras elige morti.
Vidit prima tuæ testis Larissa ruinæ
Nobile, nec victum fatis caput. Omnibus illa
Civibus effudit totas per mœnia vires :
Obvia, ceu læto, præmittunt munera flentes :
Pandunt templa, domos : socios se cladibus optant.
Scilicet immenso superest ex nomine multum :
Teque minor solo, cunctas impellere gentes
Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.
Sed, " quid opus victo populis aut urbibus ?" inquit :
" Victori præstate fidem." Tu, Cæsar, in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viscera vadis :
At tibi jam populos donat gener. Avehit inde
Pompeium sonipes : gemitus lacrimæque sequuntur :
Plurimaque in sævos populi convicia divos.
Nunc tibi vera fides quæsiti, Magne, favoris
Contigit, ac fructus. Felix se nescit amari.
Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natare
Sanguine, parcendum ferro manibusque suorum
Jam ratus, ut viles animas perituraque frustra
Agmina permisit vitæ. Sed castra fugatos
Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem,
Protinus hostili statuit succedere vallo,
Dum Fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus, grave ne fessis ac Marte subactis
Hoc foret imperium. Non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat : " Victoria nobis
Plena, viri," dixit : " superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est : neque enim donare vocabo,
Quod sibi quisque dabit. Cunctis en plena metallis
Castra patent : raptum Hesperiis e gentibus aurum

Hic jacet, Eoasque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna simul Magnique coacta
Exspectat dominos : propera præcedere, miles,
Quos sequeris : quascumque tuas Pharsalia fecit,
A victis rapiantur opes." Nec plura locutus,
Impulit amentes aurique cupidine cæcos,
Ire super gladios supraque cadavera patrum,
Et cæsos calcare duces. Quæ fossa, quis agger
Sustineat pretium belli scelerumque petentes ?
Scire volant, quanta fuerint mercede nocentes.
Invenere quidem spoliato plurima mundo
Bellorum in sumtus congestæ pondera massæ :
Sed non implevit cupientes omnia mentes.
Quidquid fodit Iber, quidquid Tagus extulit auri,
Quod legit dives summis Arimaspus arenis
Ut rapiant, parvo scelus hoc venisse putabunt.
Quum sibi Tarpeias victor desponderit arces,
Quum spe Romanæ promiserit omnia prædæ :
Decipitur, quod castra rapit. Capit impia plebes
Cespite patricio somnos : vacuumque cubile
Regibus infandus miles premit : inque parentum,
Inque toris fratrum posuerunt membra nocentes :
Quos agitat vesana quies, somnique furentes :
Thessalicam miseri versant in pectore pugnam.
Invigilat cunctis sævum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente moventur.
Ingemuisse putes campos, terramque nocentem
Inspirasse animas, infectumque aëra totum
Manibus, et superam Stygia formidine noctem.
Exigit a miseris tristes victoria pœnas,
Sibilaque et flammas infert sopor : umbra peremti
Civis adest : sua quemque premit terroris imago.
Ille senum vultus, juvenum videt ille figuras :
Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis :
Pectore in hoc pater est : omnes in Cæsare manes.
Haud alios, nondum Scythica purgatus in ara,

Eumenidum vidit vultus Pelopeius Orestes :
Nec magis attonitos animi sensere tumultus,
Quum fureret, Pentheus, aut quum desisset, Agave.
Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
Aut ultrix visura dies, stringente senatu,
Illa nocte premunt : hunc infera monstra flagellant.
Heu quantum pœnæ misero mens conscia donat,
Quod Styga, quod manes, ingestaque Tartara somnis
Pompeio vivente videt ! Tamen omnia passo
Postquam clara dies Pharsalica damna retexit,
Nulla loci facies revocat feralibus arvis
Hærentes oculos. Cernit propulsa cruore
Flumina, et excelsos cumulis æquantia colles
Corpora, depressos in tabem spectat acervos,
Et Magni numerat populos : epulisque paratur
Ille locus, vultus ex quo faciesque jacentum
Agnoscat. Juvat Emathiam non cernere terram,
Et lustrare oculis campos sub clade latentes :
Fortunam superosque suos in sanguine cernit.
Ac ne læta furens scelerum spectacula perdat,
Invidet igne rogi miseris, cœloque nocenti
Ingerit Emathiam. Non illum Pœnus humator
Consulis, et Libyca succensæ lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus ut servet in hostes :
Sed meminit, nondum satiata cædibus ira,
Cives esse suos. Petimus non singula busta,
Discretosque rogos : unum da gentibus ignem :
Non interpositis urantur corpora flammis.
Aut, generi si pœna juvat, nemus exstrue Pindi :
Erige congestas Œtæo robore silvas,
Thessalicam videat Pompeius ab æquore flammam.
Nil agis hac ira : tabesne cadavera solvat,
An rogus, haud refert : placido natura receptat
Cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.
Hos, Cæsar, populos si nunc non usserit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.

Communis mundo superest rogus, ossibus astra
Mixturus. Quocumque tuam Fortuna vocabit,
Hæ quoque eunt animæ. Non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.
Libera Fortunæ mors est: capit omnia tellus
Quæ genuit: cœlo tegitur, qui non habet urnam.
Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?
Has trahe, Cæsar, aquas: hoc, si potes, utere cœlo.
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
Non solum Hæmonii, funesta ad pabula belli
Bistonii venere lupi, tabemque cruentæ
Cædis odorati Pholoen liquere leones.
Tunc ursi latebras, obscœni tecta domosque
Deseruere canes, et quidquid nare sagaci
Aëra non sanum motumque cadavere sensit.
Jamque diu volucres civilia castra secutæ
Conveniunt. Vos, quæ Nilo mutare soletis
Threicias hiemes, ad mollem serius austrum
Istis, aves. Numquam tanto se vulture cœlum
Induit, aut plures presserunt aëra pennæ.
Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta
Alite sanguineis stillavit roribus arbor.
Sæpe super vultus victoris et impia signa·
Aut cruor aut alto defluxit ab æthere tabes,
Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.
Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,
Inque feras discerptus abit: non intima curant
Viscera, nec totas avidæ sorbere medullas:
Degustant artus. Latiæ pars maxima turbæ
Fastidita jacet; quam sol nimbique diesque
Longior Emathiis resolutam miscuit arvis.
Thessalia, infelix, quo tanto crimine, tellus,
Læsisti superos, ut te tot mortibus unam,
Tot scelerum fatis premerent? Quod sufficit ævum,

Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?
Quæ seges infecta surget non decolor herba?
Quo non Romanos violabis vomere manes?
Ante novæ venient acies, scelerique secundo
Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.
Omnia majorum vertamus busta licebit,
Et stantes tumulos, et qui radice vetusta
Effudere suas, victis compagibus, urnas:
Plus cinerum Hæmoniæ sulcis telluris aratur,
Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
Nullus ab Emathio religasset litore funem
Navita, nec terram quisquam movisset arator,
Romani bustum populi: fugerentque coloni
Umbrarum campos: gregibus dumeta carerent:
Nullusque auderet pecori permittere pastor
Vellere surgentem de nostris ossibus herbam;
Ac, velut impatiens hominum vel solis iniqui
Limite vel glacie, nuda atque ignota jaceres,
Si non prima nefas belli, sed sola, tulisses.
O superi, liceat terras odisse nocentes.
Quid totum premitis, quid totum solvitis orbem?
Hesperiæ clades, et flebilis unda Pachyni,
Et Mutina, et Leucas puros fecere Philippos.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER OCTAVUS.

Jam super Herculeas fauces nemorosaque Tempe,
Hæmoniæ deserta petens dispendia silvæ,
Cornipedem exhaustum cursu stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugæ vestigia turbat,
Implicitasque errore vias. Pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum; comitumque suorum,
Qui post terga ferit, trepidum laterique timentem
Exanimat. Quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,
Seque memor fati tantæ mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæsaris ipse
Avulsa cervice daret. Deserta sequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. Multi, Pharsalica castra
Quum peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occursu stupuere ducis, vertigine rerum
Adtoniti: cladisque suæ vix ipse fidelis
Auctor erat. Gravis est Magno, quicumque malorum
Testis adest. Cunctis ignotus gentibus esse
Mallet, et obscuro tutus transire per orbem
Nomine; sed longi pœnas Fortuna favoris
Exigit a misero, quæ tanto pondere famæ

Res premit adversas, fatisque prioribus urget.
Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,
Actaque lauriferæ damnat Sullana juventæ.
Nunc et Corycias classes, et Pontica signa
Dejectum meminisse piget. Sic longius ævum
Destruit ingentes animos, et vita superstes
Imperio. Nisi summa dies cum fine bonorum
Adfuit, et celeri prævertit tristia leto,
Dedecori est fortuna prior. Quisquamne secundis
Tradere se fatis audet, nisi morte parata ?
Litora contigerat, per quæ Peneius amnis
Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
Inde ratis trepidum, ventis et fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis, evexit in altum.
Cujus adhuc remis quatitur Corcyra sinusque
Leucadii, Cilicum dominus terræque Liburnæ,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
Conscia curarum, secreta in litora Lesbi
Flectere vela jubes, qua tunc tellure latebas,
Mœstior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiæ stares. Tristes præsagia curas
Exagitant : trepida quatitur formidine somnus :
Thessaliam nox omnis habet : tenebrisque remotis
Rupis in abruptæ scopulos extremaque curris
Litora, prospiciens fluctus : nutantia longe
Semper prima vides venientis vela carinæ,
Quærere nec quidquam de fato conjugis audes.
En ratis, ad vestros quæ tendit carbasa portus,
Quid ferat ignoras : et nunc tibi summa pavoris,
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister.
Victus adest conjux. Quid perdis tempora luctus ?
Quum possis jam flere, times. Tunc puppe propinqua
Prosiluit, crimenque deûm crudele notavit,
Deformem pallore ducem, vultusque prementem
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.
Obvia nox miseræ cœlum lucemque tenebris

Abstulit, atque animam clausit dolor: omnia nervis
Membra relicta labant: riguerunt corda, diuque
Spe mortis decepta jacet. Jam fune ligato
Litoribus, lustrat vacuas Pompeius arenas.
Quem postquam propius famulæ videre fideles,
Non ultra gemitus tacitos incessere fata
Permisere sibi, frustraque adtollere terra
Semianimem conantur heram: quam pectore Magnus
Ambit, et adstrictos refovet complexibus artus.
Cœperat in summum revocato sanguine corpus
Pompeii sentire manus, mœstamque mariti
Posse pati faciem: prohibet succumbere fatis
Magnus, et immodicos castigat voce dolores:
"Nobile cur robur Fortunæ vulnere primo,
Femina, tantorum titulis insignis avorum,
Frangis? Habes aditum mansuræ in sæcula famæ.
Laudis in hoc sexu, non legum jura, nec arma,
Unica materia est conjux miser. Erige mentem,
Et tua cum fatis pietas decertet, et ipsum,
Quod sum victus, ama. Nunc sum tibi gloria major,
A me quod fasces, et quod pia turba senatus,
Tantaque discessit regum manus. Incipe Magnum
Sola sequi. Deformis, adhuc vivente marito,
Summus et augeri vetitus dolor. Ultima debet
Esse fides, lugere virum. Tu nulla tulisti
Bello damna meo. Vivit post prœlia Magnus,
Sed Fortuna perit: quod defles, illud amasti."
Vocibus his correpta viri, vix ægra levavit
Membra solo, tales gemitu rumpente querelas:
"O utinam in thalamos invisi Cæsaris issem
Infelix conjux, et nulli læta marito!
Bis nocui mundo: me pronuba ducit Erinnys
Crassorumque umbræ; devotaque manibus illis
Assyrios in castra tuli civilia casus,
Præcipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
A causa meliore deos. O maxime conjux,

O thalamis indigne meis, hoc juris habebat
In tantum Fortuna caput! Cur impia nupsi,
Si miserum factura fui? Nunc accipe pœnas,
Sed quas sponte luam. Quo sit tibi mollius æquor,
Certa fides regum, totusque paratior orbis,
Sparge mari comitem. Mallem felicibus armis
Dependisse caput: nunc clades denique lustra,
Magne, tuas. Ubicumque jaces, civilibus armis
Nostros ulta toros, ades huc atque exige pœnas,
Julia crudelis, placataque pellice cæsa,
Magno parce tuo." Sic fata, iterumque refusa
Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
In lacrimas. Duri flectuntur pectora Magni,
Siccaque Thessalia confundit lumina Lesbos.
  Tunc Mitylenæum pleno jam litore vulgus
Adfatur Magnum: "Si maxima gloria nobis
Semper erit, tanti pignus servasse mariti,
Tu quoque devotos sacro tibi fœdere muros,
Oramus, sociosque lares dignare vel una
Nocte tua: fac, Magne, locum, quem cuncta revisant
Sæcula, quem veniens hospes Romanus adoret.
Nulla tibi subeunda magis sunt mœnia victo.
Omnia victoris possunt sperare favorem:
Hæc jam crimen habent. Quid, quod jacet insula ponto,
Cæsar eget ratibus? Procerum pars magna coibit,
Certa loci. Noto reparandum est litore bellum.
Accipe templorum cultus, aurumque deorum:
Accipe, si terris, si puppibus ista juventus
Aptior est: tota, quantum valet, utere Lesbo.
[Accipe: ne Cæsar rapiat, tu victus habeto.]
Hoc solum crimen meritæ bene detrahe terræ,
Ne nostram videare fidem felixque secutus,
Et damnasse miser." Tali pietate virorum
Lætus in adversis, et mundi nomine gaudens
Esse fidem, "Nullum toto mihi," dixit, "in orbe
Gratius esse solum, non parvo pignore vobis

Ostendi. Tenuit nostros hac obside Lesbos
Adfectus: hic sacra domus carique penates,
Hic mihi Roma fuit. Non ulla in litora puppim
Ante dedi fugiens, sævi quum Cæsaris iram
Jam scirem meritam, servata conjuge, Lesbon,
Non veritus tantam veniæ committere vobis
Materiem. Sed jam satis est fecisse nocentes:
Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.
Heu nimium felix æterno nomine Lesbos,
Sive doces populos regesque admittere Magnum,
Seu præstas mihi sola fidem. Nam quærere certum est,
Fas quibus in terris, ubi sit scelus. Accipe, numen,
Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum:
Da similes Lesbo populos, qui Marte subactum
Non intrare suos, infesto Cæsare, portus,
Non exire vetent." Dixit, mœstamque carinæ
Imposuit comitem. Cunctos mutare putares
Tellurem patriumque solum: sic litore toto
Plangitur: infestæ tenduntur in æthera dextræ:
Pompeiumque minus, cujus Fortuna dolorem
Moverat, ast illam, quam tóto tempore belli
Ut civem videre suam, discedere cernens
Ingemuit populus: quam vix, si castra mariti
Victoris peteret, siccis dimittere matres
Jam poterant oculis: tanto devinxit amore
Hos pudor, hos probitas, castique modestia vultus,
Quod, submissa nimis, nulli gravis hospita turbæ,
Stantis adhuc fati vixit, quasi conjuge victo.
  Jam pelago medios Titan demissus ad ignes,
Nec quibus abscondit, nec si quibus exerit orbem,
Totus erat: vigiles Pompeii in pectore curæ
Nunc socias adeunt Romani fœderis urbes,
Et varias regum mentes, nunc invia mundi
Arva super nimios soles Austrumque jacentes.
Sæpe labor mœstus curarum odiumque futuri
Projecit fessos incerti pectoris æstus,

Rectoremque ratis de cunctis consulit astris:
Unde notet terras; quæ sit mensura secandi
Æquoris in cœlo; Syriam quo sidere servet:
Aut quotus in plaustro Libyam bene dirigat ignis.
Doctus ad hæc fatur taciti servator Olympi:
"Signifero quæcumque fluunt labentia cœlo,
Numquam stante polo, miseros fallentia nautas
Sidera non sequimur: sed qui non mergitur undis
Axis inocciduus, gemina clarissimus Arcto,
Ille regit puppes. Hic quum mihi semper in altum
Surget, et instabit summis minor Ursa ceruchis;
Bosphoron, et Scythiæ curvantem litora pontum
Spectamus. Quidquid descendit ab arbore summa
Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
In Syriæ portus tendit ratis. Inde Canopos
Excipit, Australi cœlo contenta vagari
Stella, timens Borean: illa quoque perge sinistra,
Trans Pharon; in medio tanget ratis æquore Syrtes.
Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi
Nostra jubes?" Dubio contra cui pectore Magnus,
"Hoc solum toto," respondit, "in æquore serva,
Ut sit ab Emathiis semper tua longius oris
Puppis, et Hesperiam pelago cœloque relinquas:
Cetera da ventis. Comitem pignusque recepi
Depositum: tunc certus eram, quæ litora vellem;
Nunc portum Fortuna dabit." Sic fatur: at ille
Justo vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit, et in lævum puppim dedit, utque secaret,
Quas Samiæ cautes et quas Chios asperat, undas,
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Æquora senserunt motus, aliterque secante
Jam pelagus rostro, nec idem spectante carina,
Mutavere sonum. Non sic moderator equorum,
Dexteriore rota lævum quum circuit axem,
Cogit inoffensæ currus accedere metæ.
  Ostendit terras Titan, et sidera texit.

Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
Adsequitur Magnum: primusque a litore Lesbi
Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.
Nam neque dejecto fatis, acieque fugato
Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:
Terrarum dominos et sceptra Eoa tenentes
Exsul habet comites. Jubet ire in devia mundi
Deiotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.
"Quando," ait, "Emathiis amissus cladibus orbis
Qua Romanus erat, superest, fidissime regum,
Eoam tentare fidem, populosque bibentes
Euphraten, et adhuc securum a Cæsare Tigrim.
Ne pigeat Magno quærentem fata remotas
Medorum penetrare domos, Scythicosque recessus,
Et totum mutare diem, vocesque superbo
Arsacidæ perferre meas: Si fœdera nobis
Prisca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,
Per vestros obstricta magos, implete pharetras,
Armeniosque arcus Geticis intendite nervis:
Si vos, o Parthi, peterem quum Caspia claustra,
Et sequerer duros æterni Martis Alanos,
Passus Achæmeniis late discurrere campis,
In tutam trepidos numquam Babylona coegi.
Arva super Cyri, Chaldæique ultima regni,
Qua rapidus Ganges et qua Nysæus Hydaspes
Accedunt pelago, Phœbi surgentis ab igne
Jam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
Sustinui nostris vos tantum deesse triumphis:
Solus et e numero regum telluris Eoæ
Ex æquo me Parthus adit. Nec munere Magni
Stant semel Arsacidæ. Quis enim post vulnera cladis
Assyriæ justas Latii compescuit iras?
Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis
Excedat claustris vetitam per sæcula ripam,
Zeugmaque Pellæum. Pompeio vincite, Parthi;
Vinci Roma volet." Regem parere jubenti

Ardua non piguit, positisque insignibus aulæ
Egreditur, famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securius ævum
Verus pauper agit! Dimisso in litora rege,
Ipse per Icariæ scopulos, Ephesumque relinquens,
Et placidi Colophona maris, spumantia parvæ
Radit saxa Sami: spirat de litore Coo
Aura fluens: Cnidon inde fugit, claramque relinquit
Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undæ
Compensat medio pelago. Pamphylia puppi
Occurrit tellus: nec se committere muris
Ausus adhuc ullis, te primum, parva Phaseli,
Magnus adit. Nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustæque domus populis; majorque carinæ,
Quam tua, turba fuit. Tendens hinc carbasa rursus
Jam Taurum, Tauroque videt Dipsunta cadentem.
Crederet hoc Magnus, pacem quum præstitit undis
Et sibi consultum? Cilicum per litora tutus
Parva puppe fugit: sequitur pars magna senatus
Ad profugum collecta ducem: parvisque Celendris,
Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
In Procerum cœtu tandem mœsta ora resolvit
Vocibus his Magnus: "Comites bellique fugæque,
Atque instar patriæ, quamvis in litore nudo,
In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
Consultem, rebusque novis exordia quæram,
Ingentes præstate animos: non omnis in arvis
Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
Excutere. An Libycæ Marium potuere ruinæ
Erigere in fasces, plenis et reddere fastis:
Me pressum leviore manu Fortuna tenebit?
Mille meæ Graio volvuntur in æquore puppes,
Mille duces: sparsit potius Pharsalia nostras,
Quam subvertit, opes. Sed me vel sola tueri

Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
Et nomen, quod mundus amat. Vos pendite regna
Viribus atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,
Quænam Romanis deceat succurrere rebus.
Ast ego curarum, proceres, arcana mearum
Expromam, mentisque meæ quo pondera vergant.
Ætas Niliaci nobis suspecta tyranni est :
Ardua quippe fides robustos exigit annos.
Hinc anceps dubii terret sollertia Mauri :
Namque memor generis, Carthaginis impia proles
Imminet Hesperiæ, multusque in pectore vano est
Hannibal, obliquo maculat qui sanguine regnum,
Et Numidas contingit avos : jam supplice Varo
Intumuit, viditque loco Romana secundo.
Quare agite, Eoum, comites, properemus in orbem.
Dividit Euphrates ingentem gurgite mundum,
Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,
Et polus Assyrias alter noctesque diesque
Vertit, et abruptum est nostro mare discolor unda,
Oceanusque suus. Regnandi sola voluntas.
Celsior in campis sonipes, et fortior arcus ;
Nec puer aut senior letales tendere nervos
Segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.
Primi Pellæas arcu fregere sarissas,
Bactraque Medorum sedem, murisque superbam
Assyrias Babylona domos. Nec pila timentur
Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
Experti Scythicas, Crasso pereunte, sagittas.
Spicula nec solo spargunt fidentia ferro ;
Stridula sed multo saturantur tela veneno.
Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
O utinam non tanta mihi fiducia sævis
Esset in Arsacidis ! Fatis nimis æmula nostris
Fata movent Medos, multumque in gente deorum est.
Effundam populos alia tellure revulsos,

Excitosque suis immittam sedibus ortus.
Quod si nos Eoa fides et barbara fallunt
Fœdera, vulgati supra commercia mundi
Naufragium Fortuna ferat. Non regna precabor,
Quæ feci ; sed magna feram solatia mortis
Orbe jacens alio, nihil hæc in membra cruente,
Nil socerum fecisse pie. Sed cuncta revolvens
Vitæ fata meæ, semper venerabilis illa
Orbis parte fui : quantus Mæotida supra !
Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu !
Quas magis in terras nostrum felicibus actis
Nomen abît, aut unde redît majore triumpho ?
Roma, fave cœptis : quid enim tibi lætius umquam
Præstiterint superi, quam, si civilia Partho
Milite bella geras, tantam consumere gentem,
Et nostris miscere malis ? Quum Cæsaris arma
Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est
Vindicet, aut Crassos." Sic fatus, murmure sentit
Consilium damnasse viros : quos Lentulus omnes
Virtutis stimulis et nobilitate dolendi
Præcessit, dignasque tulit modo consule voces :
"Siccine Thessalicæ mentem fregere ruinæ ?
Una dies mundi damnavit fata ? secundum
Emathiam lis tanta datur ? jacet omne cruenti
Vulneris auxilium ? solos tibi, Magne, reliquit
Parthorum Fortuna pedes ? Quid transfuga mundi
Terrarum totos tractus cœlumque perosus,
Adversosque polos alienaque sidera quæris,
Chaldæos culture deos, et barbara sacra,
Parthorum famulus ? Quid causa obtenditur armis
Libertatis amor ? Miserum quid decipis orbem,
Si servire potes ? Te, quem Romana regentem
Horruit auditu, quem captos ducere reges
Vidit ab Hyrcanis, Indoque a litore, silvis,
Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,
Extolletque animos Latium vesanus in orbem,

Se simul, et Romam, Pompeio supplice, mensus ?
Nil animis fatisque tuis effabere dignum :
Exiget ignorans Latiæ commercia linguæ,
Ut lacrymis se, Magne, roges. Patimurne pudoris
Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet ante
Hesperias, quam Roma suas ? Civilibus armis
Elegit te nempe ducem. Quid vulnera nostra
In Scythicos spargis populos, cladesque latentes ?
Quid Parthos transire doces ? Solatia tanti
Perdit Roma mali, nullos admittere reges,
Sed civi servire suo. Juvat ire per orbem
Ducentem sævas Romana in mœnia gentes,
Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem ?
Qui solus regum, fato celante favorem,
Defuit Emathiæ, nunc tantas ille lacesset
Auditi victoris opes, aut jungere fata
Tecum, Magne, volet ? Non hæc fiducia genti est.
Omnis in Arctois populus quicumque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, et mortis amator.
Quidquid ad Eoos tractus mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.
Illic et laxas vestes, et fluxa virorum
Velamenta vides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos, effusaque plano
Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est
Libertate fugæ : sed non, ubi terra tumebit,
Aspera conscendet montis juga ; nec per opacas
Bella geret tenebras incerto debilis arcu,
Nec franget nando violenti vorticis amnem,
Nec tota in pugna perfusus sanguine membra
Exiget æstivum calido sub pulvere solem.
Non aries illis, non ulla est machina belli :
Haud fossas implere valent : Parthoque sequente
Murus erit, quodcumque potest obstare sagittæ.
Pugna levis, bellumque fugax, turmæque vagantes,
Et melior cessisse loco, quam pellere, miles.

Illita tela dolis, nec Martem cominus umquam
Ausa pati virtus, sed longe tendere nervos,
Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.
Ensis habet vires, et gens quæcumque virorum est,
Bella gerit gladiis ; nam Medos prœlia prima
Exarmant, vacuæque jubent remeare pharetræ.
Nulla manus illis fiducia, tota veneni est.
Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
Cum ferro venisse parum est ? Tentare pudendum
Auxilium tanti est, toto divisus ut orbe
A terra moriare tua ? tibi barbara tellus
Incumbat ? te parva tegant ac vilia busta,
Invidiosa tamen, Crasso quærente sepulcrum ?
Sed tua sors levior, quoniam mors ultima pœna est,
Nec metuenda viris. At non Cornelia letum
Infando sub rege timet. Num barbara nobis
Est ignota Venus, quæ ritu cæca ferarum
Polluit innumeris leges et fœdera tedæ
Conjugibus ? thalamique patent secreta nefandi.
Inter mille nurus epulis vesana meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus : tot femineis complexibus unum
Non lassat nox una marem. Jacuere sorores
In fratrum thalamis, sacrataque pignora matrum.
Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
Œdipodionias infelix fabula Thebas :
Parthorum dominus quoties sic sanguine mixto
Nascitur Arsacides ! Cui fas implere parentem,
Quid rear esse nefas ? Proles tam clara Metelli
Stabit barbarico conjux millesima lecto :
Quamquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
Sævitia stimulante Venus, titulisque virorum.
Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuisse
Hanc sciet et Crassi : ceu pridem debita fatis
Assyriis, trahitur cladis captiva vetustæ.
Hæreat Eoæ vulnus miserabile sortis ;

Non solum auxilium funesto a rege petisse,
Sed gessisse prius bellum civile pudebit.
Nam quod apud populos crimen socerique tuumque
Majus erit, quam quod, vobis miscentibus arma,
Crassorum vindicta perit ? Incurrere cuncti
Debuerant in Bactra duces, et ne qua vacarent
Arma, vel Arctoum Dacis Rhenique catervis
Imperii nudare latus, dum perfida Susa
In tumulos prolapsa virûm, Babylonque jacerent.
Assyriæ paci finem, Fortuna, precamur :
Et, si Thessaliæ bellum civile peractum est,
Ad Parthos, qui vicit, eat. Gens unica mundi est,
De qua Cæsareis possim gaudere triumphis.
Non tibi, quum primum gelidum transibis Araxen,
Umbra senis mœsti Scythicis confixa sagittis
Ingeret has voces ? Tu, quem post funera nostra
Ultorem cinerum nudæ speravimus umbræ,
Ad fœdus pacemque venis ? Tunc plurima cladis
Occurrent monimenta tibi : quæ mœnia trunci
Lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta
Obruit Euphrates, et nostra cadavera Tigris
Detulit in terras, ac reddidit. Ire per ista
Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
Thessalia placare potes. Quin respicis orbem
Romanum ? Si regna times projecta sub Austro,
Infidumque Jubam, petimus Pharon arvaque Lagi.
Syrtibus hinc Libycis tuta est Ægyptus : at inde
Gurgite septeno rapidus mare submovet amnis :
Terra suis contenta bonis, non indiga mercis
Aut Jovis : in solo tanta est fiducia Nilo.
Sceptra puer Ptolemæus habet, tibi debita, Magne,
Tutelæ commissa tuæ. Quis nominis umbram
Horreat ? Innocua est ætas : nec jura fidemque
Respectumque deûm veteris speraveris aulæ.
Nil pudet adsuetos sceptris : mitissima sors est
Regnorum sub rege novo." Non plura locutus

Impulit huc animos. Quantum spes ultima rerum
Libertatis habet! Victa est sententia Magni.
  Tunc Cilicum liquere solum, Cyproque citatas
Immisere rates, nullas cui prætulit aras
Undæ diva memor Paphiæ, si numina nasci
Credimus, aut quemquam fas est cœpisse deorum.
Hæc ubi deseruit Pompeius litora, totos
Emensus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,
Inde maris vasti transverso vertitur æstu:
Nec tenuit gratum nocturno lumine montem,
Infimaque Ægypti pugnaci litora velo
Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili
In vada decurrit Pelusia septimus amnis.
Tempus erat, quo Libra pares examinat horas,
Non uno plus æqua die, noctique rependit
Lux minor hibernæ verni solatia damni.
Comperit ut regem Casio se monte tenere,
Flectit iter: nec Phœbus adhuc, nec carbasa languent.
  Jam rapido speculator eques per litora cursu
Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.
Consilii vix tempus erat: tamen omnia monstra
Pellææ coiere domus: quos inter Achoreus,
Jam placidus senio, fractisque modestior annis,
(Hunc genuit, custos Nili crescentis in arva,
Memphis vana sacris; illo cultore deorum
Lustra suæ Phœbes non unus vixerat Apis)
Consilii vox prima fuit; meritumque, fidemque,
Sacraque defuncti jactavit pignora patris.
Sed, melior suadere malis, et nosse tyrannos,
Ausus Pompeium leto damnasse Pothinus:
  "Jus et fas multos faciunt, Ptolemæe, nocentes.
Dat pœnas laudata fides, quum sustinet," inquit,
Quos Fortuna premit. Fatis accede deisque,
Et cole felices; miseros fuge. Sidera terra
Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa

Incipit : evertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur,
Sublatusque modus gladiis. Facere omnia sæve
Non impune licet, nisi quum facis. Exeat aula,
Qui vult esse pius. Virtus et summa potestas
Non coeunt : semper metuet, quem sæva pudebunt.
Non impune tuos Magnus contemserit annos ;
Qui te nec victos arcere a litore nostro
Posse putat. Neu te sceptris privaverit hospes,
Pignora sunt propiora tibi : Nilonque Pharonque,
Si regnare piget, damnatæ redde sorori.
Ægyptum certe Latiis tueamur ab armis.
Quidquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
Nec victoris erit. Toto jam pulsus ab orbe,
Postquam nulla manet rerum fiducia, quærit,
Cum qua gente cadat : rapitur civilibus umbris.
Nec soceri tantum arma fugit : fugit ora senatus,
Cujus Thessalicas saturat pars magna volucres :
Et metuit gentes, quas uno in sanguine mixtas
Deseruit : regesque timet, quorum omnia mersit :
Thessaliæque reus, nulla tellure receptus,
Sollicitat nostrum, quem nondum prodidit, orbem.
Justior in Magnum nobis, Ptolemæe, querelæ
Causa data est. Quid sepositam semperque quietam
Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
Victori suspecta facis ? cur sola cadenti
Hæc placuit tellus, in quam Pharsalica fata
Conferres, pœnasque tuas ? Jam crimen habemus,
Purgandum gladio, quod nobis sceptra senatus
Te suadente, dedit. Votis tua fovimus arma.
Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi
Non tibi, sed victo. Feriam tua viscera, Magne :
Malueram soceri : rapimur, quo cuncta feruntur.
Tene mihi dubitas an sit violare necesse,
Quum liceat ? Quæ te nostri fiducia regni
Huc agit, infelix ? Populum non cernis inermem,

Arvaque vix refluo fodientem mollia Nilo ?
Metiri sua regna decet viresque fateri.
Tu, Ptolemæe, potes Magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma jacet ? bustum cineresque movere
Thessalicos audes, bellumque in regna vocare ?
Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis :
Pompeii nunc castra placent, quæ deserit orbis ?
Nunc victoris opes et cognita fata lacessis ?
Adversis non deesse decet, sed læta secutos.
Nulla fides umquam miseros elegit amicos."
  Adsensere omnes sceleri. Lætatur honore
Rex puer insueto, quod jam sibi tanta licere
Permittant famuli. Sceleri delectus Achillas.
Perfida qua tellus Casiis excurrit arenis,
Et vada testantur junctas Ægyptia Syrtes,
Exiguam sociis monstri gladiisque carinam
Instruit. O superi, Nilusne et barbara Memphis,
Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
Hos animos ! Sic fata premunt civilia mundum !
Sic Romana jacent ! Ullusne in cladibus istis
Est locus Ægypto, Phariusque admittitur ensis ?
Hanc certe servate fidem, civilia bella :
Cognatas præstate manus, externaque monstra
Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
Cæsaris esse nefas. Tanti, Ptolemæe, ruinam
Nominis haud metuis ? cœloque tonante, profanas
Inseruisse manus, impure ac semivir, audes ?
Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
Invectus, regumque potens, vindexque senatus,
Victorisque gener ; Phario satis esse tyranno
Quod poterat, Romanus erat. Quid viscera nostra
Scrutaris gladio ? Nescis, puer improbe, nescis,
Quo tua sit fortuna loco : jam jure sine ullo
Nili sceptra tenes : cecidit civilibus armis,
Qui tibi regna dedit.
                    Jam vento vela negarat

Magnus, et auxilio remorum infanda petebat
Litora: quem contra non longa vecta biremi
Adpulerat scelerata manus: Magnoque patere
Fingens regna Phari, celsæ de puppe carinæ
In parvam jubet ire ratem, litusque malignum
Incusat, bimaremque vadis frangentibus æstum,
Qui vetet externas terris advertere classes.
Quod nisi fatorum leges intentaque jussu
Ordinis æterni miseræ vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad litora Magnum,
Non ulli comitum sceleris præsagia deerant:
Quippe, fides si pura foret, si regia Magno
Sceptrorum auctori vera pietate pateret,
Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
Sed cedit fatis, classemque relinquere jussus
Obsequitur, letumque juvat præferre timori.
Ibat in hostilem præceps Cornelia puppim,
Hoc magis impatiens egresso deesse marito,
Quod metuit clades. "Remane, temeraria conjux,
Et tu, nate, precor, longeque e litore casus
Exspectate meos: et in hac cervice tyranni
Explorate fidem," dixit. Sed dura vetanti
Tendebat geminas amens Cornelia palmas:
"Quo sine me, crudelis, abis? Iterumne relinquor,
Thessalicis submota malis? Numquam omine læto
Distrahimur miseri. Poteras non flectere puppim,
Quum fugeres, alio, latebrisque relinquere Lesbi,
Omnibus a terris si nos arcere parabas.
An tantum in fluctus placeo comes?" Hæc ubi frustra
Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,
Nec Magnum spectare potest. Stetit anxia classis
Ad ducis eventum, metuens non arma nefasque,
Sed ne submissis precibus Pompeius adoret
Sceptra sua donata manu. Transire parantem
Romanus Pharia miles de puppe salutat

Septimius : qui (pro superum pudor !) arma satelles
Regia gestabat posito deformia pilo :
Immanis, violentus, atrox, nullaque ferarum
Mitior in cædes. Quis non, Fortuna, putasset
Parcere te populis, quod bello hæc dextra vacasset,
Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses ?
Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
Heu, facinus civile tibi. Victoribus ipsis
Dedecus, et numquam superûm caritura pudore
Fabula ; Romanus regi sic paruit ensis,
Pellæusque puer gladio tibi colla recidit,
Magne, tuo. Qua posteritas in sæcula mittet
Septimium fama ? scelus hoc quo nomine dicent,
Qui Bruti dixere nefas ? Jam venerat horæ
Terminus extremæ, Phariamque ablatus in alnum
Perdiderat jam jura sui. Tunc stringere ferrum
Regia monstra parant. Ut vidit cominus enses,
Involvit vultus, atque, indignatus apertum
Fortunæ præstare caput, tunc lumina pressit,
Continuitque animam, ne quas effundere voces
Posset, et æternam fletu corrumpere famam.
At postquam mucrone latus funestus Achillas
Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum,
Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
Seque probat moriens, atque hæc in pectore volvit :
" Sæcula Romanos numquam tacitura labores
Attendunt, ævumque sequens speculatur ab omni
Orbe ratem, Phariamque fidem. Nunc consule famæ.
Fata tibi longæ fluxerunt prospera vitæ :
Ignorant populi, si non in morte probaris,
An scieris adversa pati. Ne cede pudori,
Auctoremque dole fati. Quacumque feriris,
Crede manum soceri. Spargant lacerentque licebit,
Sum tamen, o superi, felix, nullique potestas
Hoc auferre deo. Mutantur prospera vitæ :
Non fit morte miser. Videt hanc Cornelia cædem,

Pompeiusque meus. Tanto patientius, oro,
Claude, dolor, gemitus: natus conjuxque, peremptum
Si mirantur, amant." Talis custodia Magno
Mentis erat: jus hoc animi morientis habebat.
At non tam patiens Cornelia cernere sævum
Quam perferre nefas, miserandis æthera complet
Vocibus: "o conjux, ego te scelerata peremi:
Letiferæ tibi causa moræ fuit avia Lesbos,
Et prior in Nili pervenit litora Cæsar.
Nam cui jus alii sceleris? Sed, quisquis in istud
A superis immisse caput, vel Cæsaris iræ
Vel tibi prospiciens, nescis, crudelis, ubi ipsa
Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,
Qua votum est victo. Pœnas non morte minores
Pendat, et ante meum videat caput. Haud ego culpa
Libera bellorum, quæ matrum sola per undas
Et per castra comes, nullis absterrita fatis,
Victum, quod reges etiam timuere, recepi.
Hoc merui, conjux, in tuta puppe relinqui?
Perfide, parcebas? te fata extrema petente,
Vita digna fui? Moriar, nec munere regis.
Aut mihi præcipitem, nautæ, permittite saltum,
Aut laqueum collo tortosque aptare rudentes:
Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.
Pompeio præstare potest, quod Cæsaris armis
Imputet. O sævi, properantem in fata tenetis?
Vivis adhuc, conjux, et jam Cornelia non est
Juris, Magne, sui. Prohibent accersere mortem:
Servor victori." Sic fata, interque suorum
Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
At Magni quum terga sonent et pectora ferro,
Permansisse decus sacræ venerabile formæ,
Iratamque deis faciem, nil ultima mortis
Ex habitu vultuque viri mutasse, fatentur
Qui lacerum videre caput. Nam sævus in ipso
Septimius sceleris majus scelus invenit actu:

Ac retegit sacros, scisso velamine, vultus
Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
Collaque in obliquo ponit languentia transtro.
Tunc nervos venasque secat, nodosaque frangit
Ossa diu: nondum artis erat, caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscisa recessit,
Vindicat hoc Pharius dextra gestare satelles.
Degener atque operæ, miles Romane, secundæ,
Pompeii diro sacrum caput ense recidis,
Ut non ipse feras? Prô summi fata pudoris!
Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
Regibus hirta coma, et generosa fronte decora
Cæsaries comprensa manu est, Pharioque veruto,
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt,
Suffixum caput est, quo numquam bella jubente
Pax fuit: hoc leges, Campumque, et rostra movebat:
Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno:
Vult sceleri superesse fidem. Tunc arte nefanda
Submota est capiti tabes: raptoque cerebro
Exsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto
Humor, et infuso facies solidata veneno est.
  Ultima Lageæ stirpis, perituraque proles,
Degener, incestæ sceptris cessure sororis,
Quum tibi sacrato Macedon servetur in antro,
Et regum cineres exstructo monte quiescant,
Quum Ptolemæorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant, indignaque Mausolea:
Litora Pompeium feriunt, truncusque vadosis
Huc illuc jactatur aquis? Adeone molesta
Totum cura fuit socero servare cadaver?
Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
Pertulit: hac illum summo de culmine rerum
Morte petît, cladesque omnes exegit in uno
Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos:

Pompeiusque fuit, qui numquam mixta videret
Læta malis: felix nullo turbante deorum,
Et nullo parcente miser. Semel impulit illum
Dilata Fortuna manu. Pulsatur arenis,
Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu
Ludibrium pelagi: nullaque manente figura,
Una nota est Magno capitis jactura revulsi.
  Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,
Pompeio raptim tumulum Fortuna paravit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.
E latebris pavidus decurrit ad æquora Cordus.
Quæstor ab Idalio Cinyrææ litore Cypri
Infaustus Magni fuerat comes. Ille per umbras
Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quæsitum corpus in undis
Duceret ad terram, traheretque ad litora Magnum.
Lucis mœsta parum per densas Cynthia nubes
Præbebat; cano sed discolor æquore truncus
Conspicitur. Tenet ille ducem complexibus arctis,
Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
Exspectat fluctus, pelagoque juvante cadaver
Impellit. Postquam sicco jam litore sedit,
Incubuit Magno, lacrimasque effudit in omne
Vulnus, et ad superos obscuraque sidera fatur:
  "Non pretiosa petit cumulato ture sepulcra
Pompeius, Fortuna, tuus: non pinguis ad astra
Ut ferat e membris Eoos fumus odores,
Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,
Ut resonent cantu tristi fora, totus ut ignem
Projectis mœrens exercitus ambiat armis.
Da vilem Magno plebeii funeris arcam,
Quæ lacerum corpus siccos effundat in ignes.
Robora non desint misero, nec sordidus ustor.
Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
Crine jacet, subicique facem complexa maritum

Imperat, extremo sed abest a munere busti
Infelix conjux, nec adhuc a litore longe est."
Sic fatus, parvos juvenis procul adspicit ignes,
Corpus, vile suis, nullo custode cremantes.
Inde rapit flammas, semiustaque robora membris
Subducens, "Quæcumque es," ait, "neglecta, nec ulli
Cara tuo, sed Pompeio felicior umbra,
Quod jam compositum violat manus hospita bustum,
Da veniam; si quid sensus post fata relictum est,
Cedis et ipsa rogo, paterisque hæc damna sepulcri,
Teque pudet, sparsis Pompeii manibus, uri."
Sic fatur, plenusque sinus ardente favilla
Pervolat ad truncum; qui fluctu pæne relatus
Litore pendebat. Summas dimovit arenas,
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus posuit scrobe. Nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
Ille sedens juxta flammas: "O maxime," dixit,
"Ductor, et Hesperii majestas nominis una,
Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo
Tristior iste rogus; manes animamque potentem
Officiis averte meis: injuria fati
Hoc fas esse jubet; ne ponti bellua quidquam,
Ne fera, ne volucres, ne sævi Cæsaris ira
Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam,
Romana succense manu. Fortuna recursus
Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
Tam sacri cineres, sed te Cornelia, Magne,
Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.
Interea parvo signemus litora saxo,
Ut nota sit busti; si quis placare peremptum
Forte volet, plenos et reddere mortis honores;
Inveniat trunci cineres, et norit arenas,
Ad quas, Magne, tuum referat caput." Hæc ubi fatus,
Excitat invalidas admoto fomite flammas.

Carpitur, et lentum Magnus destillat in ignem,
Tabe fovens bustum. Sed jam percusserat astra
Auroræ præmissa dies: ille, ordine rupto
Funeris, adtonitus latebras in litore quærit.
Quam metuis, demens, isto pro crimine pœnam,
Quo te fama loquax omnes accepit in annos?
Condita laudabit Magni socer impius ossa:
I modo securus veniæ, fassusque sepulcrum
Posce caput. Cogit pietas imponere finem
Officio. Semiusta rapit resolutaque nondum
Ossa satis, nervis et inustis plena medullis
Æquorea restinguit aqua, congestaque in unum
Parva clausit humo. Tunc, ne levis aura retectos
Auferret cineres, saxo compressit arenam:
Nautaque ne bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semiusto stipite nomen:
HIC SITUS EST MAGNUS. Placet hoc, Fortuna, sepulcrum
Dicere Pompeii, quo condi maluit illum,
Quam terra caruisse socer? Temeraria dextra,
Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
Includis? Situs est, qua terra extrema refuso
Pendet in Oceano. Romanum nomen et omne
Imperium Magno est tumuli modus. Obrue saxa,
Crimine plena deûm. Si tota est Herculis Œte,
Et juga tota vacant Bromio Nyseia, quare
Unus in Ægypto Magno lapis? Omnia Lagi
Arva tenere potest, si nullo cespite nomen
Hæserit. Erremus populi, cinerumque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quod si tam sacro dignaris nomine saxum,
Adde actus tantos, monimentaque maxima rerum:
Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella,
Armaque Sertori, revocato consule, victa,
Et currus, quos egit eques: commercia tuta
Gentibus, et pavidos Cilicas maris. Adde subactam
Barbariem, gentesque vagas, et quidquid in Euro

Regnorum Boreaque jacet. Dic semper ab armis
Civilem repetisse togam: ter curribus actis
Contentum patriæ multos donasse triumphos.
Quis capit hæc tumulus? Surgit miserabile bustum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Fastorum: solitumque legi super alta deorum
Culmina, et exstructos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeii nomen arena,
Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
Quod, nisi monstratum, Romanus transeat hospes.
  Noxia civili tellus Ægyptia fato,
Haud equidem immerito Cumanæ carmine vatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasque æstate tumentes.
Quid tibi sæva precer pro tanto crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,
Et steriles egeant hibernis imbribus agri,
Totaque in Æthiopum putres solvaris arenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,
Semicanesque deos, et sistra jubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem testaris Osirin:
Tu nostros, Ægypte, tenes in pulvere Manes.
Tu quoque, quum sævo dederis jam templa tyranno,
Nondum Pompeii cineres, o Roma, petisti:
Exsul adhuc jacet umbra ducis. Si sæcula prima
Victoris timuere minas: nunc excipe saltem
Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
Invisa tellure sedent. Quis busta timebit?
Quis sacris dignam movisse verebitur umbram?
Imperet hoc nobis utinam scelus, et velit uti
Nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,
Si mihi contingat manes transferre revulsos
Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum.
Forsitan, aut sulco sterili quum poscere finem
A superis, aut Roma volet feralibus Austris,
Ignibus aut nimiis, aut terræ tecta moventi,

Consilio jussuque deûm transibis in urbem,
Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
Nunc quis ad exustam Cancro torrente Syenen
Ibit, et imbrifera siccas sub Pleiade Thebas,
Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,
Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
Et cinis in summis forsan turbatus arenis
Advertet, manesque tuos placare juvabit,
Et Casio præferre Jovi? Nil ista nocebunt
Famæ busta tuæ. Templis auroque sepultus
Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,
Hoc tumulo Fortuna jacens. Augustius aris
Victoris Libyco pulsatur in æquore saxum.
Tarpeiis qui sæpe deis sua tura negarunt,
Inclusum fusco venerentur cespite numen.
  Proderit hoc olim, quod non mansura sepulcri
Ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuæ. Veniet felicior ætas,
Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud:
Atque erit Ægyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER NONUS.

At non in Pharia manes jacuere favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram :
Prosiluit busto, semiustaque membra relinquens
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis,
Qua niger astriferis connectitur axibus aer,
Quaque patet terras inter lunæque meatus,
(Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit) et æternos animam collegit in orbes.
Non illuc auro positi, nec ture sepulti
Perveniunt. Illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, et astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
Hinc super Emathiæ campos, et signa cruenti
Cæsaris, ac sparsas volitavit in æquore classes ;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, et invicti posuit se mente Catonis.
Ille, ubi pendebant casus, dubiumque manebat,
Quem mundi dominum facerent civilia bella,
Oderat et Magnum, quamvis comes isset in arma,
Auspiciis raptus patriæ ductuque senatus :

At post Thessalicas clades jam pectore toto
Pompeianus erat. Patriam tutore carentem
Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus projectos reddidit enses,
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,
Nec servire timens. Nil causa fecit in armis
Ipse sua: totæ post Magni funera partes
Libertatis erant: quas ne per litora fusas
Colligeret rapido victoria Cæsaris actu,
Corcyræ secreta petit, ac mille carinis
Abstulit Emathiæ secum fragmenta ruinæ.
Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?
  Dorida tunc Malean, et apertam Tænaron umbris,
Inde Cythera petit: Boreaque urgente carinas
Creta fugit: Dictæa legit, cedentibus undis,
Litora. Tunc ausum classi præcludere portus
Impulit ac sævas meritum Phycunta rapinas
Sparsit: et hinc placidis alto delabitur auris
In litus, Palinure, tuum: (neque enim æquore tantum
Ausonio monumenta tenes, portusque quietos
Testatur Libye Phrygio placuisse magistro;)
Quum procul ex alto tendentes vela carinæ
Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,
An veherent hostes. Præceps facit omne timendum
Victor, et in nulla non creditur esse carina.
Ast illæ puppes luctus planctusque ferebant,
Et mala vel duri lacrymas motura Catonis.
  Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
Litoribus Phariis remearet in æquora truncus,
Ostenditque rogum non justi flamma sepulcri:
"Ergo indigna fui," dixit, "Fortuna, marito
Accendisse rogum, gelidosque effusa per artus
Incubuisse viro? laceros exurere crines?
Membraque dispersi pelago componere Magni?

Vulneribus cunctis largos infundere fletus?
Ossibus et tepida vestes implere favilla,
Quidquid ab extincto licuisset tollere busto,
In templis sparsura deûm? Sine funeris ullo
Ardet honore rogus: manus hoc Ægyptia forsan
Obtulit officium grave manibus. O bene nudi
Crassorum cineres! Pompeio contigit ignis
Invidia majore deûm. Similisne malorum
Sors mihi semper erit? numquam dare busta licebit
Conjugibus? numquam plenas plangemus ad urnas?
Quid porro tumulis opus est, aut ulla requiris
Instrumenta, dolor? Non toto pectore portas
Impia Pompeium? non imis hæret imago
Visceribus? Quærat cineres victura superstes.
Nunc tamen hinc longe qui fulget luce maligna
Ignis, adhuc aliquid, Phario de litore surgens,
Ostendit mihi, Magne, tui. Jam flamma resedit,
Pompeiumque ferens vanescit solis ad ortus
Fumus, et invisi tendunt mihi carbasa venti.
Non mihi nunc tellus Pompeio si qua triumphos
Victa dedit, non alta terens Capitolia currus
Gratior: elapsus felix de pectore Magnus;
Hunc volumus, quem Nilus habet, terræque nocenti
Non hærere queror: crimen commendat arenas.
[Linquere, si qua fides, Pelusia litora nolo.]
Tu pete bellorum casus, et signa per orbem,
Sexte, paterna move: namque hæc mandata reliquit
Pompeius vobis in nostra condita cura:
'Me quum fatalis leto damnaverit hora,
Excipite, o nati, bellum civile, nec umquam,
Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
Cæsaribus regnare vacet. Vel sceptra, vel urbes
Libertate sua validas impellite fama
Nominis: has vobis partes, hæc arma relinquo.
Inveniet classes, quisquis Pompeius in undas
Venerit: et noster nullis non gentibus heres

Bella dabit: tantum indomitos memoresque paterni
Juris habete animos. Uni parere decebit,
Si faciet partes pro libertate, Catoni.'
Exsolvi tibi, Magne, fidem; mandata peregi.
Insidiæ valuere tuæ, deceptaque vixi,
Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
Jam nunc te per inane chaos, per Tartara, conjux,
Si sunt ulla, sequar: quam longo tradita leto,
Incertum est: pœnas animæ vivacis ab ipsa
Ante feram. Potuit cernens tua vulnera, Magne,
Non fugere in mortem: planctu concussa peribit,
Effluet in lacrymas; numquam veniemus ad enses,
Aut laqueos, aut præcipites per inania jactus.
Turpe, mori post te solo non posse dolore."
Sic ubi fata, caput ferali obduxit amictu,
Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
Delituit: sævumque arcte complexa dolorem
Perfruitur lacrymis, et amat pro conjuge luctum.
Illam non fluctus stridensque rudentibus Eurus
Movit, et exsurgens ad summa pericula clamor:
Votaque sollicitis faciens contraria nautis,
Composita in mortem jacuit, favitque procellis.
  Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis:
Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
In Libycas egit sedes, et castra Catonis.
Tristis, ut in multo mens est præsaga timore,
Adspexit patrios comites e litore Magnus,
Et fratrem: medias præceps tunc fertur ad undas:
"Dic ubi sit, germane, parens: stat summa caputque
Orbis, an occidimus? Romanaque Magnus ad umbras
Abstulit?" Hæc fatur: quem contra talia frater:
"O felix, quem Sors alias dispersit in oras,
Quique nefas audis: oculos, germane, nocentes
Spectato genitore fero. Non Cæsaris armis
Occubuit, dignoque perit auctore ruinæ:
Rege sub impuro Nilotica rura tenente,

Hospitii fretus superis et munere tanto
In proavos, cecidit donati victima regni.
Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris:
Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
Litore Niliaco socerum jam stare putavi.
Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
Adfecere senis, quantum gestata per urbem
Ora ducis, quæ transfixo sublimia pilo
Vidimus: hæc, fama est, oculis victoris iniqui
Servari; scelerisque fidem quæsisse tyrannum.
Nam corpus Phariæne canes avidæque volucres
Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
Solverit, ignoro. Quæcumque injuria fati
Abstulit hos artus, superis hæc crimina dono:
Servata de parte queror." Quum talia Magnus
Audisset, non in gemitus lacrymasque dolorem
Effudit; justaque furens pietate profatur:
"Præcipitate rates e sicco litore, nautæ;
Classis in adversos erumpat remige ventos:
Ite, duces, mecum: numquam civilibus armis
Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,
Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
Non ego Pellæas arces, adytisque retectum
Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam?
Non mihi pyramidum tumulis evulsus Amasis
Atque alii reges Nilo torrente natabunt?
Omnia dent pœnas nudo tibi, Magne, sepulcra:
Evolvam busto jam numen gentibus Isin,
Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
Et tectum lino spargam per vulgus Osirin,
Suppositisque deis uram caput. Has mihi pœnas
Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros,
Nec, Nilus cui crescat, erit: solusque tenebis
Ægyptum, populis, genitor, superisque fugatis."
Dixerat, et classem sævas rapiebat in undas.
Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.

Interea totis, audito funere Magni,
Litoribus sonuit percussus planctibus æther:
Exemploque carens et nulli cognitus ævo
Luctus erat, mortem populos deflere potentis.
Sed magis, ut visa est, lacrymis exhausta, solutas
In vultus effusa comas, Cornelia puppi
Egrediens, rursus geminato verbere plangunt.
Ut primum in sociæ pervenit litora terræ,
Collegit vestes, miserique insignia Magni,
Armaque, et impressas auro, quas gesserat olim,
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.
Ille fuit miseræ Magni cinis. Accipit omnis
Exemplum pietas, et toto litore busta
Surgunt, Thessalicis reddentia manibus ignem.
Sic, ubi, depastis submittere, gramina campis
Et renovare parans hibernas Appulus herbas,
Igne fovet terras, simul et Garganus et arva
Vulturis et calidi lucent buceta Matini.
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbras
Omne quod in superos audet convicia vulgus,
Pompeiumque deis obicit, quam pauca Catonis
Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
"Civis obit," inquit, "multo majoribus impar
Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,
Cui non ulla fuit justi reverentia, salva
Libertate potens, et solus plebe parata
Privatus servire sibi, rectorque senatus,
Sed regnantis, erat. Nil belli jure poposcit:
Quæque dari voluit, voluit sibi posse negari.
Immodicas possedit opes, sed plura retentis
Intulit: invasit ferrum, sed ponere norat.
Prætulit arma togæ: sed pacem armatus amavit.
Juvit sumta ducem, juvit dimissa potestas.
Casta domus, luxuque carens, corruptaque numquam
Fortuna domini. Clarum et venerabile nomen

Gentibus, et multum nostræ quod proderat urbi.
Olim vera fides, Sulla Marioque receptis,
Libertatis obit: Pompeio rebus ademto
Nunc et ficta perit. Non jam regnare pudebit:
Nec color imperii, nec frons erit ulla senatus.
O felix, cui summa dies fuit obvia victo,
Et cui quærendos Pharium scelus obtulit enses!
Forsitan in soceri potuisset vivere regno.
Scire mori, sors prima viris, sed proxima cogi.
Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,
Da talem, Fortuna, Jubam: non deprecor hosti
Servari, dum me servet cervice recisa.

Vocibus his major, quam si Romana sonarent
Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
Mortis honos.

Fremit interea discordia vulgi
Castrorum, bellique piget post funera Magni,
Quum Tarchondimotus linquendi signa Catonis
Sustulit. Hunc rapta fugientem classe secutus
Litus in extremum, tali Cato voce notavit:
" O numquam pacate Cilix, iterumne rapinas
Vadis in æquoreas? Magnum Fortuna removit:
Jam pelago pirata redis." Tunc respicit omnes
In cœtu motuque viros: quorum unus, aperta
Mente fugæ, tali compellat voce regentem:
" Nos, Cato, da veniam, Pompeii duxit in arma
Non belli civilis amor, partesque favore
Fecimus. Ille jacet, quem paci prætulit orbis,
Causaque nostra perit: patrios permitte penates,
Desertamque domum, dulcesque revisere natos.
Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugnæ,
Nec Pompeius erit? Periernut tempora vitæ,
Mors eat in tutum: justas sibi nostra senectus
Prospiciat flammas. Bellum civile sepulcra
Vix ducibus præstare potest. Non barbara victos
Regna manent: non Armenium mihi sæva minatur,

Aut Scythicum Fortuna jugum: sub jura togati
Civis eo. Quisquis Magno vivente secundus,
Hic mihi primus erit: sacris præstabitur umbris
Summus honor; dominum, quem clades cogit, habebo;
Nullum, Magne, ducem. Te solum in bella secutus,
Post te fata sequar: neque enim sperare secunda
Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
Cæsaris: Emathium sparsit victoria ferrum.
Clausa fides miseris, et toto solus in orbe est,
Qui velit ac possit victis præstare salutem.
Pompeio scelus est bellum civile peremto,
Quo fuerat vivente fides. Si publica jura,
Si semper patriam sequeris, Cato, signa petamus,
Romanus quæ consul habet." Sic ille profatus
Insiluit puppi, juvenum comitante tumultu.
Actum Romanis fuerat de rebus, et omnis
Indiga servitii fervebat litore plebes.
Erupere ducis sacro de pectore voces:
"Ergo pari voto gessisti bella, juventus,
Tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti,
Non Romana manus? Quod non in regna laboras,
Quod tibi, non ducibus, vivis morerisque, quod orbem
Adquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,
Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante,
Et nescis sine rege pati? Nunc causa pericli
Digna viris. Vestro potuit Pompeius abuti
Sanguine: nunc patriæ jugulos ensesque negatis,
Quum prope libertas? Unum Fortuna reliquit
Jam tribus e dominis. Pudeat: plus regia Nili
Contulit in leges, et Parthi militis arcus.
Ite, o degeneres, Ptolemæi munus et arma
Spernite. Quis vestras ulla putet esse nocentes
Cæde manus? Credet faciles sibi terga dedisse,
Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
Vadite securi: meruistis judice vitam
Cæsare, non armis, non obsidione subacti.

O famuli turpes, domini post fata prioris
Itis ad heredem. Cur non majora mereri,
Quam vitam veniamque, libet? Rapiatur in undas
Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:
Ducite Pompeios: Ptolemæi vincite munus.
Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,
Non parva mercede dabit. Sciet ista juventus
Cervicis pretio bene se mea signa secutam.
Quin agite, et magna meritum cum cæde parate:
Ignavum scelus est tantum fuga." Dixit: et omnes
Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,
Quam, simul effetas linquunt examina ceras,
Atque oblita favi non miscent nexibus alas,
Sed sibi quæque volat, nec jam degustat amarum
Desidiosa thymum: Phrygii sonus increpat æris,
Adtonitæ posuere fugam, studiumque laboris
Floriferi repetunt, et sparsi mellis amorem:
Gaudet in Hyblæo securus gramine pastor
Divitias servasse casæ: sic voce Catonis
Inculcata viris justi patientia Martis.
Jamque actu belli non doctas ferre quietem
Constituit mentes serieque agitare laborum.
Primum litoreis miles lassatur arenis:
Proximus in muros et mœnia Cyrenarum
Est labor: exclusus nulla se vindicat ira:
Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.
Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
Regna Jubæ; sed iter mediis natura vetabat
Syrtibus: has audax sperat sibi cedere virtus.
Syrtes vel, primam mundo natura figuram
Quum daret, in dubio pelagi terræque reliquit;
(Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus;
Ambigua sed lege loci jacet invia sedes:
Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et post multa sonant projecti litora fluctus.

Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
Hanc partem natura sui.) Vel plenior alto
Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:
Sed rapidus Titan, ponto sua lumina pascens,
Æquora subduxit zonæ vicina perustæ:
Et nunc pontus adhuc Phœbo siccante repugnat.
Mox ubi damnosum radios admoverit ævum,
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda superne
Innatat, et late periturum deficit æquor.
Ut primum remis actum mare propulit omne
Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster
In sua regna furens: tentatum classibus æquor
Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas
Egit, et illato confregit litore pontum.
Tum quarum recto deprendit carbasa malo
Eripuit nautis; frustraque rudentibus ausis
Vela negare Noto, spatium vicere carinæ,
Atque ultra proram tumuit sinus. Omnia si quis
Providus antennæ suffixit lintea summæ,
Vincitur, et nudis avertitur armamentis.
Sors melior classi, quæ fluctibus incidit altis,
Et certo jactata mari. Quæcumque levatæ
Arboribus cæsis flatum effudere frementem,
Abstulit has ventis liber contraria volvens
Æstus, et obnixum victor detrudit in Austrum.
Has vada destituunt, atque interrupta profundo
Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato
Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
Tunc magis impactum brevibus mare, terraque sævit
Obvia consurgens: quamvis elisus ab Austro,
Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arenæ.
Eminet in tergo pelagi procul omnibus arvis,
Inviolatus aqua, sicci jam pulveris agger;
Stant miseri nautæ, terræque hærente carina
Litora nulla vident. Sic partem intercipit æquor:
Pars ratium major regimen clavumque secuta est,

Tuta fuga, nautasque loci sortita peritos,
Torpentem Tritonos adit illæsa paludem.
Hanc, ut fama, deus, quem toto litore pontus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
Hanc et Pallas amat, patrio quæ vertice nata
Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,
Ut probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
Quam juxta Lethon tacitus prælabitur amnis,
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis:
Atque insopiti quondam tutela draconis,
Hesperidum pauper spoliatus frondibus hortus.
Invidus, annoso qui famam derogat ævo,
Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva,
Divitiisque graves et fulvo germine rami:
Virgineusque chorus nitidi custodia luci,
Et numquam somno damnatus lumina serpens,
Robora complexus rutilo curvata metallo.
Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem
Alcides: passusque inopes sine pondere ramos,
Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulsa locis, ejectaque classis
Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:
Sed duce Pompeio Libyes melioris in oris
Mansit. At impatiens virtus hærere Catonis
Audet in ignotas agmen committere gentes,
Armorum fidens, et terra cingere Syrtim.
Hæc eadem suadebat hiems, quæ clauserat æquor;
Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
Ut neque sole viam, nec duro frigore sævam,
Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus.
Atque ingressurus steriles sic fatur arenas:
"O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus summosque labores.

Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
Qua nimius Titan, et raræ in fontibus undæ,
Siccaque letiferis squalent serpentibus arva,
Durum iter. Ad leges patriæque ruentis amorem
Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
Si quibus in nullo positum est evadere voto,
Si quibus ire sat est. Neque enim mihi fallere quemquam
Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
Qui, me teste, pati vel quæ tristissima, pulchrum
Romanumque putant. At qui sponsore salutis
Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat
Ad dominum meliore via. Dum primus arenas
Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,
Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
Prætentate meo: sitiat, quicumque bibentem
Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,
Deficiat; si quo fuerit discrimine notum,
Dux an miles eam. Serpens, sitis, ardor, arenæ,
Dulcia virtuti. Gaudet patientia duris.
Lætius est, quoties magno sibi constat, honestum.
Sola potest Libye turbam præstare malorum,
Ut deceat fugisse viros." Sic ille paventes
Incendit virtute animos, et amore laborum,
Irreducemque viam deserto limite carpit:
Et, sacrum parvo nomen clausura sepulcro,
Invasit Libye securi fata Catonis.

Tertia pars rerum Libye, si credere famæ
Cuncta velis: at si ventos cœlumque sequaris,
Pars erit Europæ. Neque enim plus litora Nili,
Quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt,
Unde Europa fugit Libyen, et litora flexu
Oceano fecere locum: sed major in unam
Orbis abit Asiam. Nam quum communiter istæ

Effundant Zephyrum, Boreæ latus illa sinistrum
Contingens, dextrumque Noti, descendit in ortus,
Eurum sola tenens. Libycæ quod fertile terræ est,
Vergit in occasus: sed et hæc non fontibus ullis
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit, et nostris reficit sua rura serenis.
In nullas vitiatur opes; non ære neque auro
Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
Et penitus terra est. Tantum Maurusia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat usum,
Sed citri contenta comis vivebat, et umbris.
In nemus ignotum nostræ venere secures,
Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.
At quæcumque vagam Syrtim complectitur ora
Sub nimio porrecta die, vicina perusti
Ætheris, exurit messes, et pulvere Bacchum
Enecat, et nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abest, et nulla sub illa
Cura Jovis terra est: Natura deside torpet
Orbis, et immotis annum non sentit arenis.
Hoc tam segne solum raras tamen exserit herbas,
Quas Nasamon gens dura legit, qui proxima ponto
Nudus rura tenet; quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. Nam litoreis populator arenis
Imminet, et, nulla portus tangente carina,
Novit opes. Sic cum toto commercia mundo
Naufragiis Nasamones habent. Hac ire Catonem
Dura jubet virtus. Illic secura juventus
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
Æquoreos est passa metus. Nam litore sicco,
Quam pelago, Syrtis violentius accipit Austrum;
Et terræ magis ille nocens. Non montibus illum
Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
Dissipat, et liquidas e turbine solvit in auras:
Nec ruit in silvas, annosaque robora torquens
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu

Æoliam rabiem totis exercet habenis:
Et non imbriferam contorto pulvere nubem
In flexum violentus agit: pars plurima terræ
Tollitur, et numquam resoluto vertice pendet.
Regna videt pauper Nasamon errantia vento,
Discussasque domos: volitantque a culmine raptæ
Detecto Garamante casæ. Non altius ignis
Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
Et violare diem, tantum tenet aëra pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentius agmen
Adgreditur, nullusque potest consistere miles,
Instabilis, raptis etiam, quas calcat, arenis.
Concuteret terras, orbemque a sede moveret,
Si solida Libye compage et pondere duro
Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
Stat, quia summa fugit. Galeas et scuta virorum
Pilaque contorsit violento spiritus actu,
Intentusque tulit magni per inania cœli.
Illud in externa forsan longeque remota
Prodigium tellure fuit: delapsaque cœlo
Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis
A superis demissa putant. Sic illa profecto
Sacrifico cecidere Numæ, quæ lecta juventus
Patricia cervice movet: spoliaverat Auster
Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
Sic orbem torquente Noto Romana juventus
Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
Inseruitque manus terræ: nec pondere solo,
Sed nisu jacuit, vix sic immobilis Austro:
Qui super ingentes cumulos involvit arenæ,
Atque operit tellure viros. Vix tollere miles
Membra valet, multo congestu pulveris hærens.
Adligat et stantes adfusæ magnus arenæ
Agger, et immoti terra surgente tenentur.

Saxa tulit penitus discussis proruta muris,
Effuditque procul, miranda sorte malorum :
Qui nullas videre domos, videre ruinas.
Jamque iter omne latet : nec sunt discrimina terræ
Ulla, nisi ætheriæ medio velut æquore flammæ.
Sideribus novere vias : nec sidera nota
Ostendit Libycæ finitor circulus oræ,
Multaque devexo terrarum margine celat.
  Utque calor solvit, quem torserat aëra ventus
Incensusque dies, manant sudoribus artus,
Arent ora siti : conspecta est parva maligna
Unda procul vena : quam vix e pulvere miles
Corripiens, patulum galeæ confudit in orbem,
Porrexitque duci. Squalebant pulvere fauces
Cunctorum : minimumque tenens dux ipse liquoris
Invidiosus erat. "Mēne," inquit, "degener unum
Miles in hac turba vacuum virtute putasti ?
Usque adeo mollis primisque caloribus impar
Sum visus ? Quanto pœna tu dignior ista es,
Qui, populo sitiente, bibas !" Sic concitus ira
Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.
  Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent. Stat sortifer istic
Jupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Hammon.
Non illic Libycæ posuerunt ditia gentes
Templa, nec Eois splendent donaria gemmis.
Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Jupiter Hammon,
Pauper adhuc deus est, nullis violata per ævum
Divitiis delubra tenens : morumque priorum
Numen, Romano templum defendit ab auro.
Esse locis superos, testatur silva, per omnem
Sola virens Libyen. Nam quidquid pulvere sicco
Separat ardentem tepida Berenicida Lepti.
Ignorat frondes : solus nemus extulit Hammon.

Silvarum fons causa loco, qui putria terræ
Adligat, et domitas unda connectit arenas.
Sic quoque nil obstat Phœbo, quum cardine summo
Stat librata dies: truncum vix protegit arbor:
Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
Deprensum est hunc esse locum, qua circulus alti
Solstitii medium signorum percutit orbem.
Non obliqua meant, nec Tauro Scorpius exit
Rectior, aut Aries donat sua tempora Libræ,
Aut Astræa jubet lentos descendere Pisces.
Par Geminis Chiron, et idem quod Carcinos ardens
Humidus Ægoceros: nec plus Leo tollitur Urna.
At tibi, quæcumque es Libyco gens igne diremta,
In Noton umbra cadit, quæ nobis exit in Arcton:
Et segnis Cynosura subit: tu sicca profundo
Mergi plaustra putas, nullumque in vertice summo
Sidus habes immune mari; procul axis uterque est,
Et fuga signorum medio rapit omnia cælo.
  Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,
Cornigerique Jovis monitu nova fata petebant:
Sed Latio cessere duci: comitesque Catonem
Orant, exploret Libycum memorata per orbem
Numina, de fama tam longi judicet ævi.
Maximus hortator scrutandi voce deorum
Eventus Labienus erat. "Sors obtulit," inquit,
"Et Fortuna viæ tam magni numinis ora
Consiliumque dei: tanto duce possumus uti
Per Syrtes, bellique datos cognoscere casus.
Nam cui crediderim superos arcana daturos
Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni?
Certe vita tibi semper directa supernas
Ad leges, sequerisque deum. Datur, ecce, loquendi
Cum Jove libertas: inquire in fata nefandi
Cæsaris, et patriæ venturos excute mores:
Jure suo populis uti legumque licebit,
An bellum civile perit. Tua pectora sacrâ

Voce reple: duræ semper virtutis amator,
Quære quid est virtus, et posce exemplar honesti."
Ille, deo plenus, tacita quem mente gerebat,
Effudit dignas adytis e pectore voces:
"Quid quæri, Labiene, jubes? an liber in armis
Occubuisse velim potius, quam regna videre?
An sit vita nihil, et longa? an differat ætas?
An noceat vis ulla bono? Fortunaque perdat
Opposita virtute minas? laudandaque velle
Sit satis, et numquam successu crescat honestum?
Scimus, et hæc nobis non altius inseret Hammon.
Hæremus cuncti superis, temploque tacente,
Nil agimus nisi sponte dei: nec vocibus ullis
Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor
Quidquid scire licet: steriles nec legit arenas,
Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum:
Estque dei sedes, ubi terra, et pontus, et aër,
Et cœlum, et virtus. Superos quid quærimus ultra?
Jupiter est, quodcumque vides, quodcumque moveris.
Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
Casibus ancipites: me non oracula certum,
Sed mors certa facit. Pavido fortique cadendum est:
Hoc satis est dixisse Jovem." Sic ille profatur:
Servataque fide templi, discedit ab aris,
Non exploratum populis Hammona relinquens.
Ipse manu sua pila gerens, præcedit anheli
Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
Non jubet: et nulla vehitur cervice supinus,
Carpentoque sedens. Somni parcissimus ipse est,
Ultimus haustor aquæ. Quum tandem fonte reperto
Indiga conatur laticis potare juventus,
Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur
Fama bonis, et si successu nuda remoto
Inspicitur virtus, quidquid laudamus in ullo
Majorum, Fortuna fuit. Quis Marte secundo,
Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?

Hunc ego per Syrtes Libyæque extrema triumphum
Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
Scandere Pompeii, quam frangere colla Jugurthæ.
Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris,
Roma, tuis; per quem numquam jurare pudebit,
Et quem, si steteris umquam cervice soluta,
Tunc olim factura deum. Jam spissior ignis,
Et plaga, quam nullam superi mortalibus ultra
A medio fecere die, calcatur, et unda
Rarior: inventus mediis fons unus arenis
Largus aquæ, sed quem serpentum turba tenebat
Vix capiente loco. Stabant in margine siccæ
Aspides, in mediis sitiebant Dipsades undis.
Ductor, ut adspexit perituros fonte relicto,
Adloquitur: "Vana specie conterrite leti,
Ne dubita, miles, tutos haurire liquores:
Noxia serpentum est admixto sanguine pestis:
Morsu virus habent, et fatum dente minantur:
Pocula morte carent." Dixit, dubiumque venenum
Hausit: et in tota Libyæ fons unus arena
Ille fuit, de quo primus sibi posceret undam.
Cur Libycus tantis exundet pestibus aër
Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
Miscuerit natura solo, non cura laborque
Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem
Fabula pro vera decepit sæcula causa.
Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
Accipit Oceanum demisso sole calentem,
Squalebant late Phorcynidos arva Medusæ,
Non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
Sed dominæ vultu conspectis aspera saxis.
Hoc primum natura nocens in corpore sævas
Eduxit pestes: illis e faucibus angues
Stridula fuderunt vibratis sibila linguis,
Femineæ qui more comæ per terga soluti,
Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusæ.

Surgunt adversa subrectæ fronte colubræ,
Vipereumque fluit depexo crine venenum.
Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,
Quod spectare licet. Nam rictus oraque monstri
Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
Passa Medusa mori est? Rapuit dubitantia fata,
Prævenitque metus: anima periere retenta
Membra, nec emissæ riguere sub ossibus umbræ.
Eumenidum crines solos movere furores:
Cerberus Orpheo lenivit sibila cantu:
Amphitryoniades vidit, quum vinceret, Hydram;
Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum
Phorcus aquis, Cetoque parens, ipsæque sorores
Gorgones: hoc potuit cœlo pelagoque minari
Torporem insolitum, mundoque abducere terram.
E cœlo volucres subito cum pondere lapsæ:
In scopulis hæsere feræ: vicina colentes
Æthiopum totæ riguerunt marmore gentes.
Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
Effusi faciem vitabant Gorgonis angues.
Illa sub Hesperiis stantem Titana columnis
In cautes Atlanta dedit: cœloque timente
Olim Phlegræos stantes serpente gigantes,
Erexit montes, bellumque immane deorum
Pallados in medio confecit pectore Gorgon.
Quo postquam partu Danaes et divite nimbo
Ortum Parrhasiæ vexerunt Persea pennæ
Arcados auctoris citharæ liquidæque palæstræ,
Et subitus præpes Cyllenida sustulit harpen,
Harpen alterius monstri jam cæde rubentem,
[A Jove dilectæ fuso custode juvencæ:]
Auxilium volucri Pallas tulit innuba fratri,
Pacta caput monstri: terræque in fine Libyssæ
Persea Phœbeos converti jussit ad ortus,
Gorgonis averso sulcantem regna volatu:
Et clypeum lævæ fulvo dedit ære nitentem,

In quo saxificam jussit spectare Medusam.
Quam sopor, æternam tracturus morte quietem,
Obruit haud totam. Vigilat pars magna comarum,
Defenduntque caput prætenti crinibus hydri:
Pars jacet in medios vultus oculique tenebras.
Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente
Perseos aversi Cyllenida dirigit harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit vultus hamati vulnere ferri
Cæsa caput Gorgon! quanto spirasse veneno
Ora rear! quantumque oculos effundere mortis!
Nec Pallas spectare potest: vultusque gelassent
Perseos aversi, si non Tritonia densos
Sparsisset crines, texissetque ora colubris.
Aliger in cœlum sic rapta Gorgone fugit.
Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
Æthera, si medias Europæ scinderet urbes;
Pallas frugiferas jussit non lædere terras,
Et parci populis. Quis enim non præpete tanto
Æthera respiceret? Zephyro convertitur ales,
Itque super Libyen, quæ, nullo consita cultu,
Sideribus Phœboque vacat: premit orbita solis,
Exuritque solum: nec terra celsior ulla
Nox cadit in cœlum, lunæque meatibus obstat,
Si flexus oblita vagi per recta cucurrit
Signa, nec in Borean aut in Noton effugit umbram.
Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
Arva bono, virus stillantis tabe Medusæ
Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,
Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenæ.
Hic, quæ prima caput movit de pulvere tabes,
Aspida somniferam tumida cervice levavit.
Plenior huic sanguis et crassi gutta veneni
Decidit: in nulla plus est serpente coactum.
Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.

Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur
Huc Libycæ mortes, et fecimus aspida mercem.
At non stare suum miseris passura cruorem,
Squammiferos ingens hæmorrhois explicat orbes:
Natus et, ambiguæ coleret qui Syrtidos arva,
Chersydros, tractique via fumante chelydri:
Et semper recto lapsurus limite cenchris:
Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,
Quam parvis tinctus maculis Thebanus ophites.
Concolor exustis atque indiscretus arenis
Ammodytes: spinaque vagi torquente cerastæ:
Et scytale, sparsis etiam nunc sola pruinis
Exuvias positura suas: et torrida dipsas:
Et gravis in geminum vergens caput amphisbæna:
Et natrix violator aquæ, jaculique volucres,
Et contentus iter cauda sulcare pareas:
Oraque distendens avidus spumantia prester:
Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.
Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
Ante venena nocens, late sibi submovet omne
Vulgus, et in vacua regnat basiliscus arena.
Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones,
Pestiferos ardens facit Africa. Ducitis altum
Aëra cum pennis, armentaque tota secuti
Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros:
Nec tutus spatio est elephas: datis omnia leto:
Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
Has inter pestes duro Cato milite siccum
Emetitur iter, tot tristia fata suorum
Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
Torta caput retro dipsas calcata momordit.
Vix dolor aut sensus dentis fuit: ipsaque leti
Frons caret invidia. nec quidquam plaga minatur.
Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas

Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.
Ebibit humorem circum vitalia fusum
Pestis, et in sicco linguam torrere palato
Cœpit; defessos iret qui sudor in artus
Non fuit, atque oculos lacrymarum vena refugit.
Non decus imperii, non mœsti jura Catonis
Ardentem tenuere virum, quin spargere signa
Auderet, totisque furens exquireret agris,
Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
Ille vel in Tanain missus Rhodanumque Padumque
Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.
Accessit morti Libye, fatisque minorem
Famam dipsas habet, terris adjuta perustis.
Scrutatur venas penitus squalentis arenæ:
Nunc redit ad Syrtes, et fluctus accipit ore:
Æquoreusque placet, sed non sibi sufficit, humor.
Nec sentit fatique genus mortemque veneni,
Sed putat esse sitim, ferroque aperire tumentes
Sustinuit venas, atque os implere cruore.
Jussit signa rapi propere Cato: discere nulli
Permissum est, hoc posse sitim. Sed tristior illa
Mors erat ante oculos: miserique in crure Sabelli
Seps stetit exiguus, quem flexo dente tenacem
Avulsitque manu, piloque adfixit arenis:
Parva modo serpens, sed qua non ulla cruentæ
Tantum mortis habet. Nam plagæ proxima circum
Fugit rapta cutis, pallentiaque ossa retexit.
Jamque sinu laxo nudum est sine corpore vulnus;
Membra natant sanie: suræ fluxere: sine ullo
Tegmine poples erat: femorum quoque musculus omnis
Liquitur, et nigra distillant inguina tabe.
Dissiluit stringens uterum membrana, fluuntque
Viscera: nec, quantum toto de corpore debet,
Effluit in terras: sævum sed membra venenum
Decoquit; in minimum mox contrahit omnia virus.
Vincula nervorum, et laterum contexta, cavumque

Pectus, et abstrusum fibris vitalibus, omne
Quidquid homo est, aperit pestis. Natura profana
Morte patet: manant humeri fortesque lacerti:
Colla caputque fluunt. Calido non ocius Austro
Nix resoluta cadit, nec solem cera sequetur.
Parva loquor, corpus sanie stillasse perustum:
Hoc et flamma potest. Sed quis rogus abstulit ossa?
Hæc quoque discedunt, putresque secuta medullas
Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est:
Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.
Ecce subit facies leto diversa fluenti.
Nasidium Marsi cultorem torridus agri
Percussit prester. Illi rubor igneus ora
Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,
Miscens cuncta tumor, toto jam corpore major:
Humanumque egressa modum, super omnia membra
Efflatur sanies: late pollente veneno,
Ipse latet penitus congesto corpore mersus:
Nec lorica tenet distenti corporis auctum.
Spumeus accenso non sic exundat aheno
Undarum cumulus: nec tantos carbasa Coro
Curvavere sinus. Tumidos jam non capit artus
Informis globus, et confuso pondere truncus.
Intactum, volucrum rostris epulasque daturum
Haud impune feris, non ausi tradere busto,
Nondum stante modo, crescens fugere cadaver.
Sed majora parant Libycæ spectacula pestes.
Impressit dentes hæmorrhois aspera Tullo
Magnanimo juveni, miratorique Catonis.
Utque solet pariter totis se effundere signis
Corycii pressura croci: sic omnia membra
Emisere simul rutilum pro sanguine virus.
Sanguis erant lacrymæ: quæcumque foramina novit
Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: sudor rubet: omnia plenis

Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus.
At tibi, Leve miser, fixus præcordia pressit
Niliaca serpente cruor: nulloque dolore
Testatus morsus, subita caligine mortem
Accipis, et Stygias somno descendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
Stipite quæ diro [virgas mentita Sabinas
Toxica fatilegi] carpunt matura Sabæi.
  Ecce procul sævus sterilis se robore trunci
Torsit et immisit (jaculum vocat Africa) serpens:
Perque caput Paulli transactaque tempora fugit.
Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.
Deprensum est, quæ funda rotat, quam lenta volarent,
Quam segnis Scythicæ strideret arundinis aër.
  Quid prodest miseri basiliscus cuspide Murri
Transactus? Velox currit per tela venenum,
Invaditque manum: quam protinus ille retecto
Ense ferit, totoque simul demittit ab armo:
Exemplarque sui spectans miserabile leti
Stat tutus, pereunte manu. Quis fata putaret
Scorpion aut vires maturæ mortis habere?
Ille minax nodis, et recto verbere sævus,
Teste tulit cœlo victi decus Orionis.
Quis calcare tuas metuat, solpuga, latebras?
Et tibi dant Stygiæ jus in sua fila sorores.
  Sic nec clara dies nec nox dabat atra quietem:
Suspecta est miseris in qua tellure jacebant.
Nam neque congestæ struxere cubilia frondes,
Nec culmis crevere tori: sed corpora fatis
Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
Adliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
Innocuosque diu rictus torpente veneno
Inter membra fovent. Nec, quæ mensura viarum,
Quisve modus, norant, cœlo duce. Sæpe querentes,
"Reddite, di," clamant, "miseris, quæ fugimus, arma:
Reddite Thessaliam. Patimur cur segnia fata,

In gladios jurata manus? Pro Cæsare pugnant
Dipsades, et peragunt civilia bella cerastæ.
Ire libet, qua zona rubens atque axis inustus
Solis equis: juvat ætheriis adscribere causis,
Quod peream, cœloque mori. Nil, Africa, de te,
Nec de te, natura, queror: tot monstra ferentem,
Gentibus ablatum, dederas serpentibus orbem:
Impatiensque solum Cereris, cultore negato,
Damnasti, atque homines voluisti deesse venenis.
In loca serpentum nos venimus: accipe pœnas,
Tu, quisquis superum, commercia nostra perosus,
Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
Abrumpens, medio posuisti limite mortes.
Per secreta tui bellum civile recessus
Vadit; et arcani miles tibi conscius orbis
Claustra petit mundi. Forsan majora supersunt
Ingressis. Coeunt ignes stridentibus undis,
Et premitur natura poli. Sed longius ista
Nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis
Tristia regna Jubæ. Quæremus forsitan istas
Serpentum terras; habet et solatia cœlum:
Vivit adhuc aliquid. Patriæ non arva requiro,
Europamque, alios soles, Asiamque, videntem:
Qua te parte poli, qua te tellure reliqui,
Africa? Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.
Exiguane via legem convertimus anni?
Imus in adversos axes: evolvimur orbe:
Terga damus ferienda Noto. Nunc forsitan ipsa est
Sub pedibus jam Roma meis. Solatia fati
Hæc petimus: veniant hostes, Cæsarque sequatur,
Qua fugimus." Sic dura suos patientia questus
Exonerat: cogit tantos tolerare labores
Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena
Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.
Omnibus unus adest fatis: quocumque vocatur,
Advolat, atque ingens meritum majusque salute

Contulit, in letum vires: puduitque gementem
Illo teste mori. Quod jus habuisset in ipsum
Ulla lues? Casus alieno pectore vincit,
Spectatorque docet, magnos nil posse dolores.
  Vix miseris serum tanto lassata periclo
Auxilium Fortuna dedit. Gens unica terras
Incolit a sævo serpentum innoxia morsu,
Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis:
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
Jussit, ut immunes mixti serpentibus essent.
Profuit in mediis sedem posuisse venenis.
Pax illis cum morte data est. Fiducia tanta est
Sanguinis: in terras parvus quum decidit infans,
Ne qua sit externæ Veneris mixtura timentes,
Letifera dubios explorant aspide partus.
Utque Jovis volucer, calido quum protulit ovo
Implumes natos, solis convertit ad ortus:
Qui potuere pati radios, et lumine recto
Sustinuere diem cœli, servantur in usus;
Qui Phœbo cessere, jacent: sic pignora gentis
Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
Si quis donatis lusit serpentibus infans.
Nec solum gens illa sua contenta salute:
Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
Psyllus adest populis. Qui, tunc Romana secutus
Signa, simul jussit statui tentoria ductor,
Primum, quas valli spatium comprendit, arenas
Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
Ultima castrorum medicatus circuit ignis.
Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
Et tamarix non læta comis, Eoaque costus,
Et panacea potens, et Thessala centaurea:
Peucedanumque sonat flammis, Erycinaque thapsos;
Et larices fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotonum, et longe nascentis cornua cervi.

Sic nox tuta viris. At si quis peste diurna
Fata trahit, tunc sunt magicæ miracula gentis,
Psyllorumque ingens et rapti pugna veneni.
Nam primum tacta designat membra saliva,
Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.
Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
Murmure continuo, nec dant suspiria cursus
Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
Sæpe quidem pestis nigris inserta medullis
Excantata fugit: sed si quod tardius audit
Virus, et elicitum jussumque exire repugnat,
Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,
Ore venena trahens, et siccat dentibus artus,
Extractamque tenens gelido de corpore mortem
Exspuit: et cujus morsus superaverit anguis,
Jam promtum Psyllis vel gustu nosse veneni.
Hoc igitur melior tandem Romana juventus
Auxilio, late squalentibus errat in arvis.
Bis positis Phœbe flammis, bis luce recepta
Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
  Jamque illis magis atque magis durescere pulvis
Cœpit, et in terram Libye spissata reverti.
Jamque procul raræ nemorum se tollere frondes:
Surgere congesto non culta mapalia culmo.
Quanta dedit miseris melioris gaudia terræ,
Quum primum sævos contra videre leones!
Proxima Leptis erat, cujus statione quietam
Exegere hiemem, nimbis flammisque carentem.
  Cæsar ut Emathia satiatus clade recessit,
Cætera curarum projecit pondera, soli
Intentus genero: cujus vestigia frustra
Terris sparsa legens, fama duce tendit in undas,
Threiciasque legit fauces, et amore notatum
Æquor, et Heroas lacrymoso litore turres,
Qua pelago nomen Nepheleias abstulit Helle.
Non Asiam brevioris aquæ disterminat usquam

Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arcto
Pontus et ostriferam dirimat Chalcedona cursu,
Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
Sigeasque petit famæ mirator arenas,
Et Simoentis aquas, et Graio nobile busto
Rhœtion, et multum debentes vatibus umbras.
Circuit exustæ nomen memorabile Trojæ,
Magnaque Phœbei quærit vestigia muri.
Jam silvæ steriles et putres robore trunci
Assaraci pressere domos, et templa deorum
Jam lassa radice tenent: ac tota teguntur
Pergama dumetis: etiam periere ruinæ.
Adspicit Hesiones scopulos, silvasque latentes,
Anchisæ thalamos; quo judex sederit antro:
Unde puer raptus cœlo: quo vertice Nais
Luserit Œnone: nullum est sine nomine saxum.
Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
Transierat, qui Xanthus erat. Securus in alto
Gramine ponebat gressus; Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat. Discussa jacebant
Saxa, nec ullius faciem servantia sacri;
"Herceas," monstrator ait, "non respicis aras?"
O sacer et magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, et populis donas mortalibus ævum.
Invidia sacræ, Cæsar, ne tangere famæ:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi me teque legent: Pharsalia nostra
Vivet, et a nullo tenebris damnabimur ævo.
Ut ducis implevit visus veneranda vetustas,
Erexit subitas congestu cespitis aras,
Votaque turicremos non irrita fudit in ignes.
"Di cinerum, Phrygias colitis quicumque ruinas,
Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes
Servat et Alba, lares, et quorum lucet in aris
Ignis adhuc Phrygius, nullique adspecta virorum

Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
Gentis Iuleæ vestris clarissimus aris
Dat pia tura nepos, et vos in sede priori
Rite vocat: date felices in cetera cursus.
Restituam populos: grata vice mœnia reddent
Ausonidæ Phrygibus, Romanaque Pergama surgent."
Sic fatus, repetit classes, et tota secundis
Vela dedit Coris; avidusque urgente procella
Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante reliquit.
Septima nox, Zephyro numquam laxante rudentes,
Ostendit Phariis Ægyptia litora flammis.
Sed prius orta dies nocturnam lampada texit,
Quam tutas intraret aquas. Ibi plena tumultu
Litora, et incerto turbatas murmure voces
Accipit: ac, dubiis veritus se credere regnis,
Abstinuit tellure rates. Sed dira satelles
Regis dona ferens, medium provectus in æquor,
Colla gerit Magni, Phario velamine tecta,
Ac prius infanda commendat crimina voce:
"Terrarum domitor, Romanæ maxime gentis,
Et, quod adhuc nescis, genero secure perempto;
Rex tibi Pellæus terræ pelagique labores
Donat, et, Emathiis quod solum defuit armis,
Exhibet: absenti bellum civile peractum est.
Thessalicas Magnus quærens reparare ruinas,
Ense jacet nostro: tanto te pignore, Cæsar,
Emimus: hoc tecum percussum est sanguine fœdus.
Accipe regna Phari, nullo quæsita cruore:
Accipe Niliaci jus gurgitis: accipe, quidquid
Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
Castris crede tuis, cui tantum fata licere
In generum voluere tuum. Nec vile putaris
Hoc meritum, nobis facili quod cæde peractum est.
Hospes avitus erat: depulso sceptra parenti
Reddiderat. Quid plura feram? tu nomina tanto

Invenies operi, vel famam consule mundi.
Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
Quod scelus hoc non ipse facis." Sic fatus, opertum
Detexit tenuitque caput. Jam languida morte
Effigies habitum noti mutaverat oris.
Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos: vultus, dum crederet, hæsit.
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
Jam bonus esse socer; lacrymas non sponte cadentes
Effudit, gemitusque expressit pectore læto,
Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quam lacrymis: meritumque immane tyranni
Destruit, et generi mavult lugere revulsum,
Quam debere, caput. Qui duro membra senatus
Calcarat vultu, qui sicco lumine campos
Viderat Emathios, uni tibi, Magne, negare
Non audet gemitus. O sors durissima fati!
Hunccine tu, Cæsar, scelerato Marte petisti,
Qui tibi flendus erat? Non mixti fœdera tangunt
Te generis, nec nata jubet mœrere neposque?
Credis apud populos Pompeii nomen amantes
Hoc castris prodesse tuis? Fortasse tyranni
Tangeris invidia, captique in viscera Magni
Hoc aliis licuisse doles, quererisque perisse
Vindictam belli, raptumque e jure superbi
Victoris generum. Quisquis te flere coegit
Impetus, a vera longe pietate recessit.
Scilicet hoc animo terras atque æquora lustras,
Necubi suppressus pereat gener? O bene rapta
Arbitrio mors ista tuo! Quam magna remisit
Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
Quod te non passa est misereri, perfide, Magni
Viventis! Nec non his fallere vocibus audet,
Adquiritque fidem simulati fronte doloris:
"Aufer ab adspectu nostro funesta, satelles,
Regis dona tui: pejus de Cæsare vestrum,

Quam de Pompeio, meruit scelus. Unica belli
Præmia civilis, victis donare salutem,
Perdidimus. Quod si Phario germana tyranno
Non invisa foret, potuissem reddere regi,
Quod meruit, fratrique tuum pro munere tali
Misissem, Cleopatra, caput. Secreta quid arma
Movit, et inseruit nostro sua tela labori?
Ergo in Thessalicis Pellæo fecimus arvis
Jus gladio? vestris quæsita licentia regnis?
Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:
Te, Ptolemæe, feram? Frustra civilibus armis
Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas
Altera, quam Cæsar: si tellus ulla duorum est.
Vertissem Latias a vestro litore proras:
Famæ cura vetat, ne non damnasse cruentam,
Sed videar timuisse, Pharon. Nec fallere vos me
Credite victorem. Nobis quoque tale paratum
Litoris hospitium. Ne sic mea colla gerantur,
Thessaliæ Fortuna facit. Majore profecto,
Quam metui poterat, discrimine gessimus arma:
Exsilium generique minas Romamque timebam:
Pœna fugæ Ptolemæus erat. Sed parcimus annis,
Donamusque nefas. Sciat hac pro cæde tyrannus
Nil venia plus posse dari. Vos condite busto
Tanti colla ducis: sed non, ut crimina solum
Vestra tegat tellus; justo date tura sepulcro,
Et placate caput, cineresque in litore fusos
Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
Sentiat adventum soceri, vocesque querentis
Audiat umbra pias. Dum nobis omnia præfert,
Dum vitam Phario mavult debere clienti,
Læta dies rapta est populis: concordia mundo
Nostra perit. Caruere deis mea vota secundis,
Ut te complexus, positis felicibus armis,
Adfectus abs te veteres vitamque rogarem,
Magne, tuam: dignaque satis mercede laborum

Contentus, par esse tibi, tunc pace fideli
Fecissem, ut victus posses ignoscere divis,
Fecisses, ut Roma mihi." Nec, talia fatus,
Invenit fletus comitem, nec turba querenti
Credidit: absconduut gemitus, et pectora læta
Fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum,
(O bona libertas!) quum Cæsar lugeat, audent.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER DECIMUS.

Ut primum terras, Pompeii colla secutus,
Adtigit, et diras calcavit Cæsar arenas:
Pugnavit Fortuna ducis fatumque nocentis
Ægypti, regnum Lagi Romana sub arma
Iret, an eriperet mundo Memphiticus ensis
Victoris victique caput. Tua profuit umbra,
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes.
[Ne populus post te Nilum Romanus amaret.]
Inde Parætoniam fertur securus in urbem
Pignore tam sævi sceleris, sua signa secutus.
Sed fremitu vulgi, fasces et jura querentis
Inferri Romana suis, discordia sensit
Pectora et ancipites animos, Magnumque perisse
Non sibi. Tum vultu semper celante timorem,
Intrepidus superûm sedes et templa vetusti
Numinis, antiquas Macetum testantia vires,
Circuit: et, nulla captus dulcedine rerum,
Non auro cultuque deûm, non mœnibus urbis,
Effossum tumulis cupide descendit in antrum.
Illic Pellæi proles vesana Philippi,
Felix prædo, jacet, terrarum vindice fato
Raptus. Sacratis totum spargenda per orbem
Membra viri posuere adytis. Fortuna pepercit

Manibus, et regni duravit ad ultima fatum.
Nam sibi libertas umquam si redderet orbem,
Ludibrio servatus erat, non utile mundo
Editus exemplum, terras tot posse sub uno
Esse viro. Macetum fines latebrasque suorum
Deseruit, victasque patri despexit Athenas:
Perque Asiæ populos fatis urgentibus actus
Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes
Exegit gentes: ignotos miscuit amnes,
Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen:
Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
Percuteret pariter populos, et sidus iniquum
Gentibus. Oceano classes inferre parabat
Exteriore mari. Non illi flamma, nec undæ,
Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Hammon.
Isset in occasus, mundi devexa secutus,
Ambissetque polos, Nilumque a fonte bibisset:
Occurrit suprema dies, naturaque solum
Hunc potuit finem vesano ponere regi;
Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,
Abstulit imperium; nulloque herede relicto
Totius fati, lacerandas præbuit urbes.
Sed cecidit, Babylone sua Parthoque verendus.
Pro pudor! Eoi propius timuere sarissas,
Quam nunc pila timent, populi. Licet usque sub Arcton
Regnemus, Zephyrique domos terrasque premamus
Flagrantis post terga Noti: cedemus in ortus
Arsacidum domino. Non felix Parthia Crassis
Exiguæ secura fuit provincia Pellæ.

Jam, Pelusiaco veniens a gurgite Nili,
Rex puer imbellis populi sedaverat iras;
Obside quo pacis Pellæa tutus in aula
Cæsar erat: quum se parva Cleopatra biremi,
Corrupto custode Phari laxare catenas,
Intulit Emathiis, ignaro Cæsare, tectis;
Dedecus Ægypti, Latii feralis Erinnys,

Romano non casta malo. Quantum impulit Argos
Iliacasque domos facie Spartana nocenti,
Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.
Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro,
Et Romana petît imbelli signa Canopo,
Cæsare captivo Pharios ductura triumphos:
Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dedit, quæ prima cubili
Miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
Antoni, durum quum Cæsaris hauserit ignes
Pectus, et in media rabie, medioque furore,
Et Pompeianis habitata manibus aula,
Sanguine Thessalicæ cladis perfusus adulter
Admisit Venerem curis, et miscuit armis
Illicitosque toros, et non ex conjuge partus?
Pro pudor! oblitus Magni, tibi, Julia, fratres
Obscena de matre dedit: partesque fugatas
Passus in extremis Libyæ coalescere regnis,
Tempora Niliaco turpis dependit amori,
Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.
Quem, formæ confisa suæ, Cleopatra sine ullis
Tristis adit lacrymis, simulatum comta dolorem,
Qua decuit, veluti laceros dispersa capillos,
Et sic orsa loqui: "Si qua est, o maxime Cæsar,
Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
Exsul in æternum, sceptris depulsa paternis,
Si tua restituat veteri me dextera fato,
Complector regina pedes. Tu gentibus æquum
Sidus ades nostris. Non urbes prima tenebo
Femina Niliacas: nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos. Lege summa perempti
Verba patris, qui jura mihi communia regni
Et thalamos cum fratre dedit. Puer ille sororem,
Sit modo liber, amat: sed habet sub jure Pothini

Adfectus ensesque suos. Nil ipsa paterni
Juris inire peto: culpa tantoque pudore
Solve domum: remove funesta satellitis arma,
Et regem regnare jube. Quantosne tumores
Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
Jam tibi (sed procul hoc avertant fata!) minatur.
Sat fuit indignum, Cæsar, mundoque tibique,
Pompeium facinus meritumque fuisse Pothini."
  Nequidquam duras tentasset Cæsaris aures:
Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
Exigit infandam, corrupto judice, noctem.
Pax ubi parta duci donisque ingentibus emta est,
Excepere epulæ tantarum gaudia rerum:
Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
Nondum translatos Romana in sæcula luxus.
Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas
Exstruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant
Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.
Nec summis crustata domus sectisque nitebat
Marmoribus: stabatque sibi non segnis Achates
Purpureusque lapis; totaque effusus in aula
Calcabatur onyx: hebenus Mareotica[a] vastos
Non operit postes, sed stat pro robore vili,
Auxilium, non forma, domus. Ebur atria vestit,
Et subfixa manu foribus testudinis Indæ
Terga sedent, crebro maculas distincta smaragdo.
Fulget gemma toris, et iaspide fulva supellex:
Strata micant: Tyrio quorum pars maxima fuco
Cocta diu, virus non uno duxit aheno;
Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,
Ut mos est Phariis miscendi licia telis.
Tum famulæ numerus turbæ, populusque minister;
Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas:
Hæc Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
Ut nullis Cæsar Rheni se dicat in arvis

[a] *Meroetica* Weise.

Tam rutilas vidisse comas; pars sanguinis usti,
Torta caput, refugosque gerens a fronte capillos.
Nec non infelix ferro mollita juventus
Atque exsecta virum. Stat contra fortior ætas,
Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
  Discubuere illic reges, majorque potestas
Cæsar: et immodice formam fucata nocentem,
Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,
Plena maris rubri spoliis, colloque comisque
Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.
Candida Sidonio perlucent pectora filo,
Quod Nilotis acus compressum pectine Serum
Solvit, et extenso laxavit stamina velo.
Dentibus hic niveis sectos Atlantide silva
Imposuere orbes; quales ad Cæsaris ora
Nec capto venere Juba. Pro! cæcus et amens
Ambitione furor, civilia bella gerenti
Divitias aperire suas, incendere mentem
Hospitis armati. Non sit licet ille nefando
Marte paratus opes mundi quæsisse ruina:
Pone duces priscos et nomina pauperis ævi,
Fabricios Curiosque graves: hic ille recumbat
Sordidus Etruscis abductus Consul aratris,
Optabit patriæ talem duxisse triumphum.
  Infudere epulas auro, quod terra, quod aër,
Quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quæsivit in orbe,
Non mandante fame. Multas volucresque ferasque
Ægypti posuere deos: manibusque ministrat
Niliacas crystallus aquas: gemmæque capaces
Excepere merum, sed non Mareotidos uvæ,
Nobile sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
Accipiunt sertas nardo florente coronas,
Et numquam fugiente rosa: multumque madenti
Infudere comæ, quod nondum evanuit aura

Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra:
Advectumque recens vicinæ messis amomum.
Discit opes Cæsar spoliati perdere mundi,
Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
Et causas Martis Phariis cum gentibus optat.
  Postquam epulis Bacchoque modum lassata voluptas
Imposuit, longis Cæsar producere noctem
Inchoat adloquiis: summaque in sede jacentem
Linigerum placidis compellat Achorea dictis:
"O sacris devote senex, quodque arguit ætas,
Non neglecte deis, Phariæ primordia gentis,
Terrarumque situm, vulgique edissere mores,
Et ritus formasque deûm: quodcumque vetustis
Insculptum est adytis, profer, noscique volentes
Prode deos. Si Cecropium sua sacra Platonem
Majores docuere tui: quis dignior umquam
Hoc fuit auditu, mundique capacior hospes?
Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,
Sed tamen et vestri. Media inter prœlia semper
Stellarum cœlique plagis superisque vacavi,
Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.
Sed quum tanta meo vivat sub pectore virtus,
Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim,
Quam fluvii causas per sæcula tanta latentes,
Ignotumque caput. Spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes, bellum civile relinquam."
Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus:
  "Fas mihi, magnorum, Cæsar, secreta parentum
Prodere, ad hoc ævi populis ignota profanis.
Sit pietas aliis, miracula tanta silere:
Ast ego cœlicolis gratum reor, ire per omnes
Hos opus, et sacras populis notescere leges.
Sideribus, quæ sola fugam moderantur Olympi,
Occurruntque polo, diversa potentia prima
Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni,
Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra

Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.
Luna suis vicibus Tethyn terrenaque miscet.
Frigida Saturno glacies et zona nivalis
Cessit. Habet ventos incertaque fulmina Mavors.
Sub Jove temperies et numquam turbidus aër.
At fecunda Venus cunctarum semina rerum
Possidet; immensæ Cyllenius arbiter undæ est.
Hunc ubi pars cœli tenuit, qua mixta Leonis
Sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
Excrit, et varii mutator circulus anni
Ægoceron Cancrumque tenet, cui subdita Nili
Ora latent: quæ quum dominus percussit aquarum
Igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto
Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
Jussus adest, auctusque suos non ante coarctat,
Quam nox æstivas a sole receperit horas.
  Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,
Æthiopum prodesse nives. Non Arctos in illis
Montibus, aut Boreas. Testis tibi sole perusti
Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.
Adde, quod omne caput fluvii, quodcumque soluta
Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit
Prima tabe nivis: Nilus neque suscitat undas
Ante Canis radios, nec ripis adligat amnem
Ante parem nocti, Libra sub judice, Phœbum.
Inde etiam leges aliarum nescit aquarum:
Nec tumet hibernus, quum, longe sole remoto,
Officiis caret unda suis: dare jussus iniquo
Temperiem cœlo, mediis æstatibus exit.
Sub torrente plaga, ne terras dissipet ignis,
Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis
Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenen,
Imploratus adest: nec campos liberat undis,
Donec in autumnum declinet Phœbus, et umbras
Extendat Meroe. Quis causas reddere possit?
Sic jussit natura parens decurrere Nilum:

Sic opus est mundo.—Zephyros quoque vana vetustas
His adscribit aquis, quorum stata tempora flatus
Continuique dies, et in aëra longa potestas:
Vel quod ab occiduo pelluut tot nubila cœlo
Trans Noton, et fluvio cogunt incumbere nimbos:
Vel quod aquas toties rumpentis litora Nili
Adsiduo feriunt, coguntque resistere fluctus.
Ille mora cursus adversique objice ponti
Æstuat in campos.—Sunt, qui spiramina terris
Esse putant, magnosque cavæ compagis hiatus.
Commeat hac penitus tacitis discursibus unda,
Frigore ab Arctoo medium revocata sub axem,
Quum Phœbus pressit Meroen, tellusque perusta
Illuc duxit aquas. Trahitur Gangesque Padusque
Per tacitum mundi. Tunc omnia flumina Nilus
Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
Rumor, ab Oceano, qui terras adligat omnes,
Exundante procul violentum erumpere Nilum,
Æquoreosque sales longo mitescere tractu.
Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque
Credimus: hunc, calidi tetigit quum brachia Cancri,
Sol rapit, atque undæ plus, quam quod digerat aër,
Tollitur. Hoc noctes referunt, Niloque refundunt.
Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,
Quasdam, Cæsar, aquas post mundi sera peracti
Sæcula, concussis terrarum erumpere venis,
Non id agente deo, quasdam compage sub ipsa
Cum toto cœpisse reor, quas ille creator
Atque opifex rerum certo sub jure coercet.
Quæ tibi noscendi Nilum, Romane, cupido,
Et Phariis Persisque fuit, Macetumque tyrannis:
Nullaque non ætas voluit conferre futuris
Notitiam: sed vincit adhuc natura latendi.
Summus Alexander regum, quos Memphis adorat,
Invidit Nilo, misitque per ultima terræ
Æthiopum lectos: illos rubicunda perusti

Zona poli tenuit; Nilum videre calentem.
Venit ad occasus mundique extrema Sesostris,
Et Pharios currus regum cervicibus egit:
Ante tamen, vestros amnes, Rhodanumque Padumque,
Quam Nilum, de fonte bibit. Vesanus in ortus
Cambyses longi populos pervenit ad ævi,
Defectusque epulis et pastus cæde suorum,
Ignoto te, Nile, redit. Non fabula mendax
Ausa loqui de fonte tuo est. Ubicumque videris,
Quæreris: et nulli contingit gloria genti,
Ut Nilo sit læta suo. Tua flumina prodam,
Qua deus, undarum celator, Nile, tuarum,
Te mihi nosse dedit. Medio consurgis ab axe,
Ausus in ardentem ripas adtollere Cancrum:
In Borean is rectus aquis, mediumque Booten:
Cursus in occasum flexus torquetur et ortus,
Nunc Arabum populis, Libycis nunc æquus arenis:
Teque vident primi, quærunt tamen hi quoque, Seres,
Æthiopumque feris alieno gurgite campos:
Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
Arcanum natura caput non prodidit ulli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
Mirari, quam nosse, tuos. Consurgere in ipsis
Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma,
Atque hiemes adferre tuas: solique vagari
Concessum per utrosque polos. Hic quæritur ortus,
Illic finis aquæ. Late tibi gurgite rupto
Ambitur nigris Meroe fecunda colonis,
Læta comis ebeni: quæ, quamvis arbore multa
Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra:
Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
Inde plagas Phœbi, damnum non passus aquarum,
Prævceheris, sterilesque diu metiris arenas,
Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
Nunc vagus, et spargens facilem tibi cedere ripam.

Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
Qua dirimunt Arabum populis Ægyptia rura
Regni claustra Philæ. Mox te deserta secantem,
Qua dirimunt nostrum rubro commercia pontum,
Mollis lapsus agit. Quis te tam lene fluentem
Moturum tantas violenti gurgitis iras,
Nile, putet? Sed quum lapsus abrupta viarum
Excepere tuos, et præcipites cataractæ,
Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
Indignaris aquis: spuma tunc astra lacessis:
Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis
Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.
Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,
Terra potens, primos sentit percussa tumultus,
Et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.
Hinc montes natura vagis circumdedit undis,
Qui Libyæ te, Nile, negant: quos inter in alta
It convalle jacens jam molibus unda receptis.
Prima tibi campos permittit apertaque Memphis
Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas."
  Sic velut in tuta securi pace trahebant
Noctis iter mediæ: sed non vesana Pothini
Mens imbuta semel tam sacra cæde, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille peremto
Jam putat esse nefas: habitant sub pectore manes,
Ultricesque deæ dant in nova monstra furorem.
Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;
Pœnaque civilis belli, vindicta senatus
Pæne data est famulo. Procul hoc avertite, fata,
Crimen, ut hæc Bruto cervix absente secetur.
In scelus it Pharium Romani pœna tyranni,
Exemplumque perit. Struit audax irrita fatis:
Nec parat occultæ cædem committere fraudi,
Invictumque ducem detecto Marte lacessit.

Tantum anni delicta dabant, ut colla ferire
Cæsaris, et socerum jungi tibi, Magne, juberet:
Atque hæc dicta monet famulos perferre fideles
Ad Pompeianæ socium sibi cædis Achillam,
Quem puer imbellis cunctis præfecerat armis,
Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento,
In cunctos, in seque simul. "Tu mollibus," inquit,
"Nunc incumbe toris, et pingues exige somnos:
Invasit Cleopatra domum. Nec prodita tantum est,
Sed donata Pharos. Cessas accurrere solus
Ad dominæ thalamos? Nubit soror impia fratri:
Nam Latio jam nupta duci est: interque maritos
Discurrens Ægypton habet, Romamque meretur.
Expugnare senem potuit Cleopatra venenis:
Crede, miser, puero: quem nox si junxerit una,
Et semel amplexus incesto pectore passus
Hauserit obscenum titulo pietatis amorem,
Meque tuumque caput per singula forsitan illi
Oscula donabit. Crucibus flammisque luemus,
Si fuerit formosa soror. Nil undique restat
Auxilii: rex hinc conjux, hinc Cæsar adulter.
Et sumus, ut fatear, tam sæva judice sontes:
Quem non ex nobis credet Cleopatra nocentem,
A quo casta fuit? Per, te, quod fecimus una
Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
Fœdus, ades: subito bellum molire tumultu:
Irrue nocturnus: rumpamus funere tædas,
Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
Cum quocumque viro. Nec nos deterreat ausis
Hesperii Fortuna ducis. Quæ sustulit illum
Imposuitque orbi, communis gloria nobis:
Nos quoque sublimes Magnus facit. Adspice litus,
Spem nostri sceleris: pollutos consule fluctus,
Quid liceat nobis: tumulumque e pulvere parvo
Adspice Pompeii non omnia membra tegentem.
Quem metuis, par hujus erat. Non sanguine clari:

Quid refert? nec opes populorum ac regna movemus:
Ad scelus ingentis fati sumus. Adtrahit illos
In nostras Fortuna manus. En, altera venit
Victima nobilior. Placemus cæde secunda
Hesperias gentes. Jugulus mihi Cæsaris haustus
Hoc præstare potest, Pompeii cæde nocentes
Ut populus Romanus amet. Quid nomina tanta
Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis
Miles erit? Nox hæc peraget civilia bella,
Inferiasque dabit populis, et mittet ad umbras,
Quod debetur adhuc mundo caput. Ite feroces
Cæsaris in jugulum: præstet Lagea juventus
Hoc regi, Romana sibi. Tu parce morari:
Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
Invenies: aude: superi tot vota Catonum
Brutorumque tibi tribuent." Non segnis Achillas
Suadenti parere nefas. Haud clara movendis,
Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma
Ullius clangore tubæ: temere omnia sævi
Instrumenta rapit belli. Pars maxima turbæ
Plebis erat Latiæ: sed tanta oblivio mentes
Cepit, in externos corrupto milite mores,
Ut duce sub famulo jussuque satellitis irent,
Quos erat indignum Phario parere tyranno.
Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur;
Venalesque manus, ubi fas, ubi maxima merces,
Ære merent parvo: jugulumque in Cæsaris ire
Non sibi dant. Pro fas! ubi non civilia bella
Invenit imperii fatum miserabile nostri?
Thessaliæ subducta acies in litore Nili
More furit patrio. Quid te plus, Magne, recepto
Ausa foret Lagea domus? Dat scilicet omnis
Dextera, quod debet superis: nullique vacare
Fas est Romano. Latium sic scindere corpus
Dis placitum: non in soceri generique favorem
Discedunt populi: civilia bella satelles

Movit, et in partem Romani venit Achillas.
Et nisi fata manus a sanguine Cæsaris arcent,
Hæ vincent partes. Aderat maturus uterque,
Et districta epulis ad cunctas aula patebat
Insidias, poteratque cruor per regia fundi
Pocula Cæsareus, mensæque incumbere cervix.
Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
Ne cædes confusa manu permissaque fatis
Te, Ptolemæe, trahat. Tanta est fiducia ferri.
Non rapuere nefas: summi contemta facultas
Est operis: visum famulis reparabile damnum,
Illam mactandi dimittere Cæsaris horam.
Servatur pœnas in aperta luce daturus.
Donata est nox una duci, vixitque Pothini
Munere Phœbeos Cæsar dilatus in ortus.
  Lucifer a Casia prospexit rupe, diemque
Misit in Ægyptum, primo quoque sole calentem,
Quum procul a muris acies non sparsa maniplis
Nec vaga conspicitur, sed justos qualis ad hostes
Recta fronte venit. Passuri cominus arma.
Laturique ruunt. At Cæsar, mœnibus urbis
Diffisus, foribus clausæ se protegit aulæ,
Degeneres passus latebras. Nec tota vacabat
Regia compresso: minima collegerat arma
Parte domus: tangunt animos iræque metusque:
Et timet incursus, indignaturque timere.
Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,
Et frangit rabidos præmorso carcere dentes:
Nec secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,
Obstrueret summam si quis tibi, Mulciber, Ætnam.
Audax Thessalici nuper qui rupe sub Hæmi
Hesperiæ cunctos proceres aciemque senatus
Pompeiumque ducem, causa spectare vetante,
Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,
Expavit servile nefas, intraque penates
Obruitur telis: quem non violasset Alanus,

Non Scytha, non fixo qui ludit in hospite Maurus;
Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
Parvaque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,
Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris,
Quærit tuta domus: spem vitæ in limine clauso
Ponit, et incerto lustrat vagus atria cursu:
Non sine rege tamen; quem ducit in omnia secum,
Sumturus pœnas et grata piacula morti,
Missurusque tuum, si non sint tela nec ignes,
In famulos, Ptolemæe, caput. Sic barbara Colchis
Creditur, ultorem metuens regnique fugæque,
Ense suo fratrisque simul cervice parata
Exspectasse patrem. Cogunt tamen ultima rerum
Spem pacis tentare ducem: missusque satelles
Regius, ut sævos absentis voce tyranni
Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
Sed neque jus mundi valuit, neque fœdera sancta
Gentibus: orator regis pacisque sequester
Æstimat in numero scelerum ponenda tuorum,
Tot monstris Ægypte nocens. Non Thessala tellus,
Vastaque regna Jubæ, non Pontus et impia signa
Pharnacis, et gelido circumfluus orbis Ibero
Tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum
Deliciæ fecere tuæ. Premit undique bellum,
Inque domum jam tela cadunt, quassantque penates.
Non aries uno moturus limina pulsu,
Fracturusque domum; non ulla est machina belli:
Nec flammis mandatur opus: sed cæca juventus
Consilii, vastos ambit divulsa penates,
Et nusquam totis incursat viribus agmen.
Fata vetant, murique vicem Fortuna tuetur.
Nec non et ratibus tentatur regia, qua se
Protulit in medios audaci margine fluctus
Luxuriosa domus. Sed adest defensor ubique
Cæsar, et hos aditu gladiis, hos ignibus arcet:
Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)

Expugnantis opus. Piceo jubet unguine tinctas
Lampadas immitti junctis in vela carinis.
Nec piger ignis erat per stuppea vincula perque
Manantes cera tabulas: et tempore eodem
Transtraque nautarum summique arsere ceruchi.
Jam prope semiustæ merguntur in æquore classes,
Jamque hostes et tela natant. Nec puppibus ignis
Incubuit solis: sed quæ vicina fuere
Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem:
Et cladem fovere Noti, percussaque flamma
Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
Quam solet ætherio lampas discurrere sulco,
Materiaque carens atque ardens aëre solo.
  Illa lues clausa paullum revocavit ab aula
Urbis in auxilium populos. Nec tempora cladis
Perdidit in somnos, sed cæca nocte carinis
Insiluit Cæsar, semper feliciter usus
Præcipiti cursu bellorum, et tempore rapto.
Tunc claustrum pelagi cepit Pharon. Insula quondam
In medio stetit illa mari, sub tempore vatis,
Proteos: at nunc est Pellæis proxima muris.
Illa duci geminos bellorum præstitit usus:
Abstulit excursus et fauces æquoris hosti;
Cæsaris auxiliis aditus et libera ponti
Ostia permisit. Nec pœnas inde Pothini
Distulit ulterius: sed non qua debuit ira,
Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum;
Heu facinus! cervix gladio male cæsa pependit:
Magni morte perit!
                    Nec non, subrepta paratis
A famulo Ganymede dolis, pervenit ad hostes
Cæsaris Arsinoe: quæ castra carentia rege,
Ut proles Lagea, tenet, famulumque tyranni
Terribilem justo transegit Achillea ferro.
Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris:
Nec satis hoc Fortuna putat. Procul absit, ut ista

Vindictæ sit summa tuæ. Non ipse tyrannus
Sufficit in pœnas, non omnis regia Lagi.
Dum patrii veniant in viscera Cæsaris enses,
Magnus inultus erit. Sed non auctore furoris
Sublato cecidit rabies: nam rursus in arma
Auspiciis Ganymedis eunt: ac multa secundo
Prœlia Marte gerunt. Potuit, discrimine summo
Cæsaris, illa dies in famam et sæcula mitti.
  Molis in exiguæ spatio stipantibus armis,
Dum parat in vacuas Martem transferre carinas
Dux Latius, tota subiti formidine belli
Cingitur: hinc densæ prætexunt litora classes,
Hinc tergo insultant pedites: via nulla salutis,
Non fuga, non virtus: vix spes quoque mortis honestæ.
Non acie fusa, nec magnæ stragis acervo
Vincendus tunc Cæsar erat, sed sanguine nullo,
Captus sorte loci. Pendet, dubiusne timeret,
Optaretne mori. Respexit in agmine denso
Scævam, perpetuæ meritum jam nomina famæ
Ad campos, Epidamne, tuos, ubi solus apertis
Obsedit muris calcantem mœnia Magnum.

INDEX NOMINUM PROPRIORUM.

OXONII : EXCUDEBAT I. SHRIMPTON.